

cutting through complexity™

Verdien av kontanter

En analyse utført på vegne av NHO Service

Endelig rapport 25. juni 2013

KPMG
P.O. Box 7000 Majorstuen
N-0306 Oslo
Norway

Tel +47 04063
Fax +47 22 60 96 01
Internet www.kpmg.no
Enterprise 935 174 627 MVA

Privat og konfidensielt
NHO Service
Middelthunsgt. 27, Postboks 5473
Majorstuen, 0305 Oslo

25. Juni 2013

Til NHO Service ved Dag Ekelberg

Som avtalt i henhold til vår kontrakt datert 4. april 2013, oversender vi vår rapport ”Verdien av kontanter”.

Rapporten er basert på en forespørsel sendt ut av NHO Service i februar 2013. Ønsket var å bestille en rapport som tok for seg spesifikke områder innen debatten om kontantbehovet i samfunnet, samt den reelle kostnaden av å benytte kontanter i forhold til alternative betalingsløsninger. Kapitlene i rapporten har vært forhåndsspesifiserte av NHO Service.

Vår oppgave har vært å utføre en dyptgående belysning av debatten ved å innhente relevant informasjon om spesifikke områder, gjennom blant annet markedsundersøkelser og intervjuer av sentrale aktører.

Vennlig hilsen,

Jonathan Farnell

Partner, KPMG AS

Viktig informasjon

Arbeidet ble påbegynt den 4. april 2013 og ble avsluttet den 3. juni 2013. Vi har ikke oppdatert vår rapport basert på hendelser eller omstendigheter fremkommet etter dette tidsrommet.

Våre kilder brukt i utarbeidelsen av rapporten har vært både kilder mottatt fra NHO Service, egen research og intervjuer med sentrale aktører og interessenter. Vi påtar oss ikke ansvar for riktigheten av informasjon som blir gitt av de ulike kildene. Vi har så langt som mulig forvissnet oss selv om at informasjonen presentert i vår rapport er i overensstemmelse med annen informasjon som er gjort tilgjengelig for vårt arbeid.

Vår rapport refererer til ”KPMG analyser”. Dette indikerer kun at vi har gjennomført noen analytiske aktiviteter på underliggende informasjon for å fremkomme til presentert rapport. Vi tar altså ikke ansvar for den underliggende informasjonen.

BankAxept	Et norsk system for betaling der beløpet belastes kontoen til brukeren umiddelbart. Forvaltes i dag av FNO. Kort med BankAxept er gebyrfrie ved transaksjoner, men ikke for alle typer uttak. Kort med BankAxept er de mest hyppig brukte kortene i Norge. Kortet kommer ofte i kombinasjon med Visa.	Kontant betaling	Betaling med kontanter, ulike valører.
Betalingskort	Fakturering skjer etterskuddsvis, og hele beløpet må betales ved forfall.	Lukket kassesystem	Lukket betalingsløsning hvor kontantene er forseglet i hele verdikjeden fra omsetning og lagring i butikk, til avhenting og transport til bank.
BFI	Beredskapsutvalg for finansiell infrastruktur.	Kontopenger	Kontanter på bankkonto.
Cashback	Cashback kan referere til uttak av kontanter ved betaling i butikk, eller en fordel enkelte kredittkort tilbyr hvor en del av utleggene til kunden blir tilbakebetalt. I denne rapporten refererer cashback til uttak av kontanter i butikk.	Kredittkort	Kort med kredittramme. Benyttet kreditt og eventuell påløpt rente tilbakebetales i faste terminer.
Dankort	Dansk debetkort som er gebyrfritt for brukerne (lovpålagt at gebyrene skal betales av handelsstedene) og er det mest hyppig brukte betalingskortet i Danmark. Kommer som rene debetkort og i kombinasjon med Visa.	KS	Kommunesektorens interesse- og arbeidsgiverorganisasjon
Debetkort	Kort der pengene trekkes direkte fra konto når en foretar en transaksjon. Må ha positiv saldo for å kunne brukes.	LO	Landsorganisasjonen i Norge
Digital betaling	All elektronisk betaling.	M1	Summen av utestående sedler og mynt samt kontopenger, innskudd på konto og verdien av ubenyttede kredittmidler i Norge. Indikatoren er et mål på kontantenes relative betydning som betalingsmiddel i forhold til kontopenger.
Digital kriminalitet	Kriminalitet relatert til all form for elektronisk betaling.	NARF	Norges autoriserte regnskapsføreres forening
Digital sikkerhet	Sikkerhetsløsninger for å imøtekomme risiko for å misbruke digitale løsninger.	NHO	Næringslivets Hovedorganisasjon
EFTPOS	System der betalingskort benyttes ved kjøp av varer og tjenester i forretninger, bensinstasjoner el. I. Oppgjøret skjer ved hjelp av betalingsterminaler hos selgerne; salgsbeløpet blir automatisk belastet kjøperens bankkonto.	Publikum	Norges befolkning, brukere av betalingsløsninger.
		Seigniorage	Inntektseffekten en aktør oppnår ved å utstede kontanter. Publikum gir utstederen et "rentefritt lån" ved å benytte kontanter. Slik kan utstederen plassere og få avkastning på midler tilsvarende dette rentefrie lånet. Ved NOK 50 mrd kontanter i omløp og 5% rente har utstederen en inntekt på NOK 2,5 mrd.
		Stip	Stip, Stand In Processing – inngår i et avtalt opplegg uten dekningskontroll.
		YS	Yrkesorganisasjonens Sentralforbund

Kontaktpersonene ved KPMG i forbindelse med denne rapporten er:

Jonathan Farnell

Partner, KPMG Norge

Tel: +47 40 63 90 81

jonathan.farnell@kpmg.no

Sheil Malde

Senior Manager, KPMG Norge

Tel: +47 40 63 92 41

sheil.malde@kpmg.no

Live Grøtting

Senior Associate, KPMG

Norge

Tel: +47 40 63 77 85

live.grotting@kpmg.no

Nikolay Hauger

Senior Manager, KPMG Norge

Tel: +47 40 63 95 52

nikolay.hauger@kpmg.no

Arne Helme

Partner, KPMG Norge

Tel: +47 40 63 95 07

arne.helme@kpmg.no

	Side
Sammendrag	4
Kapittel 1 – Går det mot et kontantløst samfunn?	8
Kapittel 2 - Kontantenes omfang	15
Kapittel 3 - Digitale betalingssystemer	35
Kapittel 4 – Hva mener Finansdepartementet?	45
Kapittel 5 – Hva mener Norges Bank?	53
Kapittel 6 – Hvorfor vil finansnæringen ha et kontantløst samfunn?	61
Kapittel 7 – Kriminalitet	68
Kapittel 8 – Hva er ulempene med et kontantfritt samfunn?	80
Kapittel 9 – Er det gode argumenter for å fjerne kontanter i enkeltsektorer?	98
Oppsummering	109
Appendiks	112

Sammendrag

<p>Går det mot et kontantløst samfunn?</p>	<p>Ingen land vil bli kontantfrie i overskuelig fremtid</p> <ul style="list-style-type: none"> ■ Ekspertene innen området ser ingen grunn til at kontanter vil forsvinne i overskuelig fremtid. ■ Kontanter har en kulturell verdi. Publikum verdsetter fleksibiliteten ved små handler, samt friheten til å velge å anonymt betale med kontanter. ■ Historien viser flere tilfeller av overdreven tro på at teknologiske løsninger vil fremme en endret atferd og forandre situasjonen i deler av samfunnet. Et eksempel er hvordan man trodde computeren ville bidra til et papirløst samfunn. ■ Ingen land er i ferd med å bli kontantfrie.
<p>Kontanternes omfang</p>	<p>Kontanter representerer en betydelig del av omsetningen i flere bransjer, selv om kontanternes andel av totale betalingsmidler går ned</p> <ul style="list-style-type: none"> ■ Kontantmengden i Norge har holdt seg stabil på omtrent NOK 50 milliarder de siste 6-7 årene, men relativt til BNP, konsum og M1 (pengemengde tilgjengelig for bruk, herunder sedler, mynter og innskudd på transaksjonskonto) har kontanter vært nedgående. ■ I flere bransjer representerer kontanter fortsatt en stor andel av omsetning og antall transaksjoner. I dagligvare betales 39% av transaksjonene med kontanter. ■ Bruk av kort til betaling har økt betydelig de seneste årene. Relativt til totale betalingstransaksjoner og beløp har det innenlandske betalingskortet BankAxept mistet markedsandeler. Banker og kredittkortselskap selger kort som er dyrere å bruke for handelssted og bruker, med mulighet for bedre marginer og profitt for kredittkortselskapene og bankene. ■ Det har blitt utarbeidet omfattende rapporter på de bedriftsøkonomiske og samfunnsøkonomiske kostnadene for kort og kontantbetaling i flere land. Norges Bank laget i 2009 en slik rapport, og vil komme med ny rapport høsten 2013. Vi har satt spørsmålsteget ved hvordan 2009-rapporten bruker tid som en kostnad for husholdningene, fordi denne er forbundet med stor usikkerhet. ■ Enhetskostnaden for kontant- og kortbetaling er tilnærmet lik, men dagens forhold gjør at det er bankene som betaler en stor del av kostnaden med kontanter, mens det er handelssteder og publikum som betaler det meste av kostnadene forbundet med kortbruk. Det er grunn til å spørre seg hvordan enhetskostnaden for kortbetaling vil påvirkes dersom det må installeres digitale betalingsløsninger ved alle handelssteder, uansett størrelse. ■ Eldre personer og folk i lavere inntektsgrupper foretrekker kontanter.
<p>Digitale betalings-systemer</p>	<p>Det eksisterer primært fire digitale betalingsløsninger med utbredelse blant privatpersoner i Norge i dag: nettbank, mobilbank, telegiro og betalingsløsninger basert på betalingskort</p> <ul style="list-style-type: none"> ■ I 2012 var betalingsløsninger basert på betalingskort de mest brukte digitale betalingsløsningene i Norge ifølge tall fra Norges Bank, mens nettbank var samme året den digitale betalingsløsningen som stod for overføring av høyest verdier. ■ Fremtidens digitale betalingsløsninger for fjernbetaling og betaling på forretningssted i Norge vil trolig basere seg på smarttelefoner eller tilsvarende teknologi. Dette er kjente verktøy som kan forenkle betalingsøyblikket for kundene, men innehar høyere risiko enn andre betalingsløsninger. Likevel er det vanskelig å forutsi hvordan løsningene vil bli mottatt, og i hvilket omfang de vil bli benyttet. ■ Avhengigheten til digitale betalingssystemer vil øke framover og det samme vil konsekvensen av at disse systemene feiler.

<p>Hva mener Finansdepartementet?</p>	<p>Finansdepartementet har avvist flere utspill fra finansnæringen som ville fremme et kontantfritt samfunn</p> <ul style="list-style-type: none"> ■ En rekke saker er blitt behandlet i Finansdepartementet de siste årene. Flere av sakene er initiert av Finansforbundet med et kontantfritt samfunn som agenda. ■ Finansdepartementet har aktivt avvist utredning om sidestilling av kontanter og kontopenger. Dette er et tydelig tegn på at Finansdepartementet ikke aktivt vil støtte initiativer for en mulig endring av loven.
<p>Hva mener Norges Bank?</p>	<p>Norges Bank tilbakeviser myten om at 2/3 av kontanter benyttes til kriminalitet</p> <ul style="list-style-type: none"> ■ Norges bank plikter å forsyne Norge med kontanter. ■ Norges Bank avgjør kontantbeholdningen basert på etterspørsel. De siste årene har etterspørselen etter kontanter vært stabil. Banken poengterer kontanternes betydning for blant annet samfunnssikkerhet og personvern. ■ Ved et kontantfritt samfunn antar Norges Bank at NOK 50 milliarder (tilsvarende dagens kontantmengde) vil omgjøres til innskudd i bankene. ■ Den hyppig feilsiterte myten om at 2/3 av alle kontanter benyttes til kriminalitet, stammer fra en modell referert til i en artikkel enkelte ansatte i Norges Bank publiserte i 2001. Kriminalitet er imidlertid bare én av flere mulige forklaringer på forvarte kontanter, og Norges Bank har selv forsøkt å bremse misbruket av artikkelen.
<p>Hvorfor vil finansnæringen ha et kontantløst samfunn?</p>	<p>Finansnæringen har sterke insentiver til å ønske et kontantfritt samfunn</p> <ul style="list-style-type: none"> ■ Professor Kai A. Olsen og Kjetil Staalesen fra Finansforbundet, presenterer i sin rapport "Et kontantfritt Norge innen 10 år" flere argumenter for hvorfor vi bør ha et kontantfritt samfunn. Argumentene mister likevel tyngde fordi de i svært liten grad underbygges med et tilfredsstillende datagrunnlag, og fordi et kontantfritt samfunn nesten utelukkende vil tjene bankene og kortleverandører – på kundenes bekostning. ■ Som sin "månelanding", presenterer forfatterne et kontantfritt Norge innen 10 år i finansnæringens rapport fra 2011, støttet av myndighetene og ved endring i lov. ■ Bankene og underleverandørene har sterke inntektsinsentiver til å kjempe for et kontantløst samfunn.

<p>Kriminalitet</p>	<p>Det finnes lite grunnlag for å påstå at fjerning av kontanter vil fjerne noen former for kriminalitet</p> <ul style="list-style-type: none"> ■ Tyveri av kontanter og pengeforfalskning er ikke noe stort problem i Norge. Det er klart at ved å fjerne kontanter vil en fjerne muligheten for pengeforfalskning og tyveri/ran av kontanter, men utover dette er det lite som indikerer mindre kriminalitet ved at kontanter fjernes. ■ Ran og tyveri har ikke blitt redusert til tross for at kontanter i mindre grad er tilgjengelig. Det har vært en substitusjon mot andre former for vinningskriminalitet og andre former for verdigjenstander. ■ Bankene rapporterer lave tap på nettbank-hacking og kortsvindel. Bankene mangler insentiver til å rapportere denne typen svindel, og skaden det kan påføre bankene i form av tapt omdømme kan ha ledet til store mørketall i følge Kripos. ■ Svart økonomi vil bestå uavhengig av om en har kontanter eller ikke. Det kan være hold i påstanden om at kontanter forenkler enkelte typer kriminell aktivitet, men fravær av kontanter gjør ikke dette på noen måte umulig. Allerede benyttes utenlandsk valuta for enkelte transaksjoner, i tillegg til oppgjør i gjenstander eller tjenester. ■ Anonyme betalingskort har mange utfordringer, og er blitt kritisert av blant annet Økokrim og Kripos.
<p>Hva er ulempene med et kontantfritt samfunn?</p>	<p>Et kontantfritt samfunn kan føre til betydningsfulle konsekvenser innen beredskap, økonomikontroll, personvern og uformelle markeder. I tillegg kan det føre til uante konsekvenser</p> <ul style="list-style-type: none"> ■ I en beredskapssituasjon er kontanter et velkjent betalingsmiddel folk har tillit til og som kan være uavhengig av fungerende system for elektronisk betaling. ■ En stadig større andel av befolkningen får betalingsproblemer, og en hyppig brukt forklaring er ”manglende økonomikontroll.” Gjeld på kredittkort er en av de farligste typene gjeld. ■ Kontanter er en anonym betalingsform, den betalingsformen som best ivaretar personvernet. ■ ”Grasrota” reagerte sterkt ved nedleggelse av diverse lukkede kassesystem i Nord-Norge. Aktiviteten førte til medie- og politisk oppmerksomhet, og viser at enkelte deler av befolkningen er svært skeptiske til et kontantfritt samfunn. ■ Veldedige organisasjoner, som TV-aksjonen og Røde kors, mottar i dag store aksjonstilskudd som kontanter. Andre uformelle markeder vil forandres ved et kontantfritt samfunn.
<p>Er det gode argumenter for å fjerne kontanter i enkeltsektorer?</p>	<p>Ulike typer kriminalitet kan skje i en forretning, men et lukket kassesystem imøtekommer utfordringer med kontanter som økonomisk utroskap/underslag, skatteunndragelse, avgiftskriminalitet og ran</p> <ul style="list-style-type: none"> ■ Aktører innen reiseliv oppgir selv en høy risiko for kriminell aktivitet. Likevel er det ingen indikasjon på at reiseliv, varehandelen eller kollektivtransport har en høyere risiko for kriminalitet enn andre bransjer. Empiri og uttalelser fra skattemyndighetene tilsier høyere grad av svart økonomi i disse bransjene, men som vist i kapittel 7 er det andre tiltak som kan brukes for å begrense dette. ■ Et lukket kassesystem med lukkede løsninger i hele verdikjeden er en allerede etablert og velfungerende ordning. Den bidrar til at ransforsøk rettes mot profesjonelle aktører som er utdannet til å håndtere slik risiko, samtidig som den gjør svinn blant ansatte praktisk talt umulig.

**Kapittel 1:
Går det mot et
kontantløst samfunn?**

Dette kapitlet omhandler:

1. Forventningen til effekten av nye teknologiske løsninger
2. Publikum sitt syn på verdien av kontanter
3. Den kulturelle betydningen av kontanter
4. Hvorvidt utviklingen går mot kontantfrie samfunn
5. Betydningen av tillit til utstederen av verdier

Hovedpunkter:

- Samfunnet har ofte en overdreven tro på hvor raskt teknologi endrer vår atferd og måten vi lever på.
- Publikum knytter verdien av kontanter til noe kulturelt. Myndighetene støtter opp om dette ved å fremme nasjonale symboler på valørene. I tillegg verdsetter befolkningen effektiviteten og fleksibiliteten til å betale med anonyme kontanter.
- Ikke noe sted i verden foreligger det eksempler på land som er i ferd med å bli kontantfrie. Eksperter innen området ser ingen tungtveiende grunner til at kontanter vil forsvinne i fremtiden.

”Nordmenn betaler mer med kort enn noen gang...”

Overskriftene om en overgang til et kontantløst samfunn er mange, men hvor realistisk er det egentlig at Norge er på vei inn i et kontantløst samfunn? Historien viser at man ofte har for høye forventninger til teknologi, og at en overgang til et kontantløst samfunn ikke vil skje med det første.

Feilslåtte forventninger til ny teknologi

”Da computeren i sin tid ble oppfunnet, var det mange som mente at det ville føre til det papirløse samfunn. Men spådommen viste seg å ikke holde. I dag produserer vi mer papir enn noensinne.”

- Sabina Furbo og Kasper Herløv, det danske Finansforbundet

- Det danske Finansforbund trekker med dette parallellen til forventningene til det danske Dankortet, tilsvarende norske BankAxept, da det ble innført i starten av 1980-årene. Ekspertene forventet at dette betydde en direkte vei til et kontantløst samfunn, men 25 år senere viser historien noe annet.
- I Norge som i Danmark har størrelsen på digitale betalinger vært stigende, mens kontantmengden i samfunnet har holdt seg stabil (se kapittel 2). I Norge betyr dette at den relative verdien av kontanter i forhold til total pengemengde er fallende, mens den totale verdien av kontanter har holdt seg stabil.
- Norge er i dag et av landene hvor digitale betalinger er sterkt etablert.

Publikum ønsker å beholde kontanter

- I følge Norges Bank har kontanter egenskaper som gjør at de vil være utbredte betalingsinstrumenter i overskuelig fremtid.

- Norges Bank presenterer resultatene fra en kundeundersøkelse gjennomført av Sparebankforeningen i 2009. I denne oppga 75 prosent av spurte at de alltid eller av og til foretrekker å betale med kontanter fremfor andre muligheter. Argumenter for å foretrekke kontante betalinger var:
 - Kan benyttes uten gebyr
 - Gir en enkel, sikker og anonym betaling
 - Er raske og enkle ved små beløp

Kilde: Finans, Finansforbundets magasin nr.9 2009.
 Årsrapport om betalingssystemet 2008, Norges Bank, 05.2009.
 En prekær situasjon, www.an.no, 19.05.2011.

Penger og kreditt 4 - Kontanenes plass i det norske betalingssystemet, Aris Kaloudis og Ola Storberg, konsulenter i Avdeling for finansiell infrastruktur og betalingssystemer, 12.2000.

Kontantene er en del av vår nasjonalkulturelle identitet

- Kontanter har ikke kun praktiske formål, men også en sterk kulturell verdi, i følge den amerikanske professoren Vivianne A. Zelizer ved Princeton University.
- Ved innføringen av euro i 1994, møtte man motstand mot å innføre en homogen euro i alle land, fordi hvert enkelt land hadde ønsker for hvordan kontantene skulle se ut, gjerne med et design som symboliserte deres eget land.

"... eksempelet [EU-lands ønske om nasjonal symbolikk på Euroen, red. anm.] viser, at stater til enhver tid forsøker å ivareta og beskytte deres identitet, og at kontantene er en stor del av det."

- *Finans, Finansforbundets magasin nr.9 2009*

- I følge det danske Finansforbundet så man i Danmark publikums tilknytning til kontantene, ved at det ble stemt nei til innføring av euroen.

Ingen grunn til at kontanter vil forsvinne i fremtiden

- Tidligere er det fremstilt hvordan Danmark er nært sammenliknbart med Norge. Derfor er det interessant at det danske finansforbundet skriver at det ikke er noe som tyder på at mobile og digitale betalingsformer kan erstatte kontantenes plass i samfunnet. Flere eksperter på området har uttalt seg om saken, blant annet spesialister i fremtidsforskning.

"Vi har hatt mulighet til å benytte andre ting enn kontanter i lang tid, og de er ikke forsvunnet. Og derfor ser jeg ingen grunn til at de vil forsvinne i fremtiden."

- *Henrik Johannsen Duus, Filosof innen fremtidsforskning, Center for Markedsøkonomi ved Copenhagen Business School*

- Filosofen Duus poengterer at det var en debatt om kontantene ville forsvinne ved innføringen av Dankort, men at man i dag ser på det som urealistisk.

"Det vil stadig være kontanter i et visst omfang, vi vil bare ha flere forskjellige betalingsmidler. Man har bruk for noen enkle betalingsmidler til småting."

- *Henrik Johannsen Duus, Filosof innen fremtidsforskning, Center for Markedsøkonomi ved Copenhagen Business School*

Kilde: Omkostninger ved betalinger i Danmark, Danmarks Nationalbank, 11.2011.
Finans, Finansforbundets magasin nr.9, 2009.

Ikke et eneste land hvor kontantene forsvinner

- Den danske Nationalbanken har sett på utviklingen av kontanter internasjonalt.

”Det er ingen tegn på at kontantene forsvinner helt på tross av innføringen av digitale betalingsløsninger. Om man ser utenfor Danmark, er det heller ingen tegn på at kontantene er i ferd med å forsvinne. Derfor tror jeg ikke kontantene vil forsvinne innen en overskuelig årrekke.”

- Karsten Bilotto, Danmarks Nationalbank

- Til tross for at det danske Finansrådet argumenterer for et kontantløst samfunn, erkjenner de at situasjonen er langt fra slik, samt at et kontantløst samfunn kanskje ikke vil være gjennomførbart. Organisasjonen påpeker at det alltid vil være noen som foretrekker å ikke benytte teknologiske utviklinger.

”Samtidig er det jo stadig vekk mange steder, hvor små butikkinnehavere ikke vil ta imot kort eller andre betalingsmidler, særlig i utkantsområdene.”

- Tina Füssel, Underdirektør, det Danske Finansrådet

- Det danske Finansrådet viser forståelse for at det ikke er naturlig for alle demografiske lag av befolkningen å ikke ha muligheten til å benytte kontanter, og poengterer at den forventede effekten av innføring av Dankort fortsatt ikke har trådt i kraft.

”Da dankortet ble introdusert i starten av 80-årene, var forventningen at det i takt med kortets utbredelse ville skje en vesentlig reduksjon i bruken av kontanter – en reduksjon som vi fortsatt har til gode å se realisert.”

- Tina Füssel, Underdirektør, det Danske Finansforbundet

- Pensjonistforbundet i Nordland sier at de ønsker å benytte seg av kontanter og ikke alternativer som betalinger over internett.

”Vi representerer en gruppe som ikke har internett og som er i en alder der de aldri vil skaffe seg det heller. Derfor mener vi denne automatiseringen skjer én, og kanskje to, generasjoner for tidlig, samstemmer Magnussen og Hansen.”

- Representanter pensjonistforbundet i Nordland

- I rapporten ”Et kontantfritt reiseliv” argumenteres det for at brukergrupper som foretrekker kontanter skal tilvennes kortbetaling gjennom press, og at kunder som foretrekker å benytte kontanter er et problem.

”Vi ser at det på mange måter er et smart trekk å tvinge kontantkundene til å bruke kortet i minibanken – det vil være en form for tvungen opplæring i kortbruk. Selv de som oppgir ”gammel vane” som grunn til at de bruker kontanter vil også bli nødt til å bruke kort og kode.”

- Olsen og Staalesen, 2013

Kilde: Omkostninger ved betalinger i Danmark, Danmarks Nationalbank, 11.2011.
En prekær situasjon, www.an.no, 19.05.2011.
Finans, Finansforbundets magasin nr.9 2009.
Et kontantfritt reiseliv, Konsekvensutredning, Kai A. Olsen og Kjetil Staalesen, 04.2013.

Problemstillingen er også debattert i Sverige

- Som i Norge har debatten oppstått i Sverige, hvor ulike bransjer ikke tar imot kontanter. Blant annet refererer rapporten *"Et kontantfritt reiseliv"* til at regelverket er ulikt.

"Norges Bank og Finansdepartementets stahet om å kreve at kontanter skal kunne brukes overalt står i sterk kontrast til vårt naboland Sverige der flere virksomheter er blitt kontantfrie."

- Olsen og Staalesen, 2013

"Sedler og mynter som utstedes av Riksbanken er lovlige betalingsmidler."

- Riksbankslagen kapittel 5 §1

- I følge svensk lov er hver og en pliktig til å ta imot sedler og mynter som gis ut av Sveriges Riksbank som betalingsmiddel. Kapittel 5 § 1 § loven om Sveriges riksbank (riksbanksloven), sier at et handelssted skal akseptere kontanter, "med mindre noe annet er avtalt."
- Dersom kjøperen på forhånd er blitt informert om at handelsstedet ikke tar imot kontanter, vil man si at denne avtalen trer i kraft og handelsstedet ikke behøver å akseptere kontanter.
- At virksomhetene har blitt kontantfrie er ikke et resultat av et lovskifte i Sverige, men en tolkning av loven. Allerede har aktører som landstinget i Jämtland fått pålegg om å endre sitt kontantforbud.

Reversering av utvikling

- Kapittel 2 presenterte hvordan betaling med mobil er en mulighet man ser for seg at vil bli sentral i fremtiden. Enkelte steder er dette innført uten suksess. Giganten Tesco går tilbake fra å tilby betaling med kontaktløs teknologi i telefoner til igjen å stole på kontanter og betalingskort.
- Tesco gikk med dette tilbake til en løsning hvor kundene kan ha kuponger og rabattkort lagret på smarttelefonene, men må betale med kontanter, kontaktløse kort eller tradisjonelle digitale betalingskort.

Kilde: Olagligt att inte ta emot kontanter?, ostran.se 13 april 2009.
Et kontantfritt reiseliv, Konsekvensutredning, Kai A. Olsen og Kjetil Staalesen, 04.2013.
www.riksbank.se, Riksbankslagen.

Videre problemstillinger...

I forlengelsen av de overordnede problemstillingene om et kontantfritt samfunn er det sentralt å se nærmere på:

- Hvor mye kontanter benytter publikum i sitt daglige forbruk? Er det noe forskjell i hvilke bransjer de benytter mer/mindre kontanter?
- Synker kontantbeholdningen årlig ettersom vi opplever en utvikling mot digitale betalingsmidler?
- Hvem benytter kontanter? Er det enkelte deler av befolkningen som foretrekker å benytte kontanter mer enn andre?
- Hva koster det aktørene i samfunnet å benytte kontanter?

Kapittel 2: Kontantenes omfang

Dette kapitlet omhandler:

- 1. Bruk av betalingsmidler i ulike bransjer**
- 2. Demografisk skille ved benyttelse av kontanter**
- 3. Kontantmengden i Norge de siste årene**
- 4. Antall transaksjoner og kontantandelen av totale betalinger**
- 5. Kostnadene i verdikjeden, kontanter og kortbetalinger**
- 6. Enhetskostnaden for betaling med kort og kontant, Norge sammenliknet med Sverige og Danmark**

Hovedpunkter:

- KPMGs markedsundersøkelse fra sentrale aktører i ulike bransjer viser at publikum foretrekker å benytte kontanter en rekke handelssteder – spesielt ved små beløp. Dagligvare er et godt eksempel på dette, hvor vi har hentet inn svar fra aktører som til sammen har rundt 60% markedsandel. Bransjen står for 13% av husholdningenes konsum og har en kontantandel på ca 39% av antall transaksjoner og 29% i forhold til volum.
- Det er tydelig demografiske forskjeller, hvor eldre og lavinntektsgrupper foretrekker å benytte kontanter.
- Samlet sett har mengden kontanter i Norge vært noenlunde stabil de siste åtte årene, men økonomisk vekst har likevel gjort at andelen totalsett er noe fallende.
- Man kan spørre seg hvilke samfunnsverdier som skapes av å tvinge visse publikumsgrupper til å benytte et betalingsmiddel de ikke er komfortable med. Andre spørsmål er hvilke andre kostnader enn verdikostnader man kan beregne når kontant- og kortbetaling sammenlignes.
- Økt sårbarhet skaper for eksempel en samfunnsøkonomisk kostnad. Denne er vanskelig å kvantifisere, ettersom et eventuelt avbrudd vil ha ulike alvorlighetsgrader. Et eksempel på sårbarheten fikk vi demonstrert i påsken 2011, da syv timers problemer forårsaket av en teknisk feil berørte over 200.000 transaksjoner.
- Enhetskostnaden for kontant- og kortbetaling er tilnærmet lik, men dagens forhold gjør at det er bankene som betaler en stor del av kostnaden med kontanter, mens det er handelssteder og publikum som betaler det meste av kostnadene forbundet med kortbruk. Handelsstedene dytter imidlertid indirekte det meste av disse kostnadene over på publikum, så dersom hele den samfunnsøkonomiske gevinsten av å fjerne kontantene havner hos bankene, vil befolkningen bære hele kostnaden.
- Det er også grunn til å spørre seg hvordan enhetskostnaden for kortbetaling vil påvirkes dersom det må installeres digitale betalingsløsninger ved alle handelssteder, uansett størrelse.

KPMG har hentet inn betalingsinformasjon fra en rekke relevante forbruksbransjer, hvor man ser at kontanter fortsatt er et hyppig benyttet betalingsmiddel. Andre liknende undersøkelser understøtter KPMGs funn.

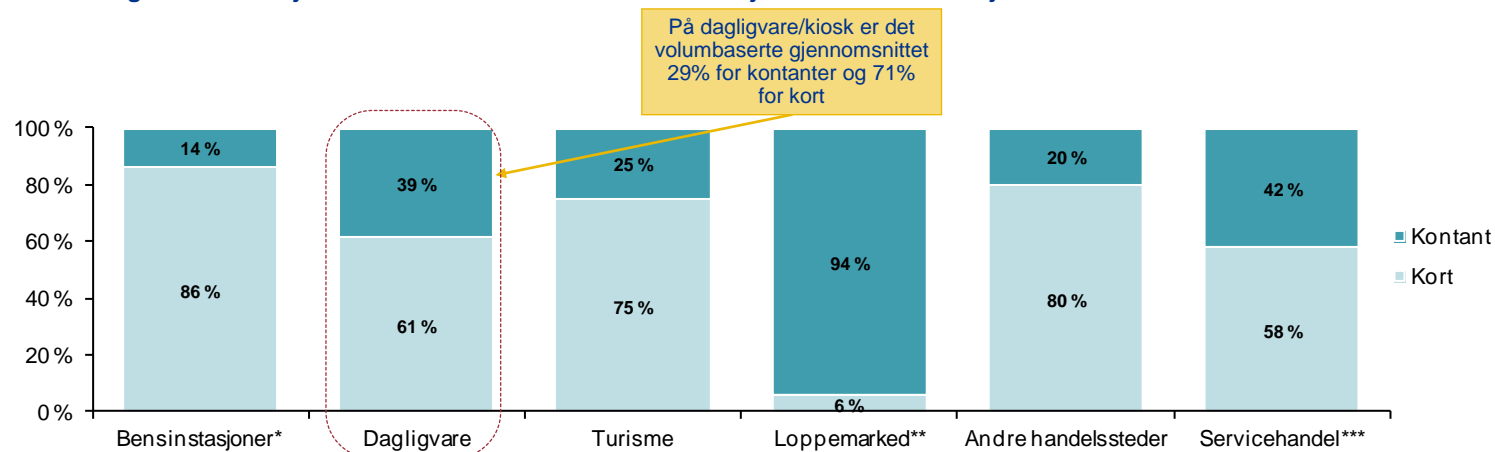
Ulike betalingsmidler naturlig ved ulike kjøpsituasjoner

- De fleste større kjøp betales naturlig nok digitalt. Men dersom man fokuserer på daglig forbruk til dagligvarer, kafé, restaurant, bensinstasjoner og liknende, blir kjøpsituasjonen en annen. I disse tilfellene skal forbruker betale mindre beløp og er følgelig mer tilbøyelig til å benytte kontanter.
- For å se nærmere på bruken av kontanter i ulike detaljhandels- og servicehandelsbransjer utførte KPMG en markedsundersøkelse våren 2013 og samlet inn informasjon fra sentrale store aktører i ulike aktuelle bransjer.

Kontanter fortsatt et viktig betalingsmiddel

- Dagligvarekjøp er sentralt for å speile publikums gjentatte forbruksmønster, og utgjør ca 13% av husholdningers konsum. Vi anser derfor dagligvarekjøp som representativ for forbrukernes betalingsvaner innenfor detaljhandel. KPMG har hentet inn informasjon fra aktører med til sammen 60% markedsandel innenfor dagligvarer.
- Resultatene fra markedsundersøkelsen viser at kontant betaling har stor betydning innenfor en rekke sektorer, da en betydelig andel av transaksjonene gjennomføres ved bruk av kontanter.

Kontant- og korttransaksjoner som andel av totalt antall transaksjoner i aktuelle bransjer

Note: Markedsandeler for respondentene: Dagligvare; ca 60%, Bensinstasjon; ca 40%, Turisme; ikke definert da mange er direkte eller indirekte tilknyttet denne bransjen. Våre tall er basert på innhentet informasjon fra en stor aktør som selger turist relaterte produkter på vegne av andre aktører, Loppemarked: En sentral aktør som har inngående kunnskap om bransjen gjennom drift av en portal for loppemarkeder, Andre handelssteder: Lav markedsandel, Servicehandel: To store aktører med flere kjeder innenfor kafé-, restaurant-, kiosk- og hurtigmatvirksomhet og en stor aktør innen uteliv. De totale andelene for hver sektor er vektet etter markedsandelene til respondentene (basert på omsetning).

*En aktør med liten kontantdrift. Denne aktøren hadde ikke tall per transaksjon. Tallene er estimater på omsetning, ** 5-7% kortomsetning for aktører som hadde kortløsning, *** Tallene for servicehandel er basert på omsetning da ikke alle aktørene hadde tall for transaksjoner.

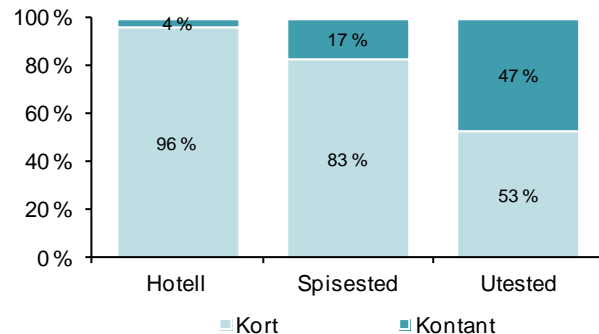
Kilde: KPMG markedsundersøkelse 2013.

Et kontantfritt reiseliv, Konsekvensutredning, Kai A. Olsen og Kjetil Staalesen, 04.2013.

Studie över butikens och restaurangens kostnader för att ta betalt, Occam Associates, 04.2013.

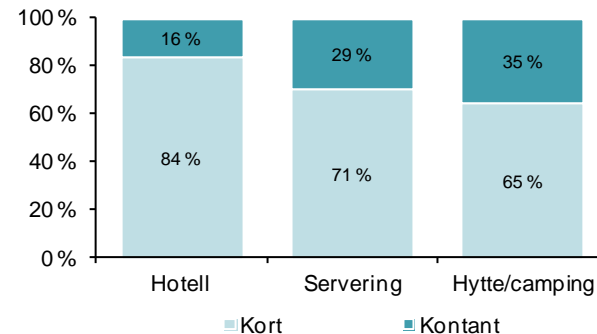
Årlig nasjonalregnskap, SSB.no, 05.2013.

Foretrukket betalingsmiddel blant gjester i reiseliv (NORSTAT)

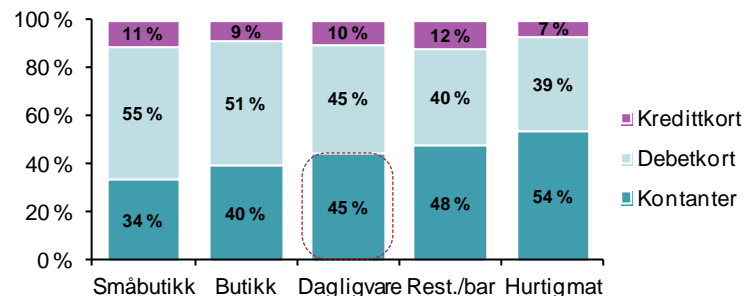
Kilde: Et kontantfritt reiseliv, Konsekvensutredning, Kai A. Olsen og Kjetil Staalesen, 04.2013

Betalingsmiddel som andel av omsetning rapportert fra ulike reiselivsbedrifter (Horwath HTL)

Kilde: Et kontantfritt reiseliv, Konsekvensutredning, Kai A. Olsen og Kjetil Staalesen, 04.2013

Andel transaksjoner med forskjellige betalingsmidler

Note: Småbutikk (typisk klesbutikk), butikk (typisk møbelforretning), dagligvare (typisk Ica Supermarket), restaurant/bar og hurtigmatrestaurant (typisk Burger King).

Kilde: Studie över butikens och restaurangens kostnader för att ta betalt, Occam Associates, 04.2013

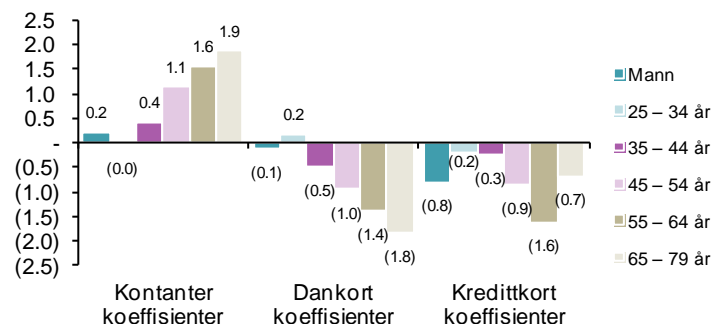
Kilde: Et kontantfritt reiseliv, Konsekvensutredning, Kai A. Olsen og Kjetil Staalesen, 04.2013.

Sammenfallende resultater

- I rapporten "Et kontantfritt reiseliv", presenteres en undersøkelse utført av NORSTAT basert på intervjuer av 1000 personer. Undersøkelsen viste spesielt at det foretrekkes å benytte kontanter ved betaling på utesteder av sikkerhets – og praktiske hensyn. Undersøkelsen utført av Horwath HTL viser andelen av betaling med kontanter og kort i forhold til omsetning, fakturering ekskludert.
- Studiet fra Sverige viser andelen av transaksjoner utført med de ulike betalingsmidlene i ulike bransjer. Kontantandelen er sammenfallende med våre resultater, men studiet fra Sverige viser en noe høyere kontantandel enn resultatene fra KPMGs markedsundersøkelse.

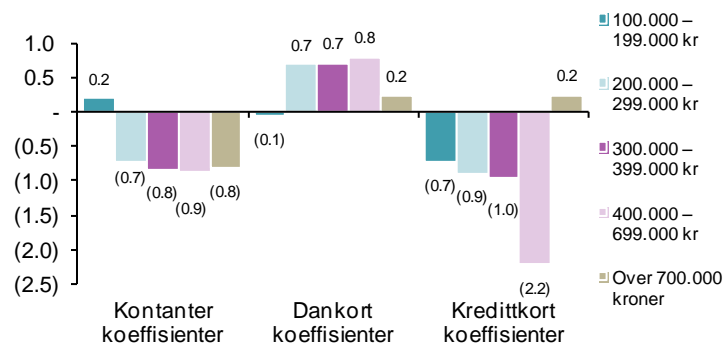
Tilbøyelighet til bruk av kontanter varierer for ulike deler av befolkningen. Særlig eldre og folk i lavere inntektsgrupper foretrekker i større grad kontanter enn den øvrige delen av demografien.

Effekt av kjønn og alder på valg av betalingsmiddel

Kilde: Working Papers 74 – Betalingsvaner i Danmark, Danmarks Nationalbank, 09.2011

Effekt av inntekt på valg av betalingsløsning

Kilde: Working Papers 74 – Betalingsvaner i Danmark, Danmarks Nationalbank, 09.2011

Kilde: Working Papers 74 – Betalingsvaner i Danmark, Danmarks Nationalbank, 09.2011.

Tydlig skille mellom ulike befolkningsgrupper

- Danmarks Nationalbank utarbeidet i 2011 en omfattende undersøkelse om betalingsvaner i Danmark med 1300 respondenter i alderen 15-79 år.
- Konklusjonen fra rapporten var at eldre borgere og personer i lavere inntektsgrupper i særlig grad foretrekker å bruke kontanter.
- Koeffisientene (tall som viser effekten av de ulike forklaringsvariablene) viser om forklaringsvariablen vil ha en positiv eller negativ effekt på benyttet betalingsmiddel. For eksempel ser man at grafen øverst til venstre har koeffisienter av høyere verdi enn grafen nederst til venstre. Dette viser at alder har en sterkere effekt på beslutningsmønster enn hva inntekt har.
- Koeffisientene er signifikante (resultatet skyldes ikke tilfeldigheter) på fem og en prosent nivå, med unntak av aldersgruppen 25-34 år og personer med inntekt fra NOK 100–199 tusen.

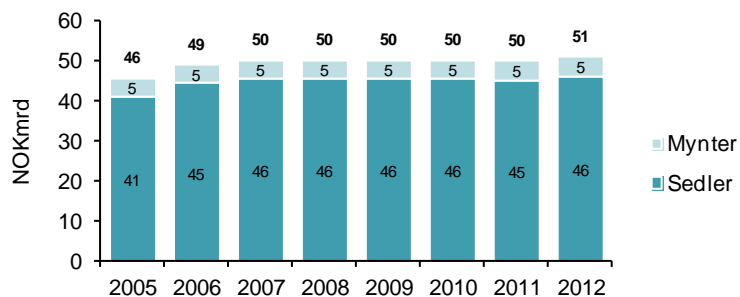
Rimelig å anta høyere kontantbruk hos aldersgruppe utelukket fra undersøkelsen

- Til tross for en omfattende undersøkelse, erkjenner forfatterne at den har enkelte svakheter. Den eldste og yngste delen av befolkningen er utelatt i aldersspennet. Det er rimelig å anta at de utfører mer transaksjoner med kontanter enn utvalget presentert her. I tillegg viser erfaring at enkelte respondenter glemmer eller undervurderer hvor mye de bruker kontanter. Særlig små beløp kan fort bli glemt.
- Norge og Danmark har utviklet seg forholdsvis likt hva gjelder digitale betalingssystemer, men har enkelte forskjeller. For eksempel har begge land innført regler som muliggjør butikkene å ta gebyr for bruk av kredittkort. Likevel har ikke handelsstedene i Norge innført dette i praksis.

Det årlige gjennomsnittet av kontanter i omløp har holdt seg relativt stabilt siden 2005, mens totale transaksjonsbeløp og antall transaksjoner har økt.

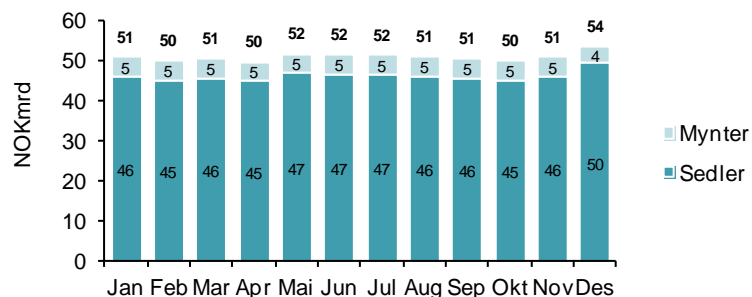
BankAxepts andel av de totale transaksjons- og beløpsvolumene har gått ned siden 2002, begrunnet av Norges Bank med at bankene er interessert i å fremme internasjonale kort. Disse gir bankene høyere profitt, men er dyrere for forbruker og handelssted.

Kontanter i omløp i Norge, 2005-2012

Kilde: Statistikk over sedler og mynter, Norges-bank.no, 2013

Månedlig gjennomsnitt av kontanter i omløp (2012)

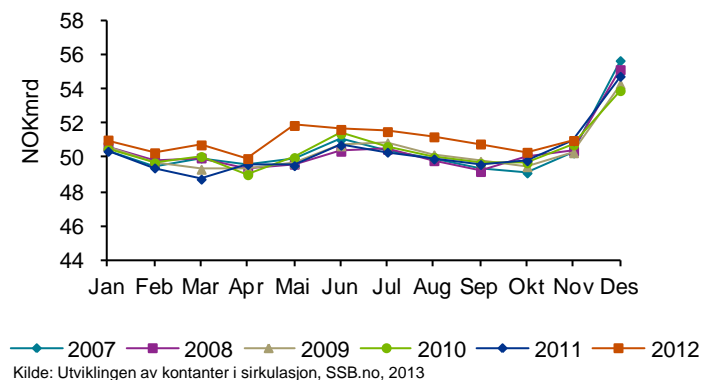
Kilde: Statistikk over sedler og mynter, Norges-bank.no, 2013

Kilde: Penger og kreditt 3 - Økt kontantbeholdning – redusert kontantbruk: Et paradoks?, Olaf Gresvik og Aris Kaloudis, konsulenter i Avdeling for finansiell infrastruktur og betalingssystemer, Norges Bank, 10.2001.

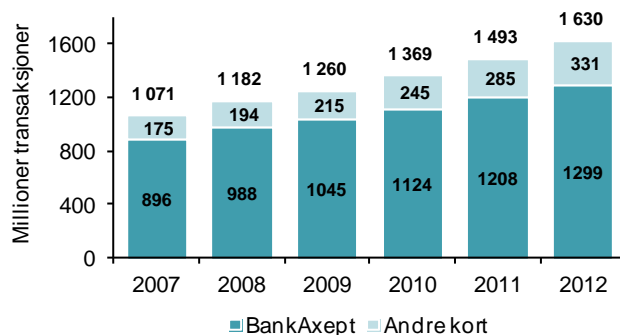
Stabil kontantmengde siste syv år som følger handelskonjunktur

- Fra 2007 og til i dag har mengden kontanter i omløp vært stabil. Norges Bank utsteder kontanter i tråd med bankenes etterspørsel. Bankene må igjen dekke etterspørselen fra sine kunder (herunder enkeltpersoner og bedrifters behov for kontanter), enkeltpersoners uttak i minibanker, cashback fra butikker etc.
- Pengemengden i omløp over tid reflekterer således etterspørselen av kontanter. Dette utdypes nærmere i kapittel 4.
- Selv om kontantmengden har holdt seg relativt stabil de seneste årene, svinger bruken av kontanter i tråd med normale sesongsvingninger i handelen, med en stigning mot vår/sommer og i desember.

Månedlige svingninger i pengemengden, 2007-2012

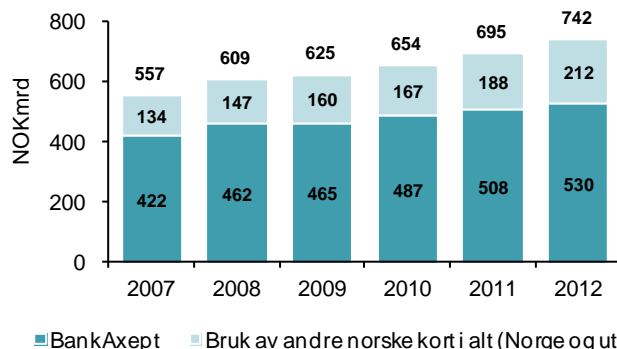

Totalt antall transaksjoner med betalingskort i Norge

Kilde: Årsrapport om betalingssystemet 2012, Norges Bank, 05.2013 og KPMG analyse

Transaksjonsbeløp med BankAxept i Norge

Kilde: Årsrapport om betalingssystemet 2012, Norges Bank, 05.2013 og KPMG analyse

Kilde: Betalingsformidlingsstatistikk FNO.no, 2013.
 Årsrapport om betalingssystemet 2012, Norges Bank, 05.2013.
 KPMG Analyse.

Bankene fremmer internasjonale kort med høyere inntjening

- BankAxept er den vanligste formen for debetkort i Norge og alle kort utstedt av norske banker har BankAxept. I følge betalingsformidlingsstatistikken til FNO fra Juli 2012 var det totalt 6,9 millioner BankAxept debetkort i omløp i 2011.
- Antall transaksjoner har økt med 52,3% fra 2007 til 2012, hvor BankAxept-transaksjoner har økt med 45% i samme periode. Man ser en nedgang i BankAxept sin relative andel av totalt transaksjonsvolum fra 83,7% i 2007 til 79,7% i 2012. I 2002 var andelen hele 86,9%, noe som illustrerer det fallende bildet.
- BankAxept sin andel av transaksjonsbeløp er tilsvarende blitt redusert fra 75,9% til 71,4%. I 2002 var andelen 81%. Samtidig har gjennomsnittlige beløp per transaksjon gått ned fra NOK 520 til 455 fra 2007 til 2012.
- Årlig vekstrate (CAGR) var på 7,7% for BankAxept og 13,7% for andre kort i perioden.

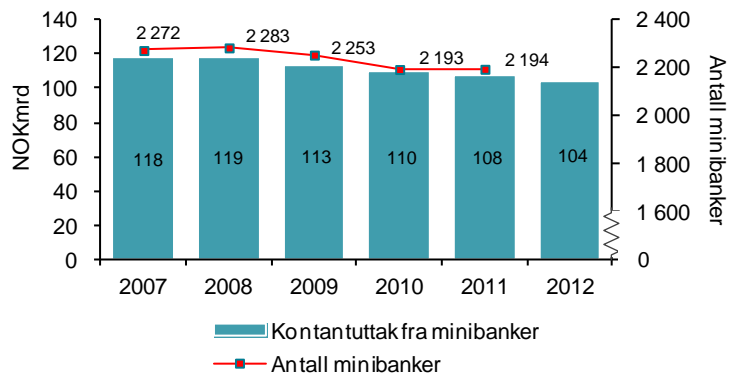
Redusert andel skyldes bankenes lave inntjening på BankAxept

- BankAxept sin reduserte andel ble forklart på følgende måte i årsrapporten fra 2012 om betalingssystem fra Norges Bank:

"..Samtidig har bankene lav inntjening på BankAxept. Den lave inntjeningen fører til en økende interesse i bankene for å utstede internasjonale betalingskort, der bankene har større fortjeneste, men øg høyere kostnader ved bruk."

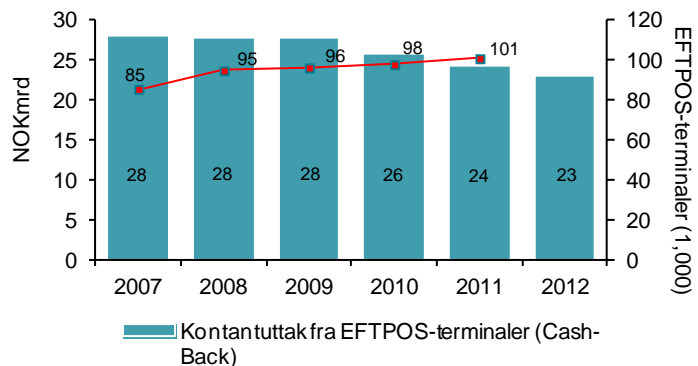
- Norges Bank, 2012
- En annen grunn til dette er økningen i nye aktører innenfor kort med bonusprogram (for eksempel Statoilkort, Bank Norwegian, Coop medlems- & betalingskort) og rene betalingskort/kredittkort (Diners Club, American Express, Eurocard etc.)

Formidlet beløp i minibank

Kilde: Betalingsformidlingsstatistikk FNO.no, 2013
Årsrapport om betalingssystemet 2012, Norges Bank, 05.2013 og KPMG analyse

Kontantuttak fra butikk (cashback)

Kilde: Betalingsformidlingsstatistikk FNO.no, 2013
Årsrapport om betalingssystemet 2012, Norges Bank, 05.2013 og KPMG analyse

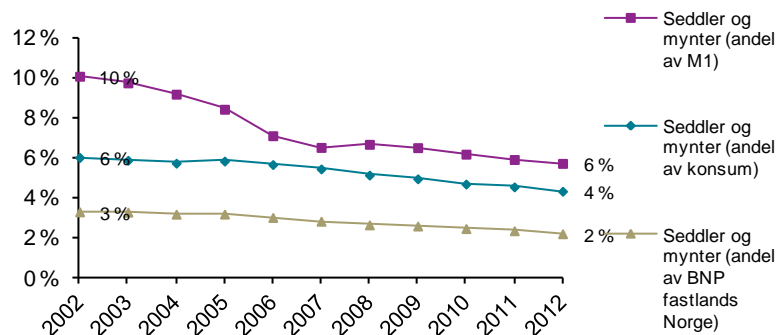
Kilde: EFTPOS, Store Norske Leksikon Snl.no, 2013.

En stor andel av kontantuttak skjer fra minibank

- I dag tas 82% av kontanternes ut i minibank og 18% som cashback fra butikk. Per i dag har publikum mulighet til å ta ut kontanter gebyrfritt i butikk.
- Beløpene som tas ut i minibank har i noen grad gått ned, i likhet med antall minibanker. Reduksjonen i beløp har gått ned med 8,3% siden 2007 (årlig reduksjon (CAGR) på 2,1%), mens antall minibanker er redusert med 3,4%. Det eksisterte ikke publiserte tall for 2012 da denne rapporten ble laget, men det antas at antall minibanker har blitt redusert noe.
- For uttak i butikk gjennom EFTPOS-terminaler har totalt uttak gått ned med 13,5% (årlig reduksjon (CAGR) på 3,6%) for perioden 2007 til 2011. Antall EFTPOS-terminaler har i samme periode økt med 17,9% (årlig økning på 4,2%), men alle handelssteder tilbyr ikke cashback.
- Den lavere kontantformidlingen relativt til den stabile kontantmengden indikerer at omløpshastigheten på kontanter har sunket noe.

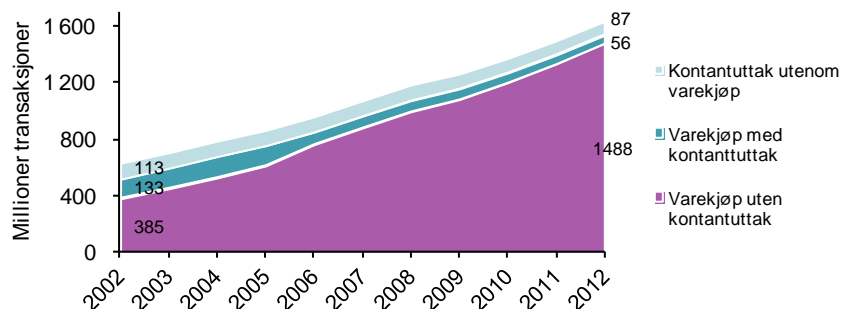
Store Norske leksikon definerer EFTPOS på følgende måte: "system der betalingskort benyttes ved kjøp av varer og tjenester i forretninger, bensinstasjoner el. l. Oppgjøret skjer ved hjelp av betalingsterminaler hos selgerne; salgsbeløpet blir automatisk belastet kjøperens bankkonto."

Kontanter som andel av totale betalingsmiddel (M1)

Kilde: Årsrapport om betalingssystemet 2012, Norges Bank, 05.2013

Utvikling kontantuttak og varekjøp, 2002-2012

Kilde: Månedssrapport BankAxept til FNO, BankAxept.no, 2013

Kilde: Kortbruk mot nye høyder, artikkel i forbindelse med Norsk Finansbarometer 2013, FNH.no, 16.05.2013.

Kontanter utgjør en stabil andel av totale betalingsmidler

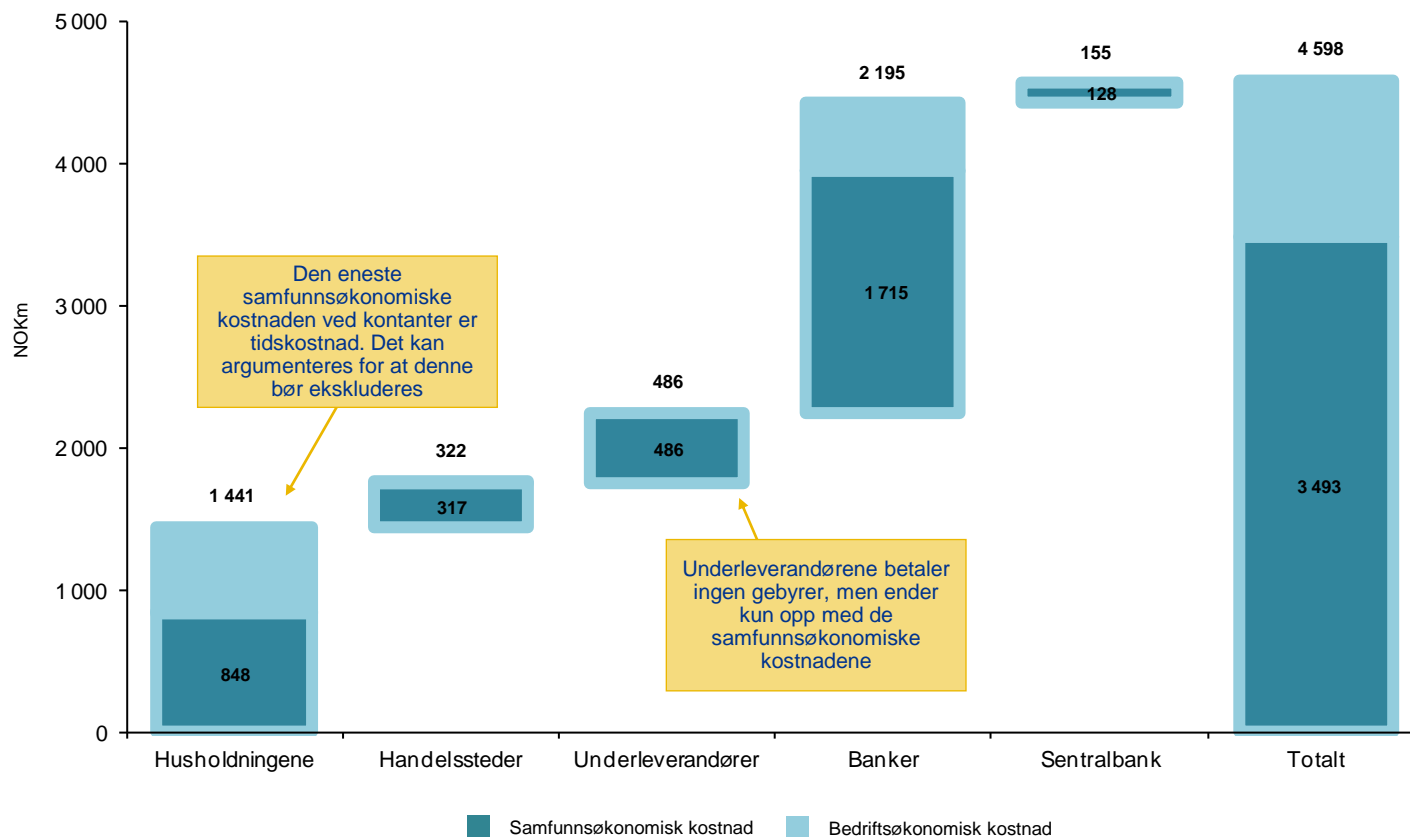
- Som vist tidligere i kapittelet har total kontantmengde vært stabil siden 2005, men utgjør en stadig lavere andel av total betaling.
- Kontanter utgjør i dag 5,7% av de totale betalingsmidlene tilgjengelig (M1). Andelen har vært stabilt nedadgående relativt til totale betalingsmidler, som er jevnt stigende. Ved analyse av disse dataene bør det tas hensyn til at M1 kun viser kontanter samt innskudd på transaksjonskonto og sparekonto, mens andre betalingsformer som kredittkort, som ikke har en positiv verdi før forbruk, ikke er inkludert.
- Kontanter som andel av husholdningens konsum har gått ned fra 6% til 4,3% i samme periode. Relativt til vekst i BNP har kontanter som betalingsmiddel sunket, hvilket bør ses relativt til en stigende BNP.

En begrenset gruppe benytter aldri kort når de handler

- Kontantuttak i forbindelse med varekjøp (målt etter antall transaksjoner) er noe redusert i forhold til total bruk av kort. Rene kontantuttak har hatt en tilsvarende nedgang.
- En undersøkelse utført av TNS Gallup på vegne av Finans Norge i forbindelse med Norsk finansbarometer for 2013 viser at 77% av respondentene betaler med kort nesten hver gang de handler dagligvarer. Likevel er det en begrenset gruppe på 3% som aldri benytter kort når de betaler i matbutikken.

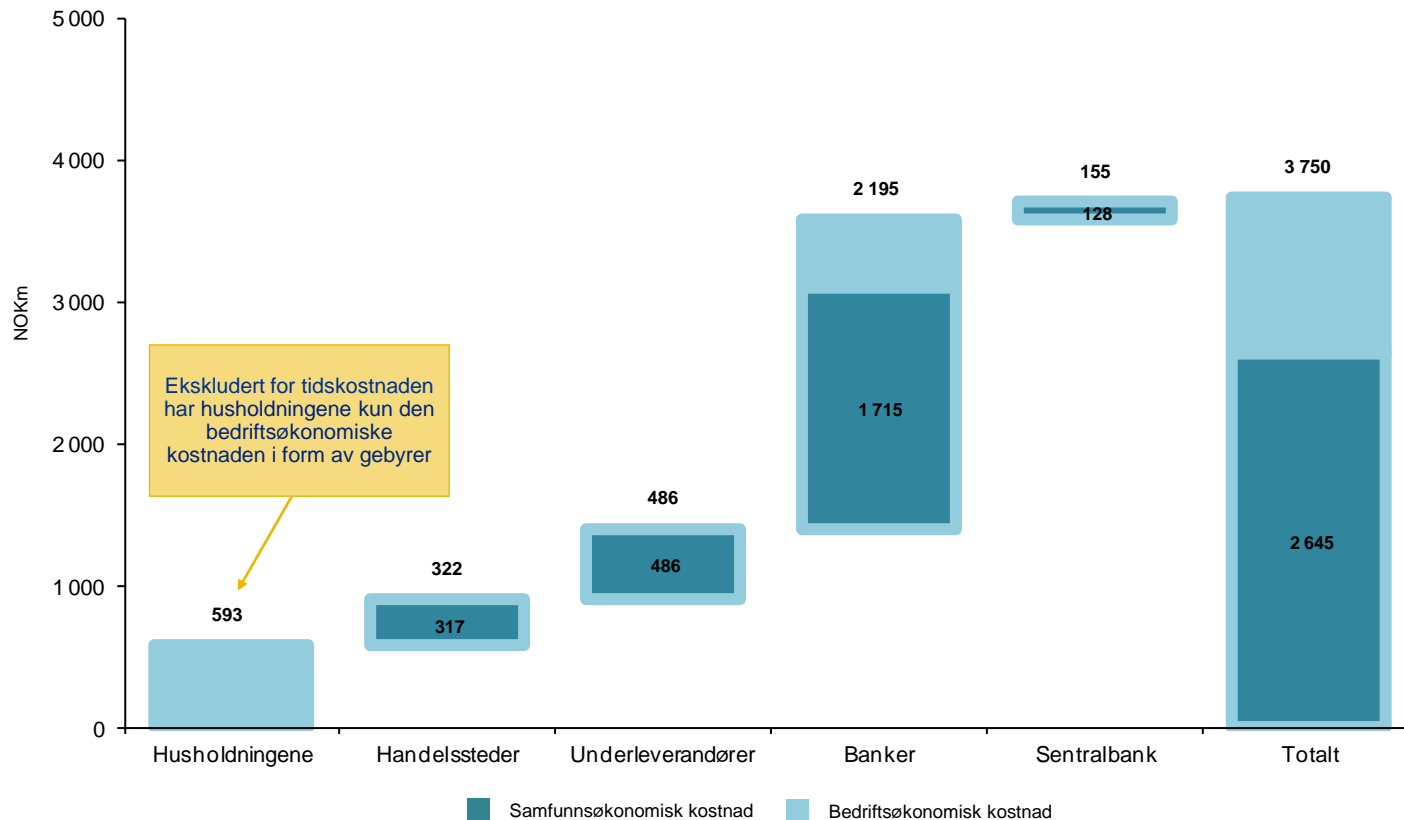
Bankene betaler hoveddelen av kostnadene relatert til kontanter, hvor distribusjonen er den viktigste kostnadsdriveren i kontantsyklusen. Se appendiks for definisjoner og forklaringer.

Totale bedrifts- og samfunnsøkonomiske kostnader for kontanter, inkludert tidskostnad hos husholdningene

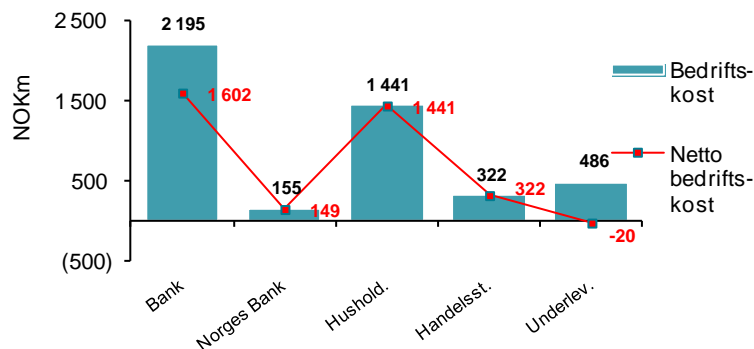
Kilde: Staff Memo No.4 – costs in the Norwegian payment system, Norges Bank, 05.2009, KPMG analyse

Totale bedrifts- og samfunnsøkonomiske kostnader for kontanter, ekskludert tidskostnad hos husholdningene

Kilde: Staff Memo No.4 – costs in the Norwegian payment system, Norges Bank, 05.2009, KPMG analyse

Bedriftsøkonomiske kostnader kontanter

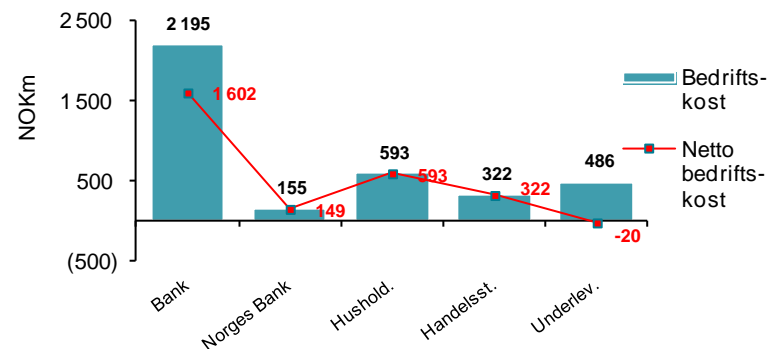
Kilde: Staff Memo No.4 2009 – costs in the Norwegian payment system, Norges Bank, 05.2009

Overføringer mellom aktørene i verdikjeden

- Fra et bedriftsøkonomisk perspektiv får overføringer mellom aktørene i verdikjeden betydning. Disse er definert som betalte og mottatte gebyrer. Eksempelvis vil kostnaden (gebyret) for en husholdning ved å ta ut kontanter fra minibank, tilfalle banken som inntekt.
- Netto bedriftskostnad viser de totale bedriftsøkonomiske kostnadene fratrukket gebyrer mottatt. På et aggregert nivå vil netto bedriftsøkonomiske kostnader tilsvare den samfunnsøkonomiske kostnaden. Grunnen til at de er forskjellige per aktør (som vi ser senere i dette kapitlet) er at mottatte gebyr ikke er en samfunnsøkonomisk gevinst.

Kilde: Staff Memo No.4 – costs in the Norwegian payment system, Norges Bank, 05.2009.

Bedriftsøkonomiske kostnader kontanter, ekskludert tidskostnad hos husholdingene

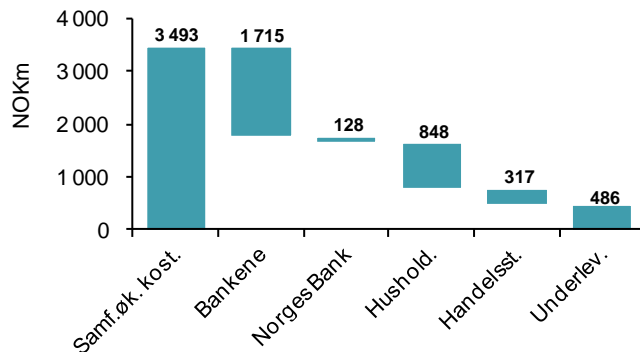

Kilde: Staff Memo No.4 2009 – costs in the Norwegian payment system, Norges Bank, 05.2009

Bankene taper på kontanthåndtering

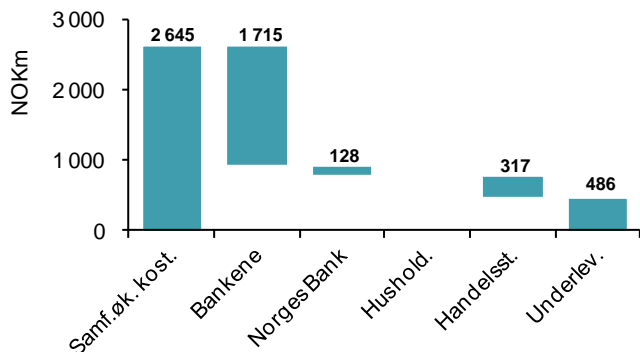
- Underleverandørene innen kontanthåndtering er Loomis og Nokas. Disse bedriftene leverer tjenester mot betalinger. Kontanthåndtering er deres hovedtjeneste og de har som alle andre bedrifter et avkastningskrav.
- Bankene "taper" på å måtte levere kontanttjenester uten å ha full kostnadsdekning gjennom gebyr. Kontanthåndtering utgjør bare en liten del av bankenes totale tjenester og inntektspotensial. Full aktivitetsbasert kostnadsdekning på mindre elementer er således vanskelig å forvente.
- Etter å ha fjernet tidskostnaden hos husholdningene er den gjenstående kostnaden gebyrene husholdningene betaler for kontanter.

Samfunnsøkonomiske kostnader i verdikjeden ved bruk av kontanter

Kilde: Staff Memo No.4 – costs in the Norwegian payment system, Norges Bank, 05.2009

Samfunnsøkonomiske kostnader i verdikjeden ved bruk av kontanter, ekskludert tidskostnad hos husholdningene

Kilde: Staff Memo No.4 – costs in the Norwegian payment system, Norges Bank, 05.2009

Bankene betaler halvparten av kostnaden

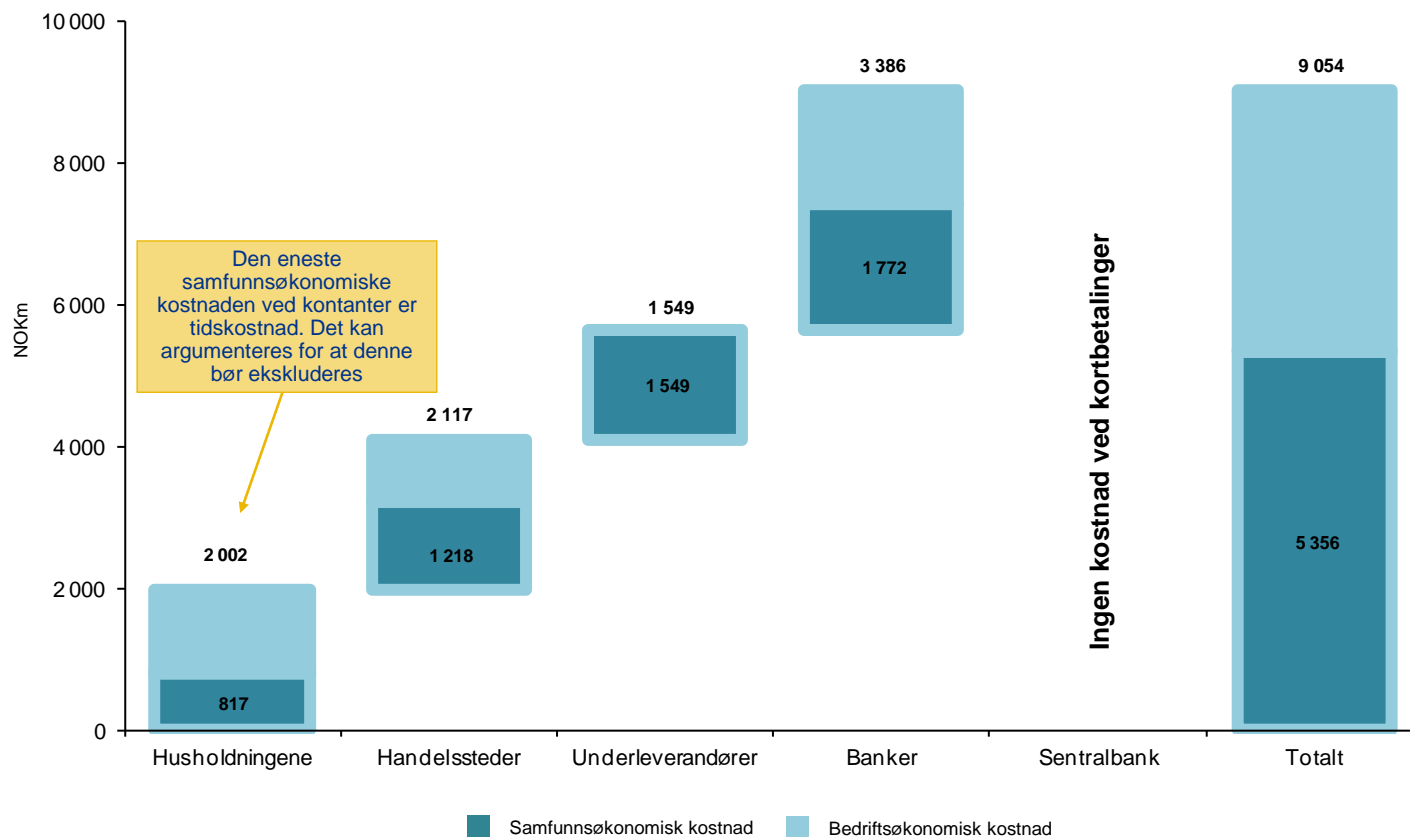
- På et samfunnsøkonomisk nivå ser en kun på hva leddet koster samfunnet og betalte/mottatte gebyrer er derfor ikke relevant. Det relevante er hvor kostnaden oppstår – ikke hvem som betaler den.
- Norges Bank bærer en relativt liten andel av de totale samfunnsøkonomiske kostnadene. Bankene tar omtrent halvparten av de samfunnsøkonomiske kostnadene knyttet til kontanter.
- Innskudd og uttak i minibank eller i filial er særlig dyrt for bankene. Kostnadsdekningen for bankene er kun 27% for kontanter hvilket medfører at kontanter blir meget dyrt for bankene å håndtere.

Distribusjonen av kontanter driver kostnadene

- Det er ikke antall kontantbetalinger som driver de samlede kostnadene, men distribusjonen av kontantene.
- Ved å ekskludere tidskostnadene for husholdningene vil den samfunnsøkonomiske kostnadene bli redusert med NOK 848 millioner. Dette gir en samfunnsøkonomisk enhetskostnad (delt på antall transaksjoner) på NOK 5,3 per transaksjon.

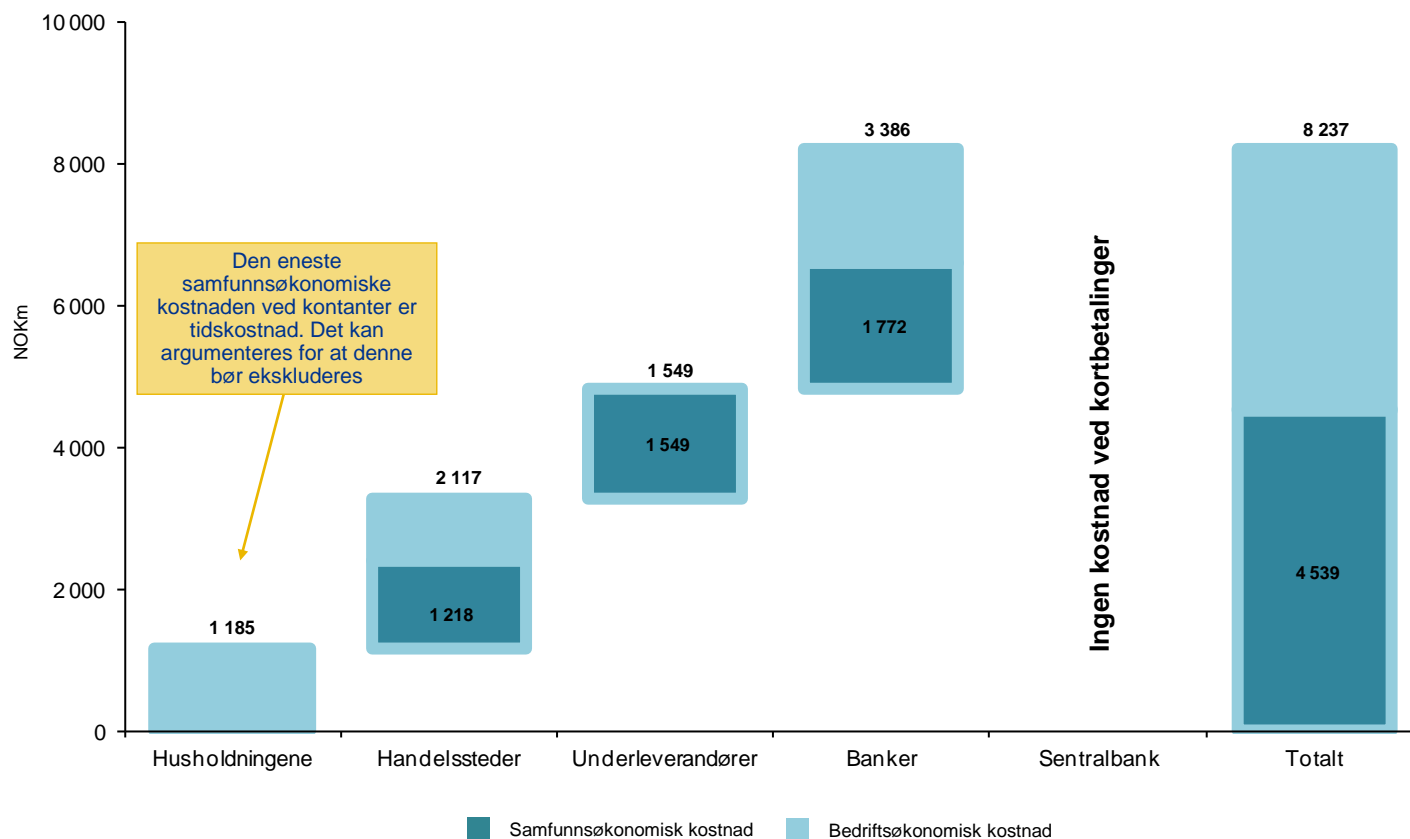
Se appendiks for forklaring og definisjoner. Hovedvekten av de samfunnsøkonomiske kostnadene blir båret av bankene, underleverandørene og handelsstedene, men bankene og underleverandørene får dekket de fleste av kostnadene i gebyrer.

Totale bedrifts- og samfunnsøkonomiske kostnader for kortbetalinger, inkludert tidskostnad hos husholdningene

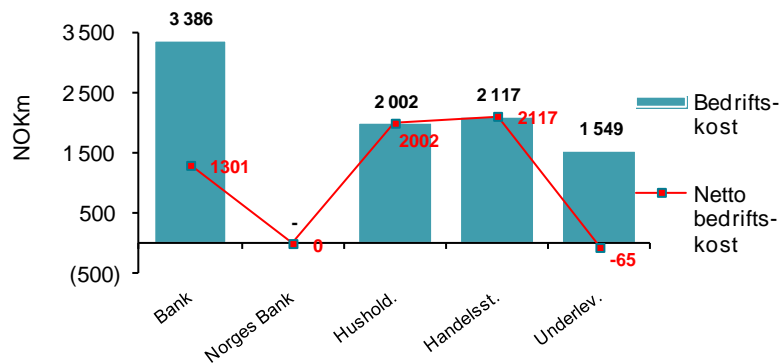
Kilde: Staff Memo No.4 – costs in the Norwegian payment system, Norges Bank, 05.2009, KPMG analyse

Totale bedrifts- og samfunnsøkonomiske kostnader for kortbetalinger, ekskludert tidskostnad hos husholdningene

Kilde: Staff Memo No.4 – costs in the Norwegian payment system, Norges Bank, 05.2009, KPMG analyse

Bedriftsøkonomiske kostnader kort

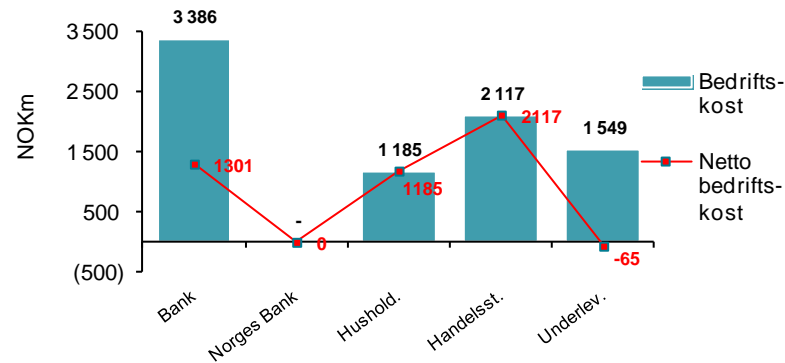
Kilde: Staff Memo No.4 – costs in the Norwegian payment system, Norges Bank, 05.2009

Underleverandørene inntektsgviner ved kortbetaling

- Fra et bedriftsøkonomisk perspektiv vil overføringer mellom aktørene i verdikjeden få betydning. Ved kortbruk vil for eksempel gebyrene for å eie og bruke et kredittkort gå til kredittkortselskapet og således være en overføring fra brukeren (husholdningene og handelsstedet) til kredittkortselskapet.
- Som i eksempelet som illustrerer bedriftsøkonomiske kostnader ved kontanter, er det også ved kortbetalinger underleverandørene som oppnår en bedriftsøkonomisk fortjeneste. Dette vil være selskaper som Nets og andre IT leverandører til kortbetalinger, i tillegg til kortutstedere.

Kilde: KPMG markedsundersøkelse, 2013.

Bedriftsøkonomiske kostnader kort, ekskludert tidskostnad hos husholdningene

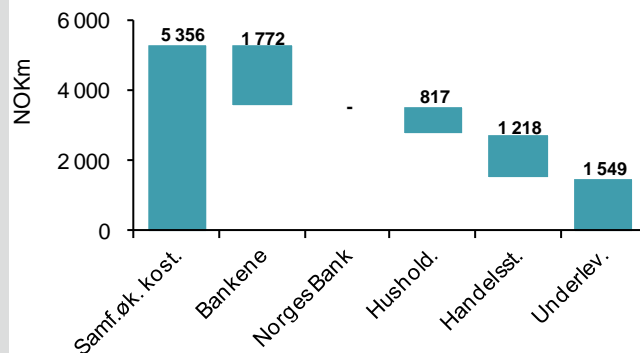

Kilde: Staff Memo No.4 – costs in the Norwegian payment system, Norges Bank, 05.2009

”Kortbetaling via debet bankkort (BankAsept) er en god, sikker, rasjonell og kostnadseffektiv løsning for våre butikker. Bruk av kredittkort er dyrt for våre butikker, ref VISA/Mastercards nivå på brukerstedsgebyrer. Digitale betalinger (BankAsept) er den klart rimeligste løsningen for våre butikker.”

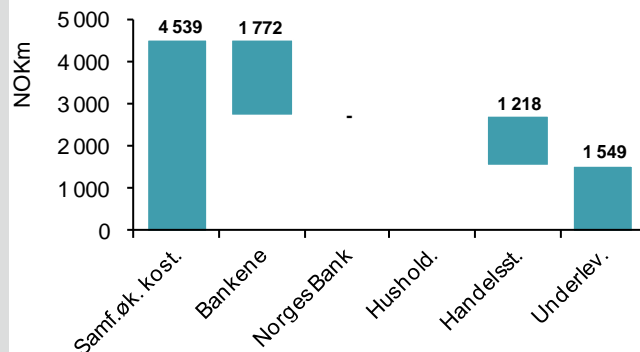
- Anonym kilde dagligvare 1

Samfunnsøkonomiske kostnader i verdikjeden ved bruk av kort

Kilde: Staff Memo No.4 – costs in the Norwegian payment system, Norges Bank, 05.2009

Samfunnsøkonomiske kostnader i verdikjeden ved bruk av kort, ekskludert tidskostnad hos husholdningene

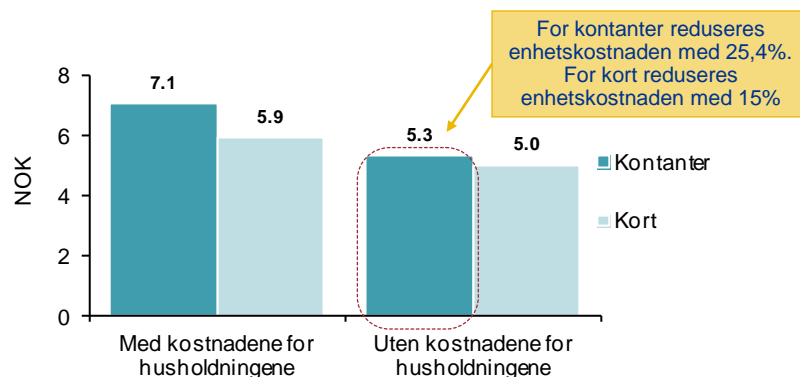
Kilde Staff Memo No.4 – costs in the Norwegian payment system, Norges Bank, 05.2009

Bankene og underleverandører har høyest kostnader

- Netto bedriftsøkonomisk kostnad er på aggregert nivå lik de samfunnsøkonomiske kostnadene.
- Netto bedriftsøkonomiske kostnader hensyntar hvem som betaler og mottar gebyrer, mens samfunnsøkonomiske kostnader fokuserer på hvor kostnaden oppstår.
- Ettersom Norges bank ikke er en del av verdikjeden ved kortbetalinger blir den samfunnsøkonomiske kostnaden lik null. 62% av de samfunnsøkonomiske kostnadene blir båret av bankene og underleverandørene, mens resten dekkes av husholdningene og handelsstedene.
- Ved å ta ut de samfunnsmessige kostnadene knyttet til husholdningene (tidskostnaden) reduseres de samfunnsøkonomiske kostnadene med NOK 817 millioner.

Om man ser vekk fra den diskuterbare tidskostnaden ved husholdninger er enhetskostnaden marginalt lavere ved kortbetaling i forhold til kontanter. Kostnaden er lavere for kort i alle skandinaviske land, men for beløp under omtrent 50 kroner er det lavest kostnader knyttet til bruk av kontanter.

Samfunnsøkonomiske enhetskostnader ved kontant og kortbetaling med og uten husholdningenes kostnader

Kilde: Staff Memo No.4 – costs in the Norwegian payment system, Norges Bank, 05.2009, KPMG analyse

Aktiviteter ved kontanter trekker opp enhetskostnaden

- Totalt ble det utført 494,7 millioner transaksjoner med kontanter i Norge i følge Norges Banks beregninger. Summen av enhetskostnadene for kontanter er utregnet ved å ta summen av de samfunnsøkonomiske kostnadene for uttak, innskudd og betalinger delt på antall transaksjoner for de respektive aktivitetene. Dette gir en samfunnsøkonomisk enhetskostnad på NOK 7,06 for kontanter. Dette er en del høyere enn for kort (NOK 5,93).
- Likevel er den samfunnsøkonomiske enhetskostnad knyttet til selve betalingen med kontanter lav (NOK 1,80). Betaling innebærer her selve transaksjonen av kontanter, for eksempel ved kjøp og salg av en vare. Det er aktiviteter som eksempelvis innskudd og uttak i minibank og filial som utgjør store deler av kontantkostnaden (henholdsvis enhetskostnader på NOK 13,17 og NOK 50,21).

Kilde: KPMG Analyse.

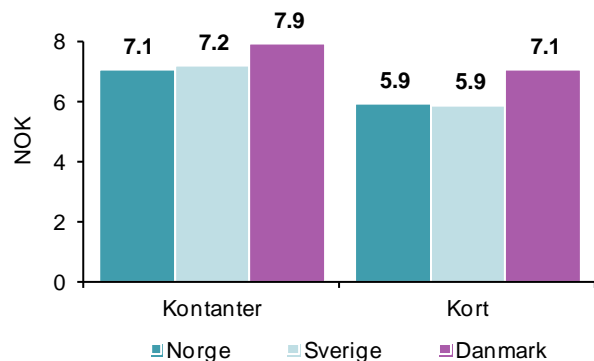
Enhetskostnaden for internasjonale kort klart høyest

- For korttransaksjoner vil 902,4 millioner transaksjoner medføre en kalkulert samfunnsøkonomisk enhetskostnad per korttransaksjon på NOK 5,93. For internasjonale kort var den samfunnsøkonomiske enhetskostnaden betydelig høyere (NOK 20,90) enn for BankAxept-kort (NOK 4,13). Ettersom de aller fleste transaksjonene i Norge ble utført med BankAxept (89,2% i Norges Banks beregninger, 83,7% etter KPMGs beregninger for 2007) ble den totale enhetskostnaden relativt lav for betaling med kort, men kostnaden stiger med økt bruk av internasjonale kort.

Tilnærmet lik enhetskostnad uten tidskostnad

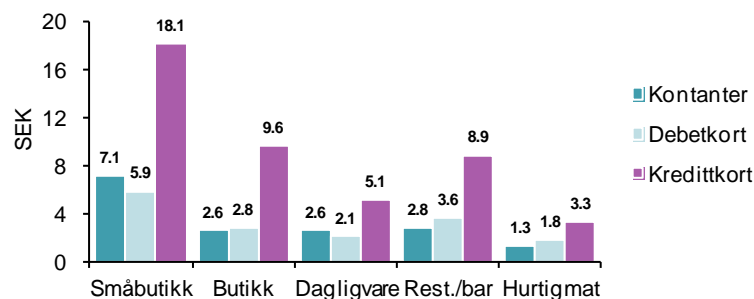
- Ved å ekskludere tidskostnadene for husholdningene vil de samfunnsøkonomiske kostnadene for kontanter bli redusert med NOK 848 millioner. Dette gir en samfunnsøkonomisk enhetskostnad på NOK 5,3 per kontanttransaksjon. Dette er 25,4% lavere enhetskostnad per transaksjon enn dersom husholdningenes tidskostnader er med i beregningene.
- Ved å ekskludere tidskostnadene for husholdningene vil de samfunnsøkonomiske kostnadene for kortbetalinger bli redusert med NOK 817 millioner. Dette gir en samfunnsøkonomisk enhetskostnad på NOK 5,0 per korttransaksjon. Dette er 15% lavere enhetskostnad per transaksjon enn dersom husholdningenes tidskostnader er med i beregningene.
- I den grad det kan argumenteres for at tidskostnaden for de øvrige delene av verdikjeden (bankene og handelsstedene) kunne vært noe korrigert ned, ville dette gå i favør av kontanter, ettersom kontanter relativt sett har den høyeste tidskostnaden.

Sammenlikning av enhetskostnader i Skandinavia

Kilde: Staff Memo No.4 – costs in the Norwegian payment system, Norges Bank, 05.2009, Omkostninger ved betalinger i Danmark, Danmarks Nationalbank, 11.2011 og Sveriges Riksbank Working Paper Series 262 – The cost of consumer Payments in Sweden (2012)

Enhetskostnader ved ulike betalingsmidler per bransje, Sverige

Kilde: Studie över butikens och restaurangens kostnader för att ta betalt, Occam Associates, 04.2013

Kilde: Omkostninger ved betalinger med kort og kontanter i Danmark, Johan Gsotav Kaas Jacobsen og Andres Mølgaard Pedersen, Betalingsformidlingskontoret, 2. kvartal 2012.

Internasjonale kort trekker opp danske kortkostnader

- I forhold til utvikling til digitale betalinger er landene i Skandinavia nært sammenliknbare. Norges Bank, den svenske Riksbanken og den danske Nationalbanken har alle utarbeidet liknende undersøkelser. Kostnadene ved betalingssystemene i forhold BNP var 0,49% for Norge, 0,68% for Sverige og 1% for Danmark.
- Årsaken til at kortbetalinger er relativt sett mye dyrere i Danmark skyldes i all hovedsak de utenlandske debet- og kredittkortene. Som nevnt har Danmark og Norge åpnet for at handelsstedene kan ta gebyr ved transaksjoner med disse kortene, men i Norge har handelsstedene vært noe avventende med å innføre dette. I samtlige land ser man at kostnadene knyttet til betaling av internasjonale kort er langt høyere enn kostnaden ved de innenlandske debetkortene som for eksempel BankAxept i Norge (NOK 4,1) og Dankort i Danmark (DKK 3,2).
- En videre analyse i Danmark utført av Betalingsformidlingskontoret konkluderte med at det ved små beløp (under DKK 29) var billigst for samfunnet med kontant betaling. Det vises i rapporten til en tilsvarende undersøkelse fra Sverige fra 2007 som viste at det ved beløp under SEK 71 var betaling med kontanter som medførte lavest samfunnsøkonomiske kostnader. I følge Danmarks Nationalbanks working paper for betalingsvaner i Danmark fra 2011 foretrekker halvparten av alle dansker å betale med kontanter når beløpet er under DKK 100.

Handelssteder har høyest kostnader med internasjonale kort

- En svensk undersøkelse viser kostnadene ulike bransjer opplever ved ulike betalingsmidler. Kredittkortbruken kan være lav fordi man ikke tar imot kredittkort på grunn av de høye kostnadene for handelsstedet per transaksjon med kredittkort.

Videre problemstillinger...

Kontanter kommer i ulike valører, men har ellers få variable egenskaper. Situasjonen er noe annerledes innen digitale betalingsløsninger, og det vil være relevant å se på:

- Hvilke digitale betalingsløsninger er de vanligste per i dag?
- Hvilke forventer man at vil dominere digitale betalingsløsninger i fremtiden?

Kapittel 3: Digitale betalingssystemer

Dette kapitlet omhandler:

1. **Digitale betalingsløsninger med utbredelse i Norge i dag**
2. **Forholdet mellom bruk av de digitale betalingsløsningene**
3. **Kostnader ved de digitale betalingsløsningene**
4. **Risiko ved noen av de digitale betalingsløsningene**
5. **Utvikling av digitale betalingsløsninger framover**

Hovedpunkter:

- I dagens Norge benytter private seg hovedsakelig av fire digitale betalingsløsninger: nettbank, mobilbank, telegiro og betalingsløsninger basert på betalingskort. Alle disse har risikoer knyttet til seg.
- Fremtidens digitale betalingsløsninger for fjernbetaling og betaling på forretningssted i Norge vil trolig basere seg på smarttelefoner eller tilsvarende teknologi. Dette er kjente verktøy som kan forenkle betalingsøyblikket for kundene. Likevel er det vanskelig å forutsi hvordan løsningene vil bli mottatt, og i hvilket omfang de vil bli benyttet. Forhold som infrastruktur, sikkerhet og risiko, kostnader og effektivitet vil alle spille en rolle i hvor fort utviklingen kan gå.
- Samfunnet er stadig mer avhengig av digitale betalingssystemer, og konsekvensen blir stadig mer alvorlig dersom disse systemene skulle feile. Da vil det være behov for alternativer, men hva skal det være dersom det ikke kan være kontanter?

Nettbank og kortbetaling er i dag de mest benyttede digitale betalingsmidlene i Norge. Kopi av betalingskort er vanskeligere, men ennå mulig. Angrep mot nettbanker økte betraktelig i 2012 og regnes som et av de største problemområdene av foretakene.

Det eksisterer primært fire digitale betalingsløsninger med utbredelse blant privatpersoner i Norge i dag

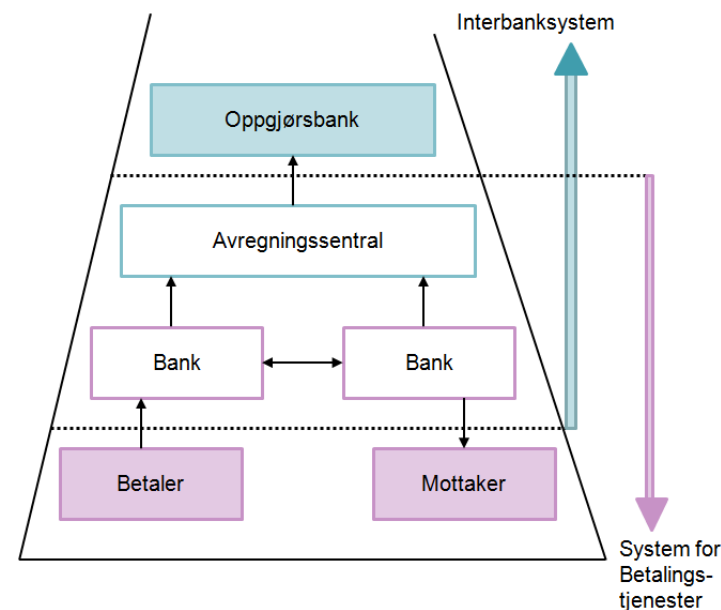
"[Betalingsystemer er, red. anm.] Systemer for overføring av midler med formelle og standardiserte ordninger og felles regler for behandling, avregning eller oppgjør av betalingstransaksjoner."

- Betalingssystemloven § 1-1

- Digitale betalingssystemer kan i så måte forstås å være elektroniske systemer for overføring av betalingsmiddelet kontopenger. Betalingssystemloven § 1-1 skiller videre mellom to typer betalingssystemer:
 - **Interbanksystemer:** Systemer basert på felles regler for avregning, oppgjør eller overføring av midler mellom kredittinstitusjoner
 - **Systemer for betalingstjenester:** Systemer basert på standardvilkår for overføring av midler fra eller mellom kundekonti i banker
- Systemer for betalingstjenester er kunderettede systemer, og omfatter forskjellige løsninger, som alle er avhengig av de bakenforliggende interbanksystemene for overføring av midler.
- Norges Bank, gjennom sin nyeste årsrapport om betalingssystemet, navngir spesifikt følgende kunderettede digitale betalingsløsninger med utbredelse blant privatpersoner i Norge i dag*:
 - nettbank
 - mobilbank
 - telegiro
 - betalingsløsninger basert på betalingskort

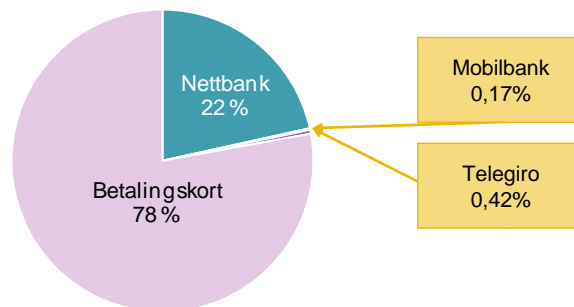
*Det eksisterer noen flere digitale betalingsløsninger med utbredelse blant privatpersoner, som av Norges Bank omtales som "andre". Vi har i denne rapporten valgt å ikke omtale disse.
 Kilde: Årsrapport om betalingssystemet 2012, Norges Bank, 05.2013.

Betalingspyramiden

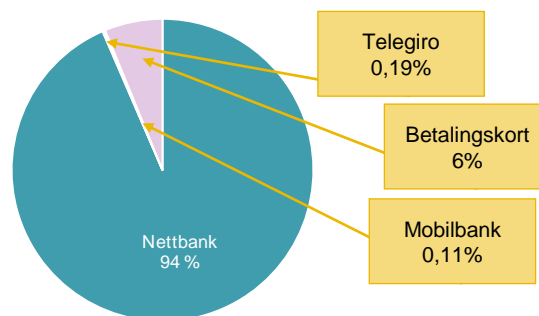
Kilde: http://www.norges-bank.no/Upload/import/publikasjoner/penger_og_kreditt/2000-01/risiko.pdf

Antall av totalt gjennomførte betalingstransaksjoner i 2012

Kilde: Årsrapport om betalingssystemet 2012, Norges Bank, 05.2013

Volum av totalt transaksjonsbeløp i 2012

Kilde: Årsrapport om betalingssystemet 2012, Norges Bank, 05.2013

Nettbank og betalingsløsninger basert på kort er de to mest populære digitale betalingsløsningene i Norge i dag

- I 2012 var betalingsløsninger basert på betalingskort de mest brukte digitale betalingsløsningene i Norge, mens nettbank samme året var den digitale betalingsløsningen som stod for overføring av størst verdier.
- Videre i kapittelet vil vi fokusere på de digitale betalingsløsningene som kan brukes som et substitutt til kontanter i en betalingssituasjon.

Betalingskort for fjernbetaling og betaling på virksomhetssted

- Betalingsløsninger basert på betalingskort består av to hovedtyper av løsninger: debetløsninger (forutsetter midler på bankkonto) og kredittløsninger (forutsetter ikke midler på bankkonto), som videre kan klassifiseres i henhold til bruksområde: fjernbetaling eller betaling på virksomhetssted.
- Betalingsløsninger basert på betalingskort tilbys av alle norske banker til sine bedrifts- og personkunder.

BankAxept er den mest brukte betalingskortløsningen

- BankAxept er den mest brukte betalingsløsningen basert på betalingskort i Norge i dag. BankAxept er en debetløsning for bruk på forretningssted, og er basert på bruk av følgende betalingsinstrumenter: plastikkort inneholdende identifiserbar informasjon (betalingskort), en tilhørende firesifret autentiseringskode, og betalingsterminal plassert på brukersted som er tilkoblet betalingsløsningsinfrastrukturen.
- En betaling gjennomføres ved at betaleren først plasserer betalingskortet sitt i en betalingsterminal. Forretningsstedet forteller så betalingsterminalen hvor mye betaleren sin bankkonto skal belastes med. Betaleren godkjenner til slutt denne belastningen ved å taste inn betalingskortet sin autentiseringskode.

- For personkunder er kostnaden forbundet med bruk av BankAxept hovedsakelig en årlig kortavgift. For bedriftskunder er det i utgangspunktet ingen kostnader forbundet med bruk av BankAxept i Norge. For brukersteder som ønsker å tilby denne betalingsløsningen vil det blant annet være kostnader relatert til etablering, innkjøp eller leie av betalingsterminaler, oppgjørsbehandling hver måned og per betaling kunden utfører.

Kopierte betalingskort fortsatt ikke umulig

- Sikkerheten i betalingsløsninger basert på betalingskort er blant annet knyttet til evnen til å sikre konfidensialiteten til informasjonen som ligger lagret på betalingskort. I dag ligger denne informasjonen to steder på kortet: i en magnetstripe og i en elektronisk brikke.
- Å kopiere denne informasjonen fra magnetstripen er rimelig enkelt. Fra 1. desember 2011 var det derfor ikke lenger mulig for bankterminaler å lese av magnetstripen på betalingskort tilhørende BankAxept-løsningen i Norge. BankAxept ønsker å fjerne magnetstripen fra betalingskort helt, men magnetstripen har fortsatt en viktig funksjon ved betaling i utlandet og dette vil derfor ikke skje med det første.
- Å kopiere informasjonen fra den elektroniske brikken er en større utfordring, men har gjentatte ganger blitt bevist mulig forutsatt en motivert angriper med tilstrekkelige midler.

Kilde: Årsrapport om betalingssystemet 2012, Norges Bank, 05.2013.
Slutt for magnetstripen i BankAxept, BankAxept.no, 01.12.2011.
DNB, dnb.no.

Nettbank har hatt en jevn økning i bruk siden 2001

- Nettbank er en digital betalingsløsning for fjernbetaling som de aller fleste norske banker i dag tilbyr sine bedrifts- og personkunder.
- Personkunders bruk av nettbank utgjorde 66 prosent, mens bedriftskundenes bruk utgjorde 34 prosent av antall transaksjoner i nettbank i 2012. Nettbank har hatt en jevn økning i bruk i perioden 2001 (62 millioner transaksjoner) til 2012 (427,1 millioner transaksjoner).
- Nettbank er basert på bruk av følgende betalingsinstrumenter: datamaskin med nettleser og internettilgang, et unikt identifikasjonsnummer og som oftest to autentiseringskoder; et kundeoppgitt passord og et engangspassord.
- For å gjennomføre en betaling må kunden først logge seg på den nettbaserte portalen ved å presentere identifikasjonsnummer og autentiseringskoder i riktig rekkefølge.
- Innlogget i nettbanken gjennomføres en betaling ved at kunden først fyller ut en giro med blant annet hvor mye bankkontoen skal belastes med, for deretter å godkjenne belastningen ved hjelp av en ny engangskode.

Angrep mot nettbank er et problemområde

- Det er i utgangspunktet ingen kostnader for personkunder ved bruk av nettbank. For bedriftskunder består kostnaden tilknyttet bruk av nettbank hovedsakelig av et fast beløp per utbetaling.

- Sikkerheten i nettbanker er knyttet til evnen til å forhindre uautorisert tilgang og uautorisert overføring av midler. Nettbanker sine sikkerhetsmekanismer har gjentatte ganger opp gjennom årene blitt passert og forbedringer av eller nye sikkerhetsmekanismer har blitt introdusert som et resultat.
- Ifølge finanstilsynets risiko- og sårbarhetsanalyse fra 2012 mener foretakene at eksterne angrep mot blant annet nettbank var et av de største problemområdene i 2012. Disse angrepene eller angrepsforsøkene har økt betraktelig i 2012.

Kilde: Årsrapport om betalingssystemet 2012, Norges Bank, 05.2013.
Risiko- og sårbarhetsanalyse 2011, Finanstilsynet, 03.2012.
Risiko- og sårbarhetsanalyse 2012, Finanstilsynet., 04.2013.
DNB, dnb.no.

Det uttrykkes bekymring rundt mobilbankens umodenhet og raske utbredelse. I fremtiden er det forventet at digitale, alltid tilgjengelige løsninger vil dominere, men det må tas hensyn til at befolkningens vilje til å ta i bruk teknologi er uforutsigbar.

Mobilbank er en den nyeste digitale betalingsløsningen og har hatt en jevn økning i bruk siden lanseringen i 2009

- Mobilbank er en relativt ny digital betalingsløsning for fjernbetaling som mange norske banker i dag tilbyr sine personkunder og som noen norske banker tilbyr til sine bedriftskunder.
- Mobilbank har mange likhetstrekk med nettbank, men skiller seg først og fremst fra nettbank ved at betalingsinstrumentet datamaskin er begrenset til å være smarttelefon eller nettbrett. Grunnen er at denne betalingsløsningen er spesielt tilpasset deres operativsystem og vil derfor ikke fungere på enheter med andre operativsystemer, som tradisjonelle datamaskiner har.
- Årsaken til dette er at denne betalingsløsningen fordrer at kunden installerer en applikasjon på enheten og utfører betalinger i denne applikasjonen istedenfor via en nettleser.
- Det er i utgangspunktet ingen kostnader for privatpersoner ved bruk av mobilbank.

Høyere risiko ved bruk av mobilbank enn ved bruk av nettbank

- Det har blitt uttrykt bekymring rundt denne betalingsløsningen:

”Den raske utviklingen på dette feltet, fører til at man ikke har oversikt over hvilke risikoelementer som kan være til stede i dette sammensatte «miljøet» av SIM-teknologi, maskinvare, operativsystem, bankapper, andre applikasjoner på utstyret, kommunikasjon (Wi-Fi eller mobilt) og brukerinteraksjon.”

- Risiko- og sårbarhetsanalyse, Finanstilsynet, 2011

Kilde: Årsrapport om betalingssystemet 2012, Norges Bank, 05.2013.
Risiko- og sårbarhetsanalyse 2011, Finanstilsynet, 03.2012.
Risiko- og sårbarhetsanalyse 2012, Finanstilsynet., 04.2013.
DNB, dnb.no.

- I finanstilsynets risiko- og sårbarhetsanalyse fra 2012 nevner flere foretak også risikoen ved at de nye plattformene og den nye teknologien som denne betalingsløsningen er basert på ikke antas for å være tilstrekkelig kjent.
- Det er med andre ord knyttet en del tileggsrisiko til denne betalingsløsningen som man ikke finner i nettbankløsningen.

Telegiro blir brukt mindre og mindre

- Telegiro, også kalt telefonbank, er en betalingsløsning for fjernbetaling som de aller fleste banker i dag tilbyr sine bedrifts- og personkunder.
- I motsetning til betalingssystemer basert på betalingskort, nettbank og mobilbank har bruken av telegiro hatt en jevn nedgang i perioden 2001 (28,7 millioner transaksjoner) til 2010 (8,3 millioner transaksjoner). Denne nedgang skyldes i stor grad lanseringen av nettbank.
- Telegiro er basert på bruk av følgende betalingsinstrumenter: telefon med telefonnettverkstilkobling og stjerne- (*) og firkantast (#), et unikt identifikasjonsnummer og en eller flere autentiseringskoder.
- Det er i utgangspunktet ingen kostnader for privatpersoner forbundet med bruk av telegiro. For virksomheter er kostnadene for bruk av telegiro hovedsakelig tilknyttet et fast beløp per utbetaling.

Allestedsnærværende løsninger vil dominere utviklingen av fremtidens betalingssystemer

- Utviklingen av digitale betalingssystemer har i stor grad skjedd i takt med den teknologiske utviklingen i samfunnet. Utbredelsen og bruken av teknologi de siste 20 årene har gitt en rivende utvikling innenfor løsninger, og endringstakten er økende. Å gi et eksakt svar på spørsmålet om hva som vil bli de foretrukne løsningene i framtiden, ut over en generell betraktning av i hvilken retning utviklingen går med utgangspunkt i dagens situasjon, er derfor vanskelig.
- Smarttelefoner er den teknologien som har mottatt størst oppmerksomhet fra finansnæringen de senere år. Årsaken til dette er i hovedsak smarttelefonens mobilitet, fleksibilitet og allestedsnærværende utbredelse i befolkningen. I dag tilbyr de fleste norske banker sine kunder mobilbank og tilsvarende applikasjoner til smarttelefoner.
- Nettbank har lenge vært tilgjengelig for smarttelefonbrukere, men mobilbank forbedrer nettbankens brukeropplevelse på denne teknologien gjennom et bedre brukergrensesnitt. Nettbank er i dag den dominerende av disse to løsningene når det kommer til bruk, men bruken av mobilbank vil sannsynligvis øke på bekostning av nettbank framover.

- Fremtidens digitale betalingsløsninger for fjernbetaling og betaling på forretningssted i Norge vil trolig basere seg på smarttelefoner og annen tilsvarende teknologi som forenkler betalingsøyblikket for kundene.

Samarbeid mellom Telenor og DNB, "Valyou"

- Telenor og DNB har siden 2006 samarbeidet om å utvikle en betalingsløsning som de mener har potensialet til å erstatte dagens betaling med plastikkort på forretningssted.
- Denne betalingsløsningen har fått navnet "Valyou" og baserer seg på mobiltelefoner med såkalt NFC (Near Field Communication) teknologi som muliggjør kontaktløs betaling. I tillegg til en mobiltelefon med NFC vil denne betalingsløsningen kreve en oppgradering av dagens betalingsterminaler og simkort.
- Hensikten med Valyou-betalingsløsningen er at alle plastikkort man har i dag skal kunne samles i og brukes fra en enhet som man uansett har med seg. I tillegg skal denne løsningen være raskere og enklere en dagens eksisterende løsning.
- Blant annet skal man slippe å taste PIN kode på beløp under 175 kroner. Telenor uttalte i slutten av april i år at de er i dialog med de største dagligvarekjedene i landet, og at alt tyder på at de kan tilby betaling med mobil allerede i løpet av 2013 svært mange steder.

Kilde: Telenor unveils Valyou NFC mobile wallet, nfcworld.com, 26.02.2013.
Utviklingen av det norske betalingssystemet i perioden 1945-2010, med særlig vekt på Norges Banks rolle, Norges Bank, 10.2011.
Mobil betaling erstatter kontanter, kjedemagasinet.no, 07.02.2012.
Snart kan du betale med mobilen, online.no, 30.04.2013.

Befolkningens vilje til å ta i bruk nye digitale betalingsløsninger er vanskelig å forutsi

- Hvor lang tid det vil ta før mobilbank og mobile betalingsløsninger vil overta for henholdsvis nettbank og betalingsløsningene basert på betalingskort, hvis i det hele tatt, er usikkert. Nettbank ble lansert i 1996, men det var først etter år 2000 at denne løsningen ble tatt i bruk i stort omfang.
- Det samme kan sies om befolkningens adopsjon av betalingsløsninger basert på betalingskort. Den økte utviklingstakten for teknologi muliggjør allikevel at nye løsninger kan komme langt raskere selv om ikke alle slike løsninger nødvendigvis av den årsak vil bli tatt i bruk bredt i befolkningen.

Med økt endringstakt og ny teknologi kommer mange muligheter, men også utfordringer

- Framtidens betalingssystemer vil fortsette å utgjøre en sentral og viktig del av vår nasjonale og samfunnskritiske infrastruktur, og mye tyder på at kompleksiteten i disse systemene vil øke.
- Mange samfunnsfunksjoner vil være avhengig av at denne infrastrukturen er tilgjengelig og at den er sikker i bruk for alle involverte parter.

“Ethvert komplekst sosio-teknisk system vil på et tidspunkt feile. Dette er hva historien forteller oss.”

- Professor Stewart Kowalski, Høgskolen i Gjøvik

- Avhengighet til kritisk infrastruktur bærer med seg en risiko for at uheldige utfall kan inntreffe dersom infrastrukturen feiler. Det synes logisk å konkludere med at behovet for å sikre samfunnskritisk infrastruktur gjennom hensiktsmessige tiltak for økt tilgjengelighet og sikkerhet vil kunne begrense uheldige utfall, men ikke nødvendigvis eliminere slike utfall fullstendig.
- Behovet for alternative tiltak til digitale betalingsløsninger vil derfor alltid være tilstede.

Kilde: Intervju med Professor Stewart James Kowalski, Høgskolen i Gjøvik, 16.05.2013.

Videre problemstillinger...

En ting er de tekniske mulighetene for digital betaling, en annen er hvilke alternativer man som handelssted har mulighet til å tilby. I Norge er ethvert handelssted forpliktet til å akseptere kontanter. For å analysere hvilke standpunkt Finansdepartementet har tatt og trolig kan ta i fremtiden vil vi derfor se på:

- Hvordan har Finansdepartementet behandlet saker der man tar til orde for å tøyne det eksisterende lovverket?
- Hvordan har Finansdepartementet behandlet saker der man tar sikte på å endre det eksisterende lovverket?

**Kapittel 4:
Hva mener
Finansdepartementet?**

Dette kapitlet omhandler:

- 1. Presentasjon av saker behandlet i Finansdepartementet relatert til kontanter og eventuelle alternativer**
- 2. Analyse av Finansdepartementet sitt ståsted gjennom saksbehandlingen i departementet**

Hovedpunkter:

- Finansdepartementet har de senere årene behandlet en rekke saker, flere av dem initiert av Finansforbundet som ønsker å fremme et kontantfritt samfunn.
- Hittil er alle utredninger om å sidestille kontanter med kontopenger aktivt avvist, og dette er en tydelig indikasjon på at Departementet ikke ønsker å støtte initiativer til noen endring i loven.
- Ønsker vi et samfunn hvor betalingsmidler tilgjengelig ikke er bestemt ved lov, men avgjort av markedskreftene?

Finansdepartementet vektlegger at en endring i lovgivningen vil svekke forutsigbarheten til forbrukeren, og poengterer det problematiske ved om monopolistaktører fjerner forbrukeres mulighet til å betale med kontanter.

Finansdepartementet har ansvaret for økonomisk politikk

- *"Finansdepartementet har ansvaret for å planlegge og iverksette den økonomiske politikken, overvåke finansmarkedene og samordne arbeidet med statsbudsjettet."*
- I tilfeller hvor Finansdepartementet er usikker på lovligheten av ulike saker, kontakter de Justis- og beredskapsdepartementet, som er ansvarlige for rettmessig tolkning av lovspørsmål.
- Finansdepartementet har behandlet mange saker knyttet til kort- og kontant betaling de siste årene. Hovedkonklusjonene som er å lese av behandlingen er følgende:
 - A. Finansdepartementet ser ikke nok tungtveiende grunner til å fjerne tusenkronerseddelen
 - B. Lovavdelingen anser det som problematisk hvis monopolistaktører fjerner fleksibiliteten for forbrukeren til å velge kontant betaling
 - C. Finansdepartementet understreker at sedler og mynt er et tvungent betalingsmiddel i Norge og at forbruker alltid vil ha rett til å betale med tvungne betalingsløsninger. Endring i lovgivningen vil svekke forutsigbarheten til forbrukerne, og det vil skape store utfordringer for personer som ikke har mulighet til å gjøre opp for seg på andre måter.

Utvalg saker behandlet i Finansdepartementet

1. *Fjerning av tusenkronersseddelen*
 - I januar 2009 tok Finansdepartementet selv initiativet til en avklaring av hvorvidt tusenkronersseddelen burde beholdes som betalingsmiddel med hensyn til den eventuelle kriminelle risikoen valøren kunne føre til.
 - Initiativet ble sendt til Kredittilsynet etter at Finansdepartementet hadde observert oppmerksomhet rundt kriminelle handlinger relatert til kontanter, hvor fjerning av tusenkronersseddelen ble foreslått som et mulig forebyggende tiltak.
 - Kredittilsynet sendte som et ledd i saken et brev til Økokrim, som svarer at kontanter er en viktig faktor i ulike former for økonomisk kriminalitet som restaurantbransjen, bygg- og anleggsbransjen og bruktbilbransjen. Likevel påpeker Økokrim avslutningsvis at *"vi kan vanskelig anslå særlig konkret hvilke virkninger fjerning av tusenkronerseddelen vil ha i forhold til de lovbruddskategoriene som er nevnt over."*
 - Kredittilsynet erkjente i sin utgreiing at kontanter i sin natur er det eneste betalingsmiddelet som ikke er sporbart, og derfor velegnet for kriminelle handlinger. Likevel poengterer de debatten *"om det er prinsipielt ønskelig at transaksjoner flest skal kunne overvåkes."*

Kilde: Vurdering av fjerning av tusenkronerseddelen som ledd i bekjempelse av økonomisk kriminalitet, brev fra Økokrim til Kredittilsynet 09.03.2009.
 Vurdering av å fjerne tusenkronerseddelen som ledd i å bekjempe økonomisk kriminalitet, brev fra Kredittilsynet til Finansdepartementet, 30.04.2009.
 regjeringen.no, Finansdepartementet, 24.05.2013.

- Kredittilsynet har i sin utredning forhørt seg med Finansnæringens Hovedorganisasjon (FNH), Sparebankforeningen, samt Handels- og Servicenæringens Hovedorganisasjon (HSH, nå Hovedorganisasjonen Virke). Basert på utspillene fra disse aktørene poengterte Kredittilsynet at det var ”*moderate forventninger til hvilke positive effekter det vil ha å fjerne tusenkroneseddelen.*” Kredittilsynet sluttet fra dette at argumentene fremført for å fjerne tusenkroneseddelen heller dreide seg om ulemper ved en generelt stor kontantbeholdning hos disse interesseorganisasjonene.
 - Kredittilsynet vektlegger i sitt brev at det vil kreve grundigere analyse for å kunne besvare om økonomisk kriminalitet vil få noen effekt av å fjerne tusenkronerseddelen, og poengterer at ”*Foreløpig synes det ikke å være sterke holdepunkter for å tro at fjerning av tusenkroneseddelen alene vil være et effektivt virkemiddel i bekjempelsen av økonomisk kriminalitet.*”
- Finansforbundet på banen i 2011**
- Finansforbundet brakte igjen temaet på banen i 2011 og sendte et brev til Finansdepartementet i januar 2011, hvor de fremmer sine argumenter i saken. Brevet inneholdt en vurdering av de ulike argumentene fremlagt av Norges Bank, Økokrim og Kredittilsynet. Finansforbundet avslutter brevet med å poengtere hvordan en fjerning av tusenkronerseddelen vil ”*signalisere at dette er begynnelsen på slutten av kontantøkonomien...*”
 - Finansforbundet uttrykker i brevet et sterkt ønske om å møte Finansdepartementet for en dialog om alternativer til kontantøkonomien og fjerning av tusenkronerseddelen.
- Finansdepartementet fulgte opp saken ved å sende en henvendelse til Norges Bank, hvor de ber Norges Bank kommentere brevet fra Finansforbundet, samt vurdere hvorvidt skattebetalingsloven § 16-50 innført i januar 2011 ville kunne redusere bruken av kontanter som betalingsmiddel.
 - Norges Bank svarer i mars 2011 at ”*eventuell beslutning om å fjerne en seddel- eller myntvalør vil enten ha sammenheng med at publikum ikke lenger etterspør denne valøren eller at Norges Bank mener at den ikke lenger fungerer etter sin hensikt.*”
 - I sin vurdering vil Norges Bank utelate hensynet til seigniorage, men ta hensyn til muligheten for at en begrensning i kontanter tilgjengelig kan føre til lavere kriminalitet. Norges Bank viser til flere tilfeller der tusenkronerseddelen er en behøvd valør, som ved kjøp og salg av større gjenstander som biler, samt som reserve under perioder med økonomisk uro, som finanskrisen.
 - Norges Bank peker på at de ikke selv bør vurdere om kontanter fører til kriminalitet, men poengterer at de i tidligere vurderinger fra fagpersoner innen dette området ikke har funnet noen ”*forsvarlige holdepunkt for å hevde at økonomisk kriminalitet vil bli vesentlig redusert om tusenkronerseddelen fjernes.*”
 - Banken poengterer at dersom det viser seg at det finnes en klar konklusjon på at fjerning av høyvalør vil ha en positiv effekt mot kriminalitet, bør også femhundrelappen vurderes fjernet. Videre poengterer Norges Bank vesentlige svakheter ved modellen flere av innspillene er basert på. Artikkelen fra 2001 er skrevet av medarbeidere i Norges Bank. Denne artikkelen og antagelsene bak modellen vil bli presentert i det påfølgende kapittel.

Kilde: Vurdering av å fjerne tusenkroneseddelen som ledd i å bekjempe økonomisk kriminalitet, brev fra Kredittilsynet til Finansdepartementet, 30.04.2009.
 Vurdering av fjerning av tusenkronerseddelen, brev fra Finansforbundet til Finansdepartementet, 05.01.2011.
 Vurdering av om tusenkronerseddelen bør fjernes, brev fra Norges Bank til Finansdepartementet, 08.03.2011.

- Norges Bank avslutter sitt brev til Finansdepartementet ved å påpeke at *"Skulle utviklingen over noe tid føre til at etterspørselen etter høyvalørsedler bli så lav at disse ikke lenger er relevante valører, vil Norges Bank vurdere å trekke dem tilbake. Det er imidlertid usikkerhet om konsekvensene."*
 - Kripos ser seg enig i at å fjerne valører alene vil være en ineffektiv måte å forsøke å hindre kriminalitet. De poengterer at selv om tusenkronerseddelen lettere kan benyttes til å betale for svart arbeid så vil ikke fjerningen av seddelen fjerne det svarte arbeidet. Betaling vil da bli gjort med 500 kroners seddel eller ved hjelp av andre betalingsmidler istedenfor.
2. *Kontantløs betaling for parkering i Trondheim*
- Finansdepartementet mottok i februar 2010 en henvendelse fra Trondheim parkering KF, hvor man stilte spørsmål ved om firmaet kunne tilby parkering med tilgang på kun digital betaling. Spørsmålet ble sendt videre til Norges Bank, som *"stilte seg tvilende til om det vil være adgang til å kreve at betaling for parkering kun kan skje ved bruk av kort."*
 - Norges Bank mente saken dreide seg om et tolkningsspørsmål, som førte til at Finansdepartementet sendte saken videre til Justis- og Politidepartementet, som svarte i november 2010 at *"Vi antar at det ikke følger av finansavtaleloven § 38 at parkeringsautomaten nødvendigvis må akseptere betaling med kontanter, men går ikke nærmere inn på hvilke muligheter for kontant betaling som det eventuelt må legges til rette for i stedet."*
 - Lovavdelingen poengterer problematikken ved at en aktør i en monopolliknende situasjon gjør at fraværet av muligheten til å kunne betale med kontanter er problematisk *"i forhold til avtalerettslige og forvaltningsrettslige prinsipper."* Dette gjelder spesielt i en situasjon der kommunen er tjenesteyter og monopolist.

Kilde: Vurdering av om tusenkronerseddelen bør fjernes, brev fra Norges Bank til Finansdepartementet, 08.03.2011.

Kontantløs parkering for betaling i Trondheim - finansavtaleloven § 38 tredje ledd, brev fra Justis- og politidepartement til Finansdepartementet, 18.11.2010.

Kontantløs parkering for betaling i Trondheim, brev fra Finansdepartementet til Trondheim parkering KF, 04.11.2010.

3. Anmodning om utredning – sidestilling av kontanter og kontopenger

- I november 2011 sendte Finansforbundet, FNO, Virke og IKT-Norge en anmodning til Finansdepartementet om å utrede fordeler og ulemper ved å se på kontanter og digitale betalingsløsninger som sidestilte alternativer. Dermed ønsket Finansforbundet et. al at de ulike handelsstedene selv kan avgjøre om de vil motta kontanter eller digital betaling, eller eventuelt begge betalingsformer. I følge anmodningen vil en lovendring kunne føre til *”trygghets- og effektivitetsgevinster for den enkelte virksomhet, de ansatte og samfunnet for øvrig.* Næringer som det antas at først benytter seg av muligheten er *”drosjer, busser, nattåpne kiosker og andre ransutsatte næringer*”.
- Finansdepartementet svarte Finansforbundet et al. januar 2012, og henviste til sentralbankloven §14, som fastslår at sedler og mynt er et tvungent betalingsmiddel i Norge, og at forbruker alltid vil ha rett til å betale med tvungne betalingsløsninger.
- Videre påpeker Finansdepartementet at en mulighet til å gi enkelte utsalgssteder mulighet til å velge bort muligheten for forbrukerne til å betale med kontanter, vil svekke forutsigbarheten til forbrukerne, *”og det vil skape store utfordringer for personer som ikke har mulighet til å gjøre opp for seg på andre måter.”*
- Til tross for dette svaret erkjenner Finansdepartementet at det i *enkelte tilfeller* vil ha en reduksjonseffekt på kriminalitet å fjerne kontanter fra enkelte betalings situasjoner, samt at dette i noen tilfeller kan være en mer kostnadseffektiv betalingsform enn kontanter. Disse påstandene vil belyses nærmere i kapitlet om kriminalitet.

- Finansdepartementet poengterer i svaret sitt syn om at potensielle løsninger skal *”finnes innenfor rammene av finansavtaleloven §38 og sentralbankloven §14.* På bakgrunn av dette kriteriet konkluderer departementet med at det ikke vil være aktuelt å opprette et utvalg til å utføre en analyse av sidestilling av kontanter og digital betaling.

- Finansdepartementet henviser avslutningsvis til den tidligere saken behandlet av Justisdepartementet vedrørende hvorvidt parkeringsautomater skal kunne akseptere betaling med kontanter, hvor det vektlegges kravet om mulighet for kontant betaling.

4. Lovtolkning omhandlende kontantløse busser

- I mars 2012 sendte NHO Service en forespørsel til Finansdepartementet hvor de stilte spørsmål ved om Oslo Arbeidstilsyn sitt tidligere fattede vedtak i april 2010 om en stopp av konthåndtering ved Unibuss og Norgesbuss var lovmessig uproblematisk.
- Det fattede vedtaket ble anket til Direktoratet for Arbeidstilsynet, som opphevet vedtaket fra desember 2010. Direktoratet var uenig i at et vedtak om kontantløshet var den rette løsningen, hvor man alternativt kunne benytte løsninger som alarmberedskap, skjerming av sjåfør, vektertjenester, videoovervåking, og liknende. NHO Service foreslo senere selvbetjente billettautomater som en annen relevant løsning.

Kilde: Anmodning om utredning - sidestilling av kontanter og kontopenger, 01.11.2011.
Svar fra Det Kongelige Finansdepartement til Finansnæringens Fellesorganisasjon 23.01.2012.

- Mai 2012 svarte Finansdepartementet at alle tilpasninger av betalingsløsningen på buss skal finnes innenfor rammene av finansavtalelovens §38 og sentralbankloven §14, fordi den enkelte forbruker *"har alltid rett til å foreta oppgjør med tvungne betalingsmidler hos betalingsmottakeren.."*
- Finansdepartementet ba Justis- og beredskapsdepartementet vurdere spørsmål om tolkning av finansavtalelovens §38, hvorpå NHO Service sender et brev til Justis- og beredskapsdepartementet i mai 2012 med ytterligere kommentarer.
- Justis- og beredskapsdepartementet svarer NHO Service i april 2013. Her går de ikke inn på enkeltsaken kontantløse busser, men refererer til sitt svar til Forbrukerrådet sendt april 2013. Dette svaret er vedlagt svaret til NHO Service. Her poengteres det at forbrukere har lovregulert rett til å kunne betale med kontanter ved betalingsmottageren.
- Brevet til Forbrukerrådet, poengterer også at sentralbankloven §14 definerer muligheten for kontant betaling som både mynter og sedler. Likevel poengteres det avslutningsvis at retten til å kunne betale både med sedler og med mynter bør ses i forhold til finansavtalelovens §38, altså hvorvidt det skaper problemer for forbrukeren å skaffe til veie eksempelvis mynter dersom det er eneste mulighet for betaling. Dette problemet kan oppstå i tilfeller der det eksempelvis er vanskelig å veksle sedler for å få mulighet til å betale med mynt.
- Til tross for at både Finansdepartementet og Justis- og beredskapsdepartementet har påpekt at forbrukere har rett til å betale med tvungen betalingsmiddel, dukker det opp saker der det er usikkert om sentrale aktører har bevissthet om dette. I mai i år vedtok fylkestinget i Finnmark å utføre tiltak for kontantfri reise. Et utvalgt forslag inkluderer å:
 - *"Tilby billettering via nye kanaler – og gradvis fase ut muligheten for kontant betaling om bord.... For kontant betaling opprettholdes dagens takst på 35 kr inntil 31. desember 2015, da det foreslås å fjerne mulighet for kontant betaling om bord."*
 - *Plan for billetteringsløsning i Finnmark, vedtatt av fylkestinget i Finnmark, 2013*

Kontanternes rolle vil bestå med dagens Finansdepartement

- Som nevnt innledningsvis har Finansdepartementet blant annet ansvaret for å planlegge og iverksette den økonomiske politikken. Departementet plikter å tolke loven slik den er. Likevel har departementet frihet til å oppnevne utredninger dersom det er enkelte deler av loven der det mener at en forandring kan være aktuelt. Sakene som omhandler muligheten for betaling for parkering og buss dreier seg først og fremst om den lovmessige tolkningen, hvor Finansdepartementet henviste videre til Justis- og beredskapsdepartementet for ytterligere tolkning.
- Likevel tok Finansdepartementets aktivt stilling til hvorvidt det ønsket endring av eksisterende lovverk da det avviste å igangsette en utredning om likestilling av kontanter og digital betaling. Dette kan tolkes som et tydelig tegn på at Finansdepartementet ikke vil aktivt støtte initiativer for en mulig endring av lovene som omhandler forbrukernes rett til å betale med kontanter.

Kilde: Vedtak i klagesak – klage over pålegg vedrørende kontanthåndtering, aml 4-3 (4), JF § 4-1 (1) og (3) - Unibuss AS – opphevelse av vedtak, brev sendt fra Arbeidstilsynet til Bugge, Arentz-Hansen & Rasmussen v/ advokat, 8.04.2010.
 Angående kontantløse busser, brev fra NHO Service til Finansdepartementet 07.03.2012.
 Angående kontantløse busser, brev fra NHO Service til Justis- og beredskapsdepartementet, 24.05.2012.
 Henvendelse om kontanthåndtering på busser, brev fra Finansdepartementet til NHO Service, 11.05.2012.
 Kontanthåndtering på busser – finansavtaleloven §38, brev fra Justis- og beredskapsdepartementet til NHO Service, 08.04.2013.
 Spørsmål om tvungne betalingsløsninger – finansavtaleloven §38 ledd, brev Justis- og beredskapsdepartementet ti Forbrukerrådet, 04.2013.
 Plan for billetteringsløsning i Finnmark, Lars Engerengen, Vedtatt av fylkestinget i Finnmark. 04.02.2013.
 Et kontantfritt reiseliv, Konsekvensutredning, Kai A. Olsen og Kjetil Staalesen, 04.2013.

Videre problemstillinger...

Det er presentert hvordan Finansdepartementet former den økonomiske politikken gjennom sin behandling av utvalgte saker. I neste omgang vil det være relevant å se på hvordan kontanter bringes ut til publikum gjennom Norges Bank

- Hvilken rolle har Norges Bank i kontantverdikjeden ut til publikum?
- Hvilke beslutninger tar banken i forhold til kontantmengden?
- Hvordan har kontantmengden utviklet seg og hvordan vil den trolig se ut i fremtiden?

**Kapittel 5:
Hva mener Norges
Bank?**

Dette kapitlet omhandler:

1. **Kontanenes verdikjede og kostnad ved de ulike leddene i verdikjeden**
2. **Bestemmelse av kontantbeholdningen og dens utvikling de siste år**
3. **Potensiell overgang til et kontantfritt samfunn**
4. **Avklaring av "sannheten" om at 2/3 av alle kontanter benyttes til kriminalitet**
5. **Utbredt verdioppbevaring blant eldre**

Hovedpunkter:

- Norges Bank plikter å forsyne Norge med kontanter, og håndterer dette ved å frakte kontantene til depoter, hvor bankene har ansvar for å distribuere dem videre. Dette medfører en kostnad for bankene, noe Norges Bank mener de bør utligne ved å legge et gebyr på kontantbruk blant publikum. Hvordan ville publikum reagere hvis bankene setter gebyr på alle kontantkostnader?
- Norges Bank avgjør kontantbeholdningen basert på etterspørsel, og de siste årene har den vært stabil. Et kontantfritt samfunn vil antagelig føre til at 50 milliarder kroner omgjøres til innskudd i bankene, tilsvarende dagens kontantmengde.
- Det verserer en myte om at 2/3 av alle kontanter benyttes til kriminalitet, men den er ikke sann. Påstanden stammer fra en modell i en artikkel utarbeidet av enkelte ansatte i Norges Bank på begynnelsen av år 2000. Kriminalitet er nemlig bare én av flere mulige forklaringer på forvorte kontanter, og Norges Bank har selv forsøkt å bremse misbruket av artikkelen. Eldre tenderer hyppigere enn andre til å benytte kontanter til formuesoppbevaring. Dette kan være én av forklaringene til de uforklarte mengdene kontanter.

Norges Bank forsyner Norge med kontanter avhengig av etterspørselen, og påpeker at inflasjonen spiser opp valørene nedenfra. Norges Bank beskriver at bankene i dag tar vesentlige kostnader fordi de ikke priser kontant tjenestene reelt ovenfor kundene, og vil motta kontantmengden i form av økt bankinnskudd ved et kontantfritt samfunn.

Norges Banks forplikter å utstede kontanter

- Norges Bank har en lovpålagt plikt til å utstede kontanter til det norske samfunnet. Banken sin rolle er å fremme et effektivt betalingssystem, og utsteder seddel og mynt på den måte som antas å fremme et effektivt samlet system.
- Som utsteder har Norges Bank en forsyningsplikt med ansvar for å gjøre kontanter tilgjengelig for bankene, som igjen sørger for at publikum får tilgang til kontanter gjennom banker, minibanker eller cashback. På spørsmål om det er problematisk at bankene stenger kontantkasser svarer Veggum:

” Norges Bank har ikke sett det som et stort problem at banker stenger filialer med kontant tjenester over skranke så lenge publikum har tilfredsstillende tilgang til kontanter i minibanker og som cashback.”

- Leif Veggum, Norges Bank

Bankenes tjenester prises ikke reelt overfor kunden

- Norges Bank har ansvaret for vilkårene for bankenes innskudd og uttak. Dette styres gjennom fem sentralbankdepoter i Norge, hvor bankene kan hente kontanter. Depotene har definerte åpningstider, krav til sortering og pakking før innskudd, gebyr som bankene skal betale etc. Norges Bank har ansvaret for å produsere sedler og mynter etter etterspørsel, for deretter å gjøre disse tilgjengelig for bankene. Lagerkostnadene ved depotene dekkes av Norges Bank, samt transport mellom disse.
- I tillegg legger Norges Bank til rette for at slitte sedler tas ut av sirkulasjon ved at de kan leveres inn gebyrfritt i bytte mot nye sedler. Ved innskudd av sedler til depotene tar Norges Bank gebyr for kostnaden ved å gjennomføre transaksjonen.

Kilde: Intervju med Leif Veggum, Fungerende direktør Markeder og banktjenester / Kontante betalingsmidler ved Norges Bank, 23.04.2013.

Et kontantfritt Norge innen 10 år, Professor i Informatikk Kai A. Olsen, Universitetet i Bergen og Høgskolen i Molde, Kjetil Staalesen, seniorrådgiver, Finansforbundet, 07.06.2011.

- Den videre distribusjonen ut til brukerne har bankene ansvar for. Disse belaster publikum ulikt i form av minibankgebyr etc., men bankene oppgir at de ikke får dekket inn sine kostnader på kontantområdet. Veggum poengterer bankenes problem: *” Dette indikerer at tjenestene [kontanter, red. anm.] ikke prises reelt overfor kundene, slik at kostnadene må dekkes inn av andre tjenester.”*
- Norges Bank sitt syn på kostnad for publikum ved benyttelse av kontanter går på at Norges Bank mener publikum bør ha tilgang til ulike løsninger med ulike egenskaper, men da også stå ovenfor priser som gjenspeiler kostnadene ved å produsere løsningene.
- Ved tilgang på ulike løsninger kan publikum få muligheten til å foreta en kost-/nyttevurdering av ulike alternativer. *” Norges Bank ser det som en bedre løsning at bankene dekker inn sine kostnader ved å prise sine tjenester videre, enn ved å innskrenke tilbudet, og at kundene kan velge de løsninger som de er villige til å betale for.”*

” I tillegg betaler de som har kontanter en kostnad ved ikke å ha renteinntekt på sine kontanter.”

- Leif Veggum, Norges Bank

Finansnæringen mener bankene har fått høyere kostnad

- I rapporten ”Et kontantfritt Norge innen 10 år”, hevdet det at Norges Bank lar bankene stå for en høyere og høyere andel av kostnaden ved kontantformidling, og bidrar til økte kostnader ved å bruke store depoter som gjør det dyrere å frakte kontanter i de nordlige områdene. Dette hevdet å ha bidratt til at bankene har begrenset tilgangen til kontanter i nordområdene. Rapporten vil beskrives nærmere i det kommende kapitlet.
- Norges Bank er uenig i fremstillingen i rapporten av at Norges Bank stadig skyver mer kostnader på bankene. Veggum påpeker at Norges Bank i kontantdistribusjonen skal være grossist, mens bankene utfører detaljistledet. Ifølge Veggum er endringen som har skjedd at Norges Bank har presisert sitt forsyningsansvar og blant annet avviklet kommersielle tjenester de tidligere drev (sortere, pakke i minibankkassetter etc.). Disse tjenestene utførte Norges Bank tidligere mot betaling.

Stabil kontantbeholdning de siste fem årene

- Historisk anser Norges Bank den totale mengden kontanter i omløp som stabil. Norges Bank benytter en prognosemodell for å forklare utviklingen av kontanter i omløp med ulike faktorer: renter, privat forbruk og trendvariabler. Mengden kontanter i omløp i forhold til BNP og privat forbruk har en nedadgående trend. På denne måten har den nominelle verdien av kontanter i omløp vært stabil, men relativt til total mengde betalingsmidler går kontantbeholdningen ned.
- Sammensetning av kontantene i omløp endres gradvis, hvor andelen tusenkronersedler reduseres, mens tohundrekronersedler og femhundrekronersedler øker.
- Norges Bank forventer ingen forandring i behovet for kontanter de neste årene, men ser at faktorer som rente vil ha en effekt på hvor mye kontanter som er i benyttelse. I prognosemodellen som benyttes for estimering av kontantbehov er rente en av de signifikante variablene som slår ut. Dette vises ved at publikum tar ut mindre mengder kontanter når alternativkostnaden ved ikke å oppnå renteavkastning av verdien anses som høy.

Inflasjon spiser opp valørene nedenfra

- Norges Bank avgjør hvilke valører publikum har tilgjengelig, hvor målet er å fremme en løsning for mest mulig effektive betalingsløsninger. Serien er basert på inndelingen 1:2:5, hvor det legges til grunn at denne typen løsning gjør det mulig å betale med færrest mulig enheter. Dagens valør følger denne ordningen, med unntak av tokroner.
- På slutten av 90-tallet ble det gjennomført en vurdering av hvilken ansvars- og arbeidsdeling som best ville fremme et effektivt kontantsystem og et effektivt samlet betalingssystem. I den forbindelse ble det lagt opp til at aktøren med best forutsetning for en oppgave skal ha ansvar for dette.

- Før endringen ble gjennomført tilbød Norges Bank eksempelvis nattsafetjenester og telling av kontanter og liknende, som normalt er bankenes ansvar.
- En annen grunn til at Norges Bank avvirket tjenestene for bankene var at det ble ansett som problematisk at en institusjon som trykker penger også skal konkurrere med andre i kontantdriften videre.

"I forhold til situasjonen som var har bankene fått økte kostnader ved at de nå har ansvar for flere oppgaver [knyttet til kontanthåndtering, red. anm]."

- Leif Veggum, Norges Bank

Etterspørsel bestemmer kontantbeholdningen

- Norges Bank analyserer etterspørselen til Norges befolkning, eller publikum, og søker å tilby kontanter som imøtekommer denne etterspørselen. Det er ulike arenaer (cashback i butikk, minibanker, etc.) hvor befolkningen får tilbud om kontanter som dekker deres etterspørsel.
- Utstedelsen av kontanter skjer i tråd med bankenes etterspørsel, som igjen skal dekke etterspørselen fra sine kunder. Kunden er bedrifter med behov for veksel og enkeltpersoner som foretar uttak i minibank eller som cashback i butikker. Cashback i butikk bidrar til at butikker bestiller kontanter for å dekke behovet for veksel og cashback.
- Norges Bank er en nøytral aktør når det gjelder hvilke betalingsformer som bør brukes. Banken mener det er brukerne som bør bestemme hva som skal benyttes.

Kilde: Intervju med Leif Veggum, Fungerende direktør Markeder og banktjenester / Kontante betalingsmidler ved Norges Bank, 23.04.2013.

- I tilfeller hvor det viser seg at en valør ikke har noen betalingsfunksjon, vil den fjernes. Dette var eksempelvis tilfellet med 50-øringen.

"50-øringen ble brukt som veksel men ble ikke lenger benyttet til nye betalinger. Inflasjonen «spiser» myntrekken nedenfra."

- Leif Veggum, Norges Bank

- I følge Norges Bank vurderer man ikke å innføre en høyere seddel enn tusenkronerseddelen, til tross for at inflasjonen har redusert den reelle verdien av denne valøren.

"Fra Norges Banks side er vi nøytrale, om brukere slutter å bruke kontanter er ikke det noe problem for Norges Bank. Om de derimot vil bruke mer kontanter er det også greit for oss. Det vi er opptatt av er at dette bør være brukernes valg og at de har «riktig» grunnlag å ta sine valg på."

- Leif Veggum, Norges Bank

Lite tenkelig med andre valutaer enn den norske kronen

- Norges Bank poengterer at det ikke bør ha noen effekt på valutakurs ved et skifte fra kontanter til kontopenger, så lenge man har norske kroner som kontopenger eller kontanter og den norske pengemengden er den samme.
- Effekten av at publikum benytter kontanter blir tilsvarende at Norges Bank får et "rentefritt lån", seigniorageeffekt.

"Dersom mengden kontanter går ned går seigniorage-inntekten ned. Innskudd på bankkonti vil øke i den grad kontantene i omløp konverteres til kontopenger."

- Leif Veggum, Norges Bank

- Likevel poengterer Norges Bank at seigniorage ikke er noen aktuell problemstilling. Norges Bank sitt mål er å utstede kontanter som behøves uavhengig av hva som fører til inntekter for banken.

"Går mengden kontanter i omløp ned, vil det redusere Norges Banks økonomiske resultat."

- Leif Veggum, Norges Bank

- I denne forbindelse mener Veggum det er vanskelig å se for seg at kontanter i fremmed valuta vil overta for norske kontanter som hovedbetalingsmiddel i Norge.

"En effekt av dette [Erstatte norske kontanter med kontanter fra andre land, red. anm.] vil i tilfelle bli at man gir seignioragen til en utenlandsk sentralbank i stedet for Norges Bank."

- Leif Veggum, Norges Bank

Økte bankinnskudd ved kontantfritt samfunn

- Veggum unnlater å spekulere i konkrete aktører som vil tjene på et kontantfritt samfunn, men poengterer at en naturlig konsekvens av et kontantfritt samfunn vil være at NOK 50 milliarder omgjøres til innskudd i bankene.

"Om man fjerner kontanter og folk ikke erstatter kontantene med gull eller lignende, må man anta at det gir utslag i økte bankinnskudd. Omsetningen i andre systemer for betalinger vil også øke."

- Leif Veggum, Norges Bank

- Norges Bank poengterer også verdien av kontanter for personvern og samfunnssikkerhet. Dette vil utdypes i kapittel 8.

En misforstått tolkning av en artikkel utgitt i 2001 har ført til en myte om at 2/3 av alle kontanter er benyttet til kriminell virksomhet. I følge Norges Bank gir ikke analysen grunnlag for å hevde dette.

Forskning oppga kriminalitet som en av mange muligheter

- I debatten om hvorvidt kontanter leder til kriminalitet, viser flere aktører til en "etablert sannhet" om at 2/3 av alle kontanter benyttes til kriminell virksomhet, basert på artikkelen produsert av Gresvik og Kaloudis 2001.
- Ved å dele økonomien inn i fire deler, 1. banker og finansinstitusjoner, 2. offentlige myndigheter, offentlige virksomheter og kommuner, 3. private bedrifter (ikke-finansielle foretak) og 4. husholdninger, utførte man i arbeidet en beregning av kontantbeholdningen benyttet i de fire områdene.
- Selv om arbeidet også tok hensyn til kontanter til andre estimerbare forhold, endte man opp med en forklaring for mellom 37% og 47% av total kontantbeholdning. Gitt at modellen er korrekt, presenteres det at den resterende kontantbeholdningen kan skyldes:
 - Legale person-til-person-betalinger som ikke registreres i nasjonalregnskapet
 - Formuesoppbevaring
 - Skatteunndragelse og kriminell aktivitet
- Likevel velger forfatterne av artikkelen å anta at den uforklarte delen av kontantbeholdningen 63% (2000), først og fremst er benyttet i forbindelse med formuesoppbevaring, skatteunndragelse og kriminell aktivitet.

"Det er likevel vanskelig å si noe mer presist om hvor stor andel av kontantbeholdningen som er knyttet til illegal økonomi, uten konkrete data for omløpshastigheten i den svarte økonomien eller omfanget av kontantbeholdning til 'legal' verdioppbevaring."

- Gresvik og Kaloudis, 2001

Kilde: Penger og kreditt 3 - Økt kontantbeholdning – redusert kontantbruk: Et paradoks?, Olaf Gresvik og Aris Kaloudis, konsulenter i Avdeling for finansiell infrastruktur og betalingssystemer, Norges Bank, 10.2001.
 Vurdering av fjerning av tusenkroneseddelen som ledd i bekjempelse av økonomisk kriminalitet, brev fra Økokrim til Kredittilsynet, 09.03.2009.
 Vurdering av å fjerne tusenkroneseddelen som ledd i å bekjempe økonomisk kriminalitet, brev fra Kredittilsynet til Finansdepartementet, 30.04.2009.
 Vurdering av fjerning av tusenkroneseddelen, brev fra Finansforbundet til Finansdepartementet, 05.01.2011.
 Vurdering av om tusenkroneseddelen bør fjernes, brev fra Norges Bank til Finansdepartementet, 08.03.2011.
 Intervju med Leif Veggum, Fungerende direktør Markeder og banktjenester / Kontante betalingsmidler ved Norges Bank, 23.04.2013.

Misforstått tolkning av 2/3 benyttes i debatten

- Til tross for usikkerheten i rapporten, har flere aktører benyttet den som et utgangspunkt til å slå fast at 2/3 av kontanter er relatert til kriminell virksomhet.

"I en undersøkelse utført av Norges Bank i 2001 ble det konkludert med at man bare kunne tilordne mellom 37 og 47 prosent av kontantbeholdningen i 2001 til lovlige, registrerte/estimerbare forhold."

- Brev fra Økokrim til Kredittilsynet 9. mars 2009

"Men vi mener at Norges Bank ser forbi det faktum at 60-70% av sedlene i omløp er knyttet til kriminell aktivitet og derfor sannsynligvis sjelden eller aldri er innom en bankkonto."

- Brev fra Finansforbundet til Finansdepartementet 5. januar 2011

Kan like gjerne være at modellen ikke er treffsikker

- Norges Bank har selv forsøkt å bremse misbruket av artikkelen, og forklarer i sitt brev til Finansdepartementet at det er en feilaktig påstand fremlagt av Finansforbundet når man viser til at artikkelen fra 2001 fastslår at 60-70% av sedler med høyest valør benyttes til skatteunndragelse og kriminell aktivitet.

"Det er flere mulige forklaringer på avviket – forklaringen kan like gjerne være at modellen ikke er treffsikker. Slik sett gir ikke analysen grunnlag for å hevde at 2/3 av kontanter brukes til kriminelle handlinger."

- Leif Veggum, Norges Bank
- Ifølge Norges Bank er denne artikkelen en type artikkel der bankens medarbeidere kan publisere sine resultater. Dette innebærer at resultatene ikke representerer Norges Bank sitt syn, men står for forfatternes regning alene.

- I følge Norges Bank var arbeidene som artikkelen viser til "et forsøk på å beregne den samlede mengden av kontanter i omløp basert på en nokså **enkel** modell for etterspørselen etter kontanter."
- Basert på en rekke forutsetninger kom forfatterne frem til en mye lavere samlet mengde kontanter enn det som totalt var i omløp. Som en av flere muligheter oppstod muligheten for at en årsak kunne være relatert til kriminell aktivitet. Etter at rapporten ble publisert er det en rekke aktører som har fremhevet denne muligheten foran andre mulige forklaringer.
- I følge Veggum er det flere lag med forutsetninger i rapporten som kan diskuteres. Det er valgt å ikke følge opp arbeidet rapporten baseres på, metoden er foretrukket å ikke bli brukt igjen, og det er ikke tatt initiativ fra Norges bank til å følge opp rapporten.

Verdioppbevaring av vesentlig kontantmengde blant eldre

- Ifølge Kaloudis og Storberg påvirker alderssammensetningen i befolkningen bruken av kontanter til oppbevaring av formue. Eldre er en overrepresentert gruppe blant dem som mener at privat oppbevaring fungerer tilfredsstillende, og føler seg tryggere med et vesentlig kontantbeløp tilgjengelig.

"Disse holdningene er en årsak til fortsatt høy oppbevaring av kontanter."

- Kaloudis og Storberg, 2000

Kredittilsynet poengterer mangel på informasjon om kontantbeholdningen

- Kredittilsynet poengterte i sitt brev til Finansdepartementet i 2009 at det var knyttet stor usikkerhet til estimat på størrelse av kontanter benyttet til ulovlige formål.

"Hvor stor del av kontantbeholdningen som er knyttet til illegal økonomi er vanskelig å si noe mer nøyaktig om, uten å kjenne til hvor utbredt den (i utgangspunktet) lovlig formuesoppbevaringen er."

- Brev fra Kredittilsynet til Finansdepartementet, 30. april 2009

- Tilsynet poengterer at de ikke kjenner til noen forskning innen dette området, hvilket kan være en årsak til at flere aktører støtter seg til eldre, mangelfull forskning.

Kilde: Vurdering av å fjerne tusenkroneseddelen som ledd i å bekjempe økonomisk kriminalitet, brev fra Kredittilsynet til Finansdepartementet, 30.04.2009.
 Vurdering av fjerning av tusenkroneseddelen, brev fra Finansforbundet til Finansdepartementet, 5.01.2011.
 Intervju med Leif Veggum, Fungerende direktør Markeder og banktjenester / Kontante betalingsmidler ved Norges Bank, 23.04.2013.
 Penger og kreditt 4 - Kontantenes plass i det norske betalingssystemet, Aris Kaloudis og Ola Storberg, konsulenter i Avdeling for finansiell infrastruktur og betalingssystemer, 12.2000.

Videre problemstillinger...

Tidligere i rapporten er det referert til aktører som argumenterer for et kontantfritt samfunn. Neste seksjon vil presentere disse aktørene og deres argumenter nærmere:

- Hvilke aktører argumenterer for et kontantfritt samfunn?
- Hvilke interesser har disse aktørene av å oppnå et kontantfritt samfunn?
- Hvilke argumenter poengteres som viktige i å fremme et kontantløst samfunn?

**Kapittel 6:
Hvorfor vil
finansnæringen ha et
kontantløst samfunn?**

Dette kapitlet omhandler:

- 1. Temaer i rapporten Et kontantfritt Norge innen 10 år, utgitt av Finansforbundet i samarbeid med professor Olsen**
- 2. Finansnæringens hovedargumenter for et kontantfritt samfunn**
- 3. Mulig utvikling videre presentert i rapporten**
- 4. Inntektseffekt for de ulike aktørene ved en innføring til et kontantfritt samfunn**

Hovedpunkter:

- Kjetil Staalesen fra Finansforbundet og professor Kai A. Olsen utga i 2011 en rapport med flere interessante argumenter for et kontantfritt samfunn, helst innen 10 år. Argumentene mister likevel tyngde da de i svært liten grad underbygges med et tilfredsstillende datagrunnlag, at vi har sett at enhetskostnaden for kontant og kortbetaling er tilnærmet lik, og fordi et kontantfritt samfunn nesten utelukkende vil tjene bankene – på kundenes bekostning.
- Er det tenkelig at bankene og deres underleverandører vil dele sin økte profitt ved å senke avgiftene mot publikum og handelssteder, eller vil de foretrekke økte utbytter til sine eiere?

Redusert risiko for kriminalitet og reduserte kostnader ved kontanthåndtering er hovedargumenter for hvorfor finansnæringen ønsker en utfasing av kontanter, helst en ”månelanding” hvor kontanter fjernes innen 10 år.

Aktører bak rapporten for et kontantløst samfunn

- I 2011 skrev Kjetil Staalesen fra Finansforbundet, i samarbeid med professor Kai A. Olsen, rapporten *Et kontantfritt Norge innen 10 år*. Rapporten innledes ved å utdype visjonen tittelen presenterer, og fremstiller situasjonen i Norge som spesielt egnet for en overgang til et kontantløst samfunn.
- Rapporten tegner et bilde av en kontantordning hvor Norges Bank lar bankene stå for en høyere og høyere andel av kostnaden ved kontantformidling, og bidrar ved å bruke store depoter til at det er dyrere å frakte kontanter i de nordlige områdene. Dette har bidratt til at bankene har begrenset tilgangen til kontanter i nordområdene, og rapporten kommenterer ”*Finmark er den landsdelen i Norge som har kommet lengst i å tilpasse seg et liv uten kontanter i bank.*” Situasjonen i Nord-Norge vil vi komme tilbake til i kapittel 8.

- Videre påpekes det i rapporten at Norge ligger langt foran andre sammenliknbare land når det gjelder antall korttransaksjoner per innbygger og beskriver at det stort sett er eldre mennesker som har behov for å betale regningene sine i banken.
- Som alternativer til kontanter foreslås det i rapporten benyttelse av kontaktløse kort, kjøp med mobil, og liknende.

Fordeler og ulemper ved et kontantløst samfunn presentert i rapporten

- Fordeler og ulemper presentert i rapporten er beskrevet under. Da enkelte av argumentene var overlappende er disse argumentene slått sammen. Tabellen er delt inn i positive og negative effekter ved et kontantfritt samfunn presentert i *Et kontantfritt Norge innen 10 år*, med tilhørende argumenter presentert i rapporten. I høyre kolonne oppgis hvor i rapporten de ulike temaene drøftes.

Positive effekter definert av Finansnæringen	Finansnæringens støttende argumenter	Finansnæringens motargumenter	Drøftes i rapport
Redusert risiko for kriminalitet	- Lavere risiko for bransjer der kontanter oppbevares - Vanskeliggjør svart arbeid og oppgjør i kriminelle miljøer	- Eiere av gjenstander med høy verdi vil fortsatt være utsatt - Andre betalingsformer vil være mulig, men mer komplisert	Kap 7
Reduserte kostnader ved kontanthåndtering	- Det koster NOK 3,5 mrd å opprettholde kontanter - Banker og butikker har høye kostnader	- Det trengs investeringer der man ikke kan betale med kort	Kap 2, 6
Miljøregnskap	- Biler som frakter kontanter bidrar med forurensning		n/a

Kilde: Et kontantfritt Norge innen 10 år, Professor i Informatikk Kai A. Olsen, Universitetet i Bergen og Høgskolen i Molde, Kjetil Staalesen, seniorrådgiver, Finansforbundet, 07.06.2011.

Negative effekter definert av Finansnæringen	Finansnæringens støttende argumenter	Finansnæringens motargumenter	Drøftes i rapport
Brukerproblemer	<ul style="list-style-type: none"> - Uvante og ulike løsninger kompliserer - Eldre er uvante med løsningene 	<ul style="list-style-type: none"> - Standardisering kan imøtekomme problemet - Nye generasjoner minsker problemet 	Kap 1, 2, 8,
Anonymitet	<ul style="list-style-type: none"> - Mister anonymitet ved elektroniske betalinger - I de fleste tilfeller ulovlig, men mulig å spore elektroniske bevegelser 	<ul style="list-style-type: none"> - I ekstreme tilfeller kan kontanter også spores - Gode sletterutiner på data er behøvd 	Kap 8
Bruk av kontanter i gråsoner	<ul style="list-style-type: none"> - Vanskelig å betale barnevakten og annen samfunnsnyttig bistand i gråsonen 	<ul style="list-style-type: none"> - Anonyme betalingskort 	Kap 8
Seigniorage	<ul style="list-style-type: none"> - Norges Bank tjener på å utstede kontanter, seigniorage, hvilket fungerer som et rentefritt lån til banken 	<ul style="list-style-type: none"> - Dersom Norges Bank utsteder de elektroniske verdiene vil ikke seigniorage være tapt 	Kap 5
Kontanter som reserve ved katastrofer	<ul style="list-style-type: none"> - Kontantene er en viktig "back-up" ved katastrofer 	<ul style="list-style-type: none"> - Det ville ikke fungert med kontanter ved en katastrofe siden det er avhengig av et fungerende system 	Kap 8
Datasikkerhet ved elektroniske betalingstjenester	<ul style="list-style-type: none"> - Sensitiv informasjon kan spores relativt enkelt - Systemene er avhengige av strøm 	<ul style="list-style-type: none"> - Sikkerhetsrutiner må bygges - Systemer uavhengig av strøm bør bygges 	Kap 3, 8

Kilde: Et kontantfritt Norge innen 10 år, Professor i Informatikk Kai A. Olsen, Universitetet i Bergen og Høgskolen i Molde, Kjetil Staalesen, seniorrådgiver, Finansforbundet, 07.06.2011.

Månelanding: Kontantfritt innen 10 år

- Avslutningsvis oppsummerte rapporten tre hovedretninger utviklingen av kontant og digital betaling kan ta i Norge:

1. *Null-strategien: La utviklingen gå sin gang*

Ved denne retningen defineres det at utviklingen av kontant bruk vil minske gradvis i fremtiden, og at det også uten politisk påvirkning og fremskynding sakte, men sikkert vil gå over til et mer og mer kontantløst samfunn.

2. *Pluss-strategien: Akselerere utviklingen*

I dette tilfellet beskrives det i rapporten at myndighetene vil fremme et kontantløst samfunn gjennom å gebyrlegge benyttelse av konanter, trekke ut tusenkronerseddelen som gyldig valør og innføre digital betaling som et tvungent betalingsmiddel.

3. *Månelandingsprosjektet: Et kontantfritt Norge innen 10 år*

Beskrivelsen av "månelandingsprosjektet" innledes storslagent med et sitat av John F. Kennedy og beskriver en retning der myndighetene definerer et mål om et kontantfritt Norge innen 10 år. Dette målet skal fremmes gjennom tiltak som å investere i midler til forskning og utvikling av gode digitale betalingsløsninger, forandre lovverket om tvungne betalingsmidler og til slutt fjerne alt av konanter tilgjengelig i samfunnet.

To av fire tiltak allerede avvist av statlige organer

- Finansnæringen presenterer i rapporten følgende tiltak, som Finansforbundet ville bringe til en videre prosess:
 - a) Fjerne tusenlappen og etter hvert også de andre store sedlene
 - b) Legge gebyr på kontantbruk
 - c) Investere i forskning og utvikling av betalingsløsningene
 - d) La butikker fritt få velge betalingsløsninger
- Som nevnt i kapittel 4, er sak a) og d) allerede behandlet i de statlige organer og avvist.

Nødvendig å se engasjement i lys av insentiver

- Ulike bransjer har ulik motivasjon som kan forme hvilket standpunkt man fremmer i debatten om et kontantløst samfunn. For å forstå bakgrunnen for initiativer, er det relevant å se på insentivene sentrale aktører i finansnæringen er drevet av. En fremstilling av insentiver for enkelte aktører i den presenterte verdikjeden for kortbetaling er derfor relevant.

Mulig dobbel inntektseffekt for bankene

Historien viser at den sterkeste i enhver verdikjede vil dra nytte av en endring. Bankene kan forvente en dobbel inntektseffekt om Norge går over til et kontantløst samfunn.

Den sterkeste i verdikjeden vinner på endring

- I følge professor Kowalski vil alltid det sterkeste leddet i en verdikjede vinne på en endring i den bestemte verdikjeden. Professoren eksemplifiserer med at det er flere tilfeller hvor bankene har blokkert ny teknologi, fordi dette var betalingsløsninger som ikke ville føre til økte inntekter for dette leddet.

"... risikoen sitter i det svakeste leddet i verdikjeden. Bankene har overført kostnaden til de fleste handelssteder i tidligere tilfeller."

- Professor Stewart Kowalski, Høgskolen i Gjøvik

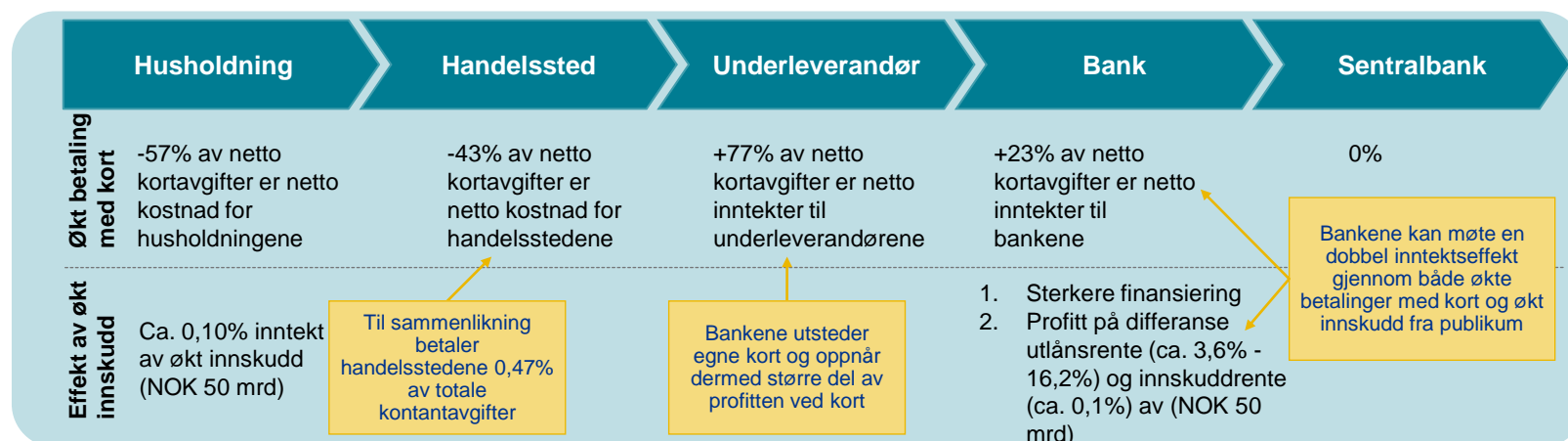
Forventer dobbel inntektseffekt om Norge blir kontantløst

- Som presentert i kapittel 4, mener Norges Bank at det er naturlig å tenke at en konsekvens av et kontantløst samfunn vil være at NOK 50 milliarder kontanter mest sannsynlig omgjøres til innskudd i bankene.

- Ifølge Norges Bank benyttes ca 50% av kontantene aktivt til transaksjoner, hvilket tilsier at man kan anta at NOK 25 milliarder blir benyttet i transaksjoner med kort i stedet for kontanter. Illustrasjonen under inkluderer ikke hvilke kostnader/inntekter ulike aktører oppnår ved fjerningen av kontanter, men kun en økning i kortbetalinger, hvor det antas at avgifter vil kunne illustrere aktørenes variable inntekter.
- Man kan også anta at enkelte velger å betale ned på lån eller liknende med sitt økte innskudd. I dette tilfellet vil den doble inntektseffekten reduseres noe. Bankenes kostnadsbesparelse ved en fjerning av kontanter er ikke inkludert i illustrasjonen. Dette vil øke bankenes inntekt ytterligere.

"Du har nesten en monopol-situasjon i bankene i Norge, hvorfor vil bankene ta noen risiko?"

- Professor Stewart Kowalski, Høgskolen i Gjøvik

Note: Netto kortavgifter for de ulike aktørene er basert på Norges Banks utregning av netto inntekter og avgifter ved kortbetaling for de ulike aktørene fra Staff Memo No.4 – costs in the Norwegian payment system, Norges Bank, 05.2009.

Kilde: Intervju med Leif Veggum, Fungerende direktør Markeder og banktjenester / Kontante betalingsmidler ved Norges Bank, 23.04.2013.

Intervju med Professor Stewart James Kowalski, Høgskolen i Gjøvik, 16.05.2013.

Brukskonto innskuddsrente, BLU for helkunder nominell, DNB.no, per 22.05.2013.

Videre problemstillinger...

Det er presentert hvordan finansnæringen argumenterer for at kontanter gjør det lettere å utføre kriminell virksomhet. Dette vil analyseres nærmere i neste kapittel:

- Hvor mye kriminalitet er relatert til kontanter? Hvordan har denne typen kriminalitet utviklet seg?
- Hvilke typer kriminalitet er rettet mot digital betaling? Hvordan har denne typen kriminalitet utviklet seg?
- Vil et kontantløst samfunn gjøre Norge mer eller mindre utsatt for kriminell aktivitet?

Kapittel 7: Kriminalitet

Dette kapitlet omhandler:

1. **Kriminalitet knyttet til kontanter**
2. **Andre former for vinningskriminalitet**
3. **Kortrelatert og digital kriminalitet**
4. **Hvitvasking, skatteunndragelse og svart arbeid**
5. **Anonyme betalingskort**

Hovedpunkter:

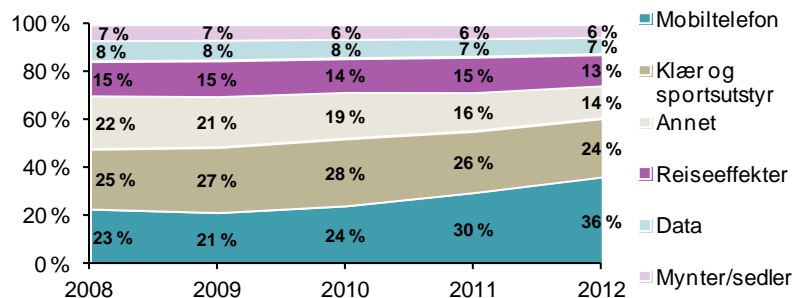
- I Norge er det lite kontantrelatert kriminalitet som for eksempel seddelforfalskning og kontanttyveri. Det er heller ingen grunn til å tro at samfunnet vil bli kvitt narkotikakriminalitet, heleri eller andre former for kontantintensiv kriminalitet dersom kontanter avskaffes. Kriminelle er kreative og omstillingsdyktige individer som alltid vil finne nye metoder å utføre kriminalitet på. Allerede benyttes utenlandsk valuta for enkelte transaksjoner, i tillegg til oppgjør i gjenstander eller tjenester.
- De som ønsker et kontantfritt Norge argumenterer likevel ofte for at fravær av kontanter vil begrense muligheten til å utføre kriminelle handlinger knyttet til ran og tyveri. De fysiske og psykiske påkjenningene av å bli utsatt for et tyveri eller ran skal ikke undervurderes. Men fjerning av kontanter vil ikke nødvendigvis gjøre tyveri og ran mindre attraktivt, siden også andre verdigjenstander er svært attraktive for kriminelle.
- Gode systemer (som lukkede kassesystemer), sikkerhetstiltak, kontroller og forebyggende rutiner i selskapene kan i stor grad begrense mulighetene for ran, tyveri og skatteunndragelse på tilsvarende måte som fjerning av kontanter. Én tydelig demonstrasjon av dette, er hvordan bankran har gått kraftig ned de senere årene – ettersom det knapt er mulig for ranerne å få noe utbytte.
- Kontantintensive bransjer kan være noe mer utsatt for skatteunndragelse enn andre bransjer. Her må aktørene selv ta ansvar for å bøte på problemene, men de som ønsker å drive med skattesvind, hvitvask og svart arbeid vil uansett ha muligheten til det – med eller uten bruk av kontanter. Andre metoder som strengere sikkerhet, endret regelverk, holdningsforbedrende arbeid, bedre rutiner, mer kontroller, nye systemer er noen eksempler på tiltak som effektivt kan bøte på problemet uten at man begrenser antallet betalingsalternativer.
- Digitale betalingsformer er heller ikke fri for risiko: Misbruk av betalingskort vil alltid være en trussel. Innføring av chip i kortene har begrenset muligheten for skimming, men norske kort blir fortsatt kopiert og misbrukt, blant annet i utlandet.

Kontanter representerer en liten del av antall anmeldte saker relatert til tyveri. Antall anmeldte saker av simpelt og grovt tyveri, samt utpressing og ran har gått ned de siste årene. Det er vesentlige mørketall rundt kriminalitet knyttet til bankkort, hvor bankene og kortleverandører mangler insentiver til å rapportere alle tilfeller.

Mynter og sedler – 6% av totale vinningssaker med kjent tyvegods

- Det totale antallet anmeldte vinningssaker for de utvalgte gruppene steg med 16,9% fra 70,6 tusen til 82,5 tusen for den aktuelle perioden. For rapporterte vinningssaker med mynter/sedler sank antall anmeldelser med 8,2% fra 5 tusen til 4,6 tusen.
- Kripas kommenterer i intervju at det antas at kriminelle som gruppe har et forholdsvis stabilt behov for verdier og det behovet blir ikke endret av at en fjerner kontanter
- Utvalgte kategorier anmeldte vinningssaker med tyvegods er fremstilt i grafen under. For definisjoner og avgrensning se appendiks.

Utvikling i anmeldte vinningssaker med kjent tyvegods

Kilde: Kommenterte STRASAK-tall 2012, Politiet, 01.2013

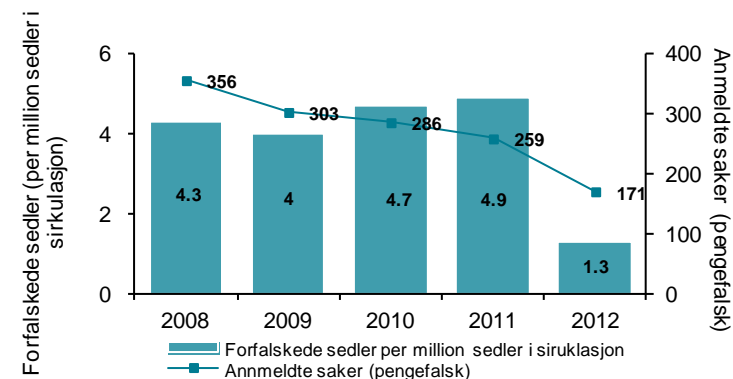
Kilde: Kommenterte STRASAK-tall 2012, Politiet, 01.2013.
Intervju med Kripas, 30.05.2013.

Årsrapport om betalingssystemet 2012, Norges Bank, 05.2013.

Forfalskede sedler er ikke et problem i Norge

- Antall anmeldte saker og antall forfalskede sedler har gått ned i 2012. Norges Bank kommenterer at kvaliteten på de forfalskede sedlene jevnt over er svært dårlig og enkle å oppdage. I oktober 2012 ble det vedtatt å utvikle en ny seddelserie hvor et hovedmål er å forsikre at sedler også forblir vanskelig å kopiere i fremtiden.
- Forfalskede sedler per million sedler i omløp var 5 i 2011 i Norge. Antallet var 42 i EU, 3 i Danmark, 133 i UK, 2 i Sverige og 162 i Australia.

Utvikling av forfalskede sedler

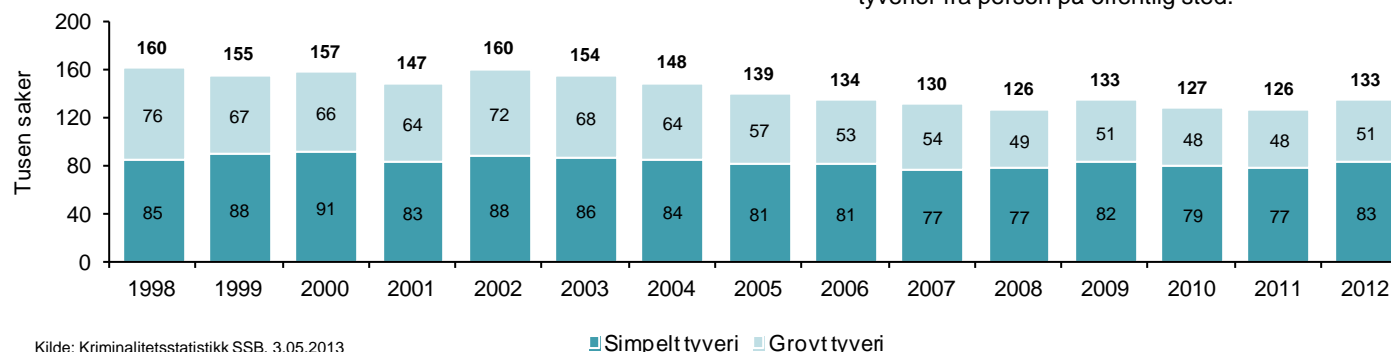
Kilde: Kommenterte STRASAK-tall 2012, Politiet, 01.2013, Årsrapport om betalingssystemet 2012, Norges Bank, 05.2013

Stor andel av all kriminalitet er vinningskriminalitet

- Et sentralt argument benyttet for å fremme fjerning av kontanter, er at dette vil redusere ran, tyveri og utpressing. Effekten av denne typen kriminalitet vil i tillegg til de økonomiske tapene ofte føre til psykologiske og fysiske skader - særlig ved utpressing og ran.
- 58% av alle anmeldte forbrytelser i 2012 var vinningsforbrytelser. Vinningsforbrytelser splittes mellom simpelt og grovt tyveri og ran. De øvrige gruppene, som for eksempel brukstyveri av motorkjøretøy, har vi sett vekk i fra her, fordi vi ikke anser det som relevant for rapportens formål.

Om et tyveri er grovt eller simpelt er basert på en skjønsmessig vurdering i hvert tilfelle (verdien på gjenstanden vil ofte få stor betydning)

Simpelt og grovt tyveri – Utvikling i antall anmeldte saker

Kilde: Kriminalitetsstatistikk SSB, 3.05.2013

■ Simpelt tyveri ■ Grovt tyveri

Kilde: Kommenterte STRASAK-tall 2012, Politiet, 01.2013.
 Årsrapport om betalingssystemet 2012, Norges Bank, 05.2013.
 Den organiserte kriminaliteten i Norge – trender og utfordringer 2013-2014, Kripos, 01.2013.

Små endringer i antall simple og grove tyverier

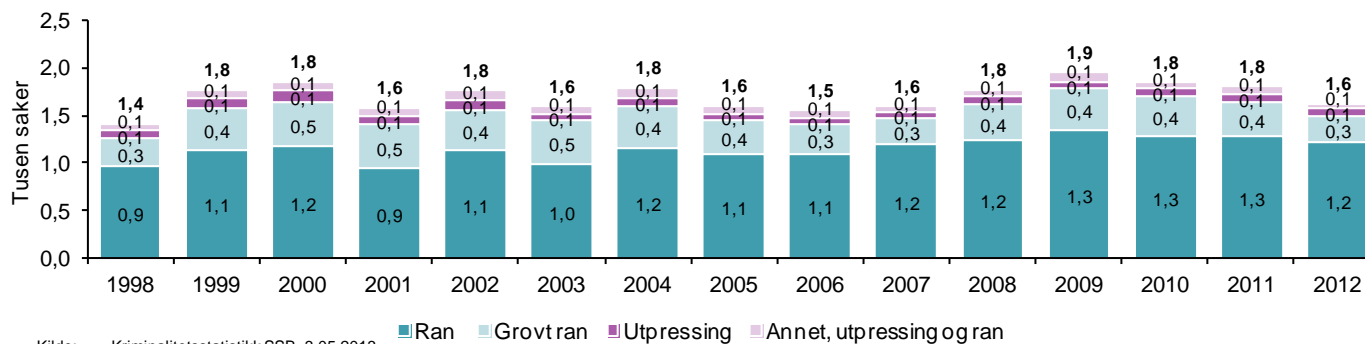
- Siden 1998 har antall anmeldelser innen simpelt tyveri og grovt tyveri samlet sett gått ned. Særlig grovt tyveri har gått kraftig ned. Siden 2006 har antallet vært stabilt rundt 130 tusen anmeldelser i året.
- Likevel har vi opplevd en oppgang i 2012. En grunn til denne oppgangen er flere anmeldelser av grovt tyveri på offentlig sted. Antall anmeldte saker innenfor denne forbrytelsen økte fra 14,2 tusen tilfeller i 2008 til 24,7 tusen tilfeller i 2012. Dette tilsvarer en økning på 73,9%. I følge Politiet er dette et storbyproblem (72% av sakene er fra Oslo) som ofte skjer på natten i helgene.
- Pin-kodesnapping er også et økende problem der tyvene observerer PIN-koden før de stjeler kort. Grove tyverier fra trailere som frakter elektronikk har også økt.
- Som vist foran i kapittelet representerer mynter og sedler en relativt liten andel av totalt tyvegods. Hvordan tyvegodsset henger sammen med de forskjellige kategoriene for vinningskriminalitet opplyses ikke, men politiet kommenterer i rapporten at det er grunn til å anta at økningen i tyveri av mobiltelefon/utstyr skyldes økningen i grove tyverier fra person på offentlig sted.

Skadeomfanget fra ran og utpressing

- Informasjon om anmeldte saker sier ikke noe om verdien av de stjålne gjenstandene eller skadeomfanget ranet eller tyveriet har påført offer, familie, omgangskrets, forsinkingselskap eller samfunnet som helhet. Dette er vanskelig å estimere; særlig når det gjelder de psykiske skadene.

Straffeloven definerer visse kriterier for vurdering av om ranet er grovt eller ikke. Bruk av grov vold, våpen, planlegging av ranet, forsvarsmulighetene til ransofferet og verdien av gjenstanden som blir ranet blir tillagt stor vekt.

Ran og utpressing – Utvikling i antall anmeldte saker

Kilde: Kriminalitetsstatistikk SSB, 3.05.2013

Kilde: Kommenterte STRASAK-tall 2012, Politiet, 01.2013.

Årsrapport om betalingssystemet 2012, Norges Bank, 05.2013.

Færre ran og mindre utpressing de siste fire årene

- Ran og utpressing er den typen vinningskriminalitet det kan sies at påfører størst skade for offer og samfunn. Denne typen kriminalitet har sunket med 8,8% siden 2008 og 17,1% siden 2009. Følgende endringer er registrert innenfor årlige anmeldelser av ran fra 2008 til 2012:
 - Nedgang i ran fra forretning/kiosk fra 71 til 58 (18,3% nedgang). Grovt ran i forretning/kiosk har gått ned fra 81 til 35 (56,8% nedgang)
 - Anmeldte drosjeran har gått ned fra 21 til 9 (nedgang på 57,1%)
 - Anmeldte ran av bank, post og verditransport har gått ned fra 11 til 2 (81,8%), men i 2011 var det 15 anmeldelser
- Nedgangen i antall ran skyldes i stor grad sikkerhetstiltakene som har blitt gjennomført i en del virksomheter. Muligheten til å få utbytte er marginal dersom forretningen har innført systemer som håndterer kontantene. Det er vanskeligere for privatpersoner å sikre seg mot ran og tyveri på samme måte, noe man ser av økningen i grove tyveri på offentlig sted.

Det er en vesentlig belastning å bli utsatt for et ran

- Da det er ytret spesiell bekymring rundt ransrisikoen i bransjer med stor kontantbeholdningen er dette fokuset for den videre analysen.

”Det er på det rene at en ranshendelse med stor sannsynlighet medfører en helsebelastning for den som rammes. I forlengelsen av dette vil også selve trusselen om ran medføre en psykososial belastning for de ansatte. Det er med andre ord påregnelig at skadevirkninger kan oppstå som følge av ransrisiko og at dette kan innebære at arbeidsmiljøet ikke oppfyller arbeidsmiljølovens krav. Her må den konkrete ransrisikoen vurderes opp i mot den enkelte virksomhets håndtering av situasjonen.”

- *Brev fra Arbeidstilsynet til Bugge, Arentz-Hansen & Rasmussen, 8. april 2010*

- Å bli utsatt for et ran er en sterk påkjenning for de ansatte og en kostnad for en forretning. Jostein Bakke tegner i sin rapport ”Kriminalitetens kostnader” et bilde av en Elkjøp- forretning tilpasset for å sikres mot kriminelle handlinger. Flere forretninger tilpasser seg risikoen slik.

”Fasaden er barrikadert med nedstøpt vern som gjør at tyver ikke skal kunne bruke bil som rambukk for å ta seg inn i forretningen. I tillegg ser vi en tydelig advarsel om video-overvåkning. Inne i forretningen er det en rekke øvrige tiltak mot tyverier, både skjult og mindre skjult. Vi legger bl.a. merke til at svært mange av varene er lenket fast, og tilnærmet alle varer er elektronisk tyverimerket. Kontanthåndtering skjer i et lukket system, og forretningen har sannsynligvis installert et tåkeanlegg som blir aktivert ved innbrudd.”

- *Jostein Bakke, 2011*

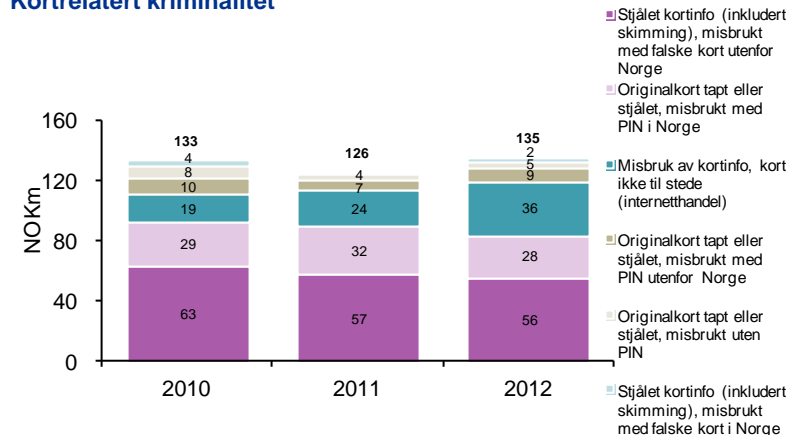
Kilde: Vedtak i klagesak – klage over pålegg vedrørende kontanthåndtering, aml 4-3 (4), JF § 4-1 (1) og (3) - Unibuss AS – opphevelse av vedtak, brev sendt fra Arbeidstilsynet til Bugge, Arentz-Hansen & Rasmussen v/ advokat, 8.04.2010.
PHS Forskning 2 - Kriminalitetens kostnader, En undersøkelse om tyverikriminalitetens kostnader og et anslag over kriminalitetens kostnader, Jostein Bakke, Politihøgskolen, 2011.

Utviklingen i kriminalitet knyttet til bankkort

- Totalt sett økte de rapporterte tapene for svindel av betalingskort med NOK 10 millioner i 2012. For definisjoner og avgrensninger se appendiks. Tallene er basert på innrapporterte tall fra bankene. Det kan eksistere mørketall for svindlete beløp da bankene mangler insentiver til å innrapportere/anmelde disse.
- Innrapportering av svindel av betalingskort kan svekke omdømmet og avsløre sårbarhet. Mørketallsundersøkelsen fra 2012 indikerer at *under én prosent* av all datakriminalitet rettet mot norske bedrifter blir anmeldt. Kripas poengterer bankene og kredittkortselskapenes manglende incitament til å anmelde dette. De får ikke refundert beløpene fra forsikringen. I tillegg vil rapportering av tallene gi negative signaler til kundene og markedet hva gjelder løsningens sikkerhet, som kan lede til et potensielt omdømmetap.
- Svindel mot nettbank utgjorde i 2012 NOK 8,4 millioner. De potensielle tapene var i følge Finanstilsynet vesentlig mye høyere. Som nevnt tidligere i kapittelet holder vi dette utenfor i vår rapport, da dette er relatert til bankkonto og ikke betalingsmiddel.
- Antall korttransaksjoner har økt fra 1 401 millioner fra 2011 til 1 543 millioner i 2012. Ved å sammenstille svindlet beløp med antall transaksjoner ser vi at dette har ligget på ca 0,09 NOK per transaksjon. Mot totale transaksjonsbeløp utgjør svindel omkring 0,017 prosent. Innføring av EMV-standard ("chip") har ført til en nedgang i skimmingsaker, der kort blir kopiert gjennom manipulerede minibanker, butikkterminaler og ubemannede bensinstasjoner. Men manglende implementering av standarden i andre land har ledet til at kortene som blir skimmet i EU blir misbrukt i andre land.

Kilde: Risiko- og sårbarhetsanalyse 2012, Finanstilsynet., 04.2013.
 Intervju med Kripas, 30.05.2013.
 Den organiserte kriminaliteten i Norge – trender og utfordringer 2013-2014, Kripas, januar 2013.

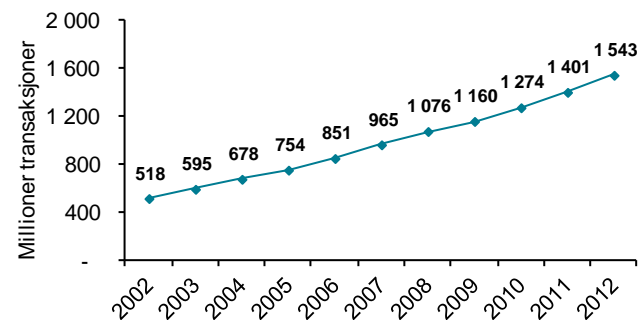
Kortrelatert kriminalitet

Note: Tall for 2010 er multiplisert med to ettersom det kun var rapportert tall for 2. halvdel av året

Kilde: Risiko- og sårbarhetsanalyse 2011, Finanstilsynet, 03.2012
 Risiko- og sårbarhetsanalyse 2012, Finanstilsynet., 04.2013

Utviklingen i antall korttransaksjoner

Kilde: Årsrapport om betalingssystemet 2012, Norges Bank, 05.2013

Det er ikke nødvendig med kontanter for å drive hvitvasking og skatteunndragelse. Oppgjør for svart arbeidet blir ofte gjort i kontanter, men også i bytting av tjenester/arbeid og betaling over bank/post. Tiltak er igangsatt for å imøtekomme roten av problemet, nemlig svart arbeid, heller enn en enkel "kur mot et symptom" som å ta vekk kontanter vil være.

Hvitvasking og skatteunndragelse ikke avhengig av kontanter

"Kriminelle i flere land kommuniserer over krypterte linjer, hvitvasker pengeoverføringer ved hjelp av mellomledd og fordeler pengeoverføringer ved å bruke kontoen til flere mottakere."

- Kripas, 2013

- Motstandere av kontanter har argumentert for at kontanter muliggjør hvitvasking, skatteunndragelse og svart arbeid. Kontanter forenkler kanskje mulighetene for slik kriminell virksomhet, men det er ikke nødvendig med kontanter for å gjennomføre slik kriminalitet.

"Selv om en har en betalingsterminal – trenger man ikke være en mesterskurk for å trikse med dette. Men da er i hvert fall midlene sporbare. Alt som er kontantintensivt vil ha risiko for skatteunndragelse."

- Representant Økokrim

Hvitvasking.no (nettsted fra Finanstilsynet og Økokrim) definerer hvitvasking som;

"Hvitvasking er å sikre utbytte fra straffbar handling. For at utbyttet skal kunne tas i bruk av gjerningspersonene må det integreres i den legale økonomien. Formålet med hvitvasking er derfor å få det til å se ut som om utbyttet er ervervet på lovlig måte, samt å skjule dets illegale opprinnelse."

Store norske leksikon definerer skatteunndragelse som:

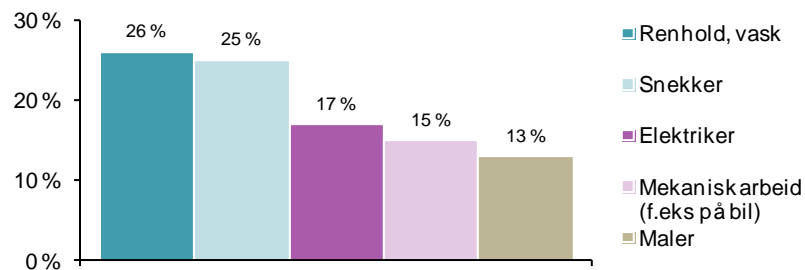
"...det å gi ligningsmyndighetene gale eller ufullstendige opplysninger om faktiske forhold som har betydning for fastsettelse av skatter og avgifter (skattesnyteri)."

Omfattende hvitvasking og skatteunndragelse inkluderer ofte bruk av skatteparadiser eller skalkeskjul der pengestrømmene filtreres.

Kilde: Intervju med representant fra Økokrim som ønsker å være anonym, 28.05.2013.
Et kontantfritt reiseliv, Konsekvensutredning, Kai A. Olsen og Kjetil Staalesen, 04.2013.
Hva er hvitvasking., hvitvasking.no, 30.10.2007.
Skatteunndragelse, Store Norske leksikon, snl.no, 2013.
Avslører omfattende skattesnusk, nrk.no., 22.11.2012.
Den organiserte kriminaliteten i Norge – trender og utfordringer 2013-2014, Kripas, januar 2013.

- I følge politiets eksperter vil den enkleste løsningen alltid foretrekkes av kriminelle, men den kriminelle aktiviteten forflyttes effektivt til en annen type kriminalitet i en endret situasjon.
- Omfanget av hvitvasking og skatteunndragelse er vanskelig å måle, fordi området har store mørketall. I en artikkel på NRK.no opereres det med tall fra skattetaten på NOK 2,69 milliarder i svart omsetning for restaurantbransjen i 2012. Hvor mye av dette som kommer fra kontanter opplyses det ikke om.
- Korttransaksjoner kan også bli benyttet til skatteunndragelse gjennom for eksempel å ha en terminal koblet opp mot et annet system. Rapporten "Kontantfritt reiseliv" tar opp problemstillingen og nevner en løsning:
"For eksempel kan en da bruke datamaskinen til å finne igjen de betalingene som myndighetenes kontrollører har brukt."
- Olsen og Staalesen, 2013
- Denne typen kontroller kan også gjøres med kontanter ved å finne igjen betalingsbeløpet og tidspunktet for betalingen i kassesystemet. Et annet argument som benyttes i rapporten er at
".. Det er åpenbart at kontanter gjør det enklere å operere svart. Der det brukes elektroniske betalingsmidler øker terskelen for å unndra inntekter fra beskatning."
- Olsen og Staalesen, 2013
- Det kan være hold i påstanden om at terskelen for hvitvasking går opp dersom en fjerner kontanter, men de som ønsker å jukse vil kunne jukse! Risikoen kan være mer til stede ved bruk av kontanter, men ved bruk av gode systemer, kontroller, opplysning og rutiner kan man redusere denne risikoen.

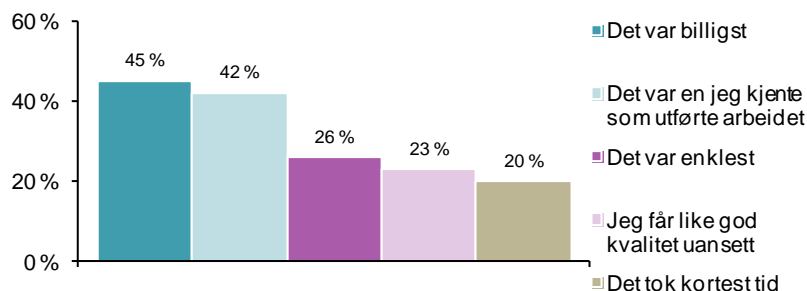
Typer svart arbeid kjøpt av privatpersoner

Note: Også andre svar ble gitt, men de vist her var de 5 største

Kilde: Undersøkelse om svart arbeid, samarbeidmotsvartokonomi.no., 01/02.2011

Viktigste begrunnelser for kjøp av svart arbeid, privatpersoner

Note: I grafen vises de 5 viktigste begrunnelsene.

Kilde: Undersøkelse om svart arbeid, samarbeidmotsvartokonomi.no., 01/02.2011

Kilde: Undersøkelse om svart arbeid, samarbeidmotsvartokonomi.no., 01/02.2011.

Svart økonomi - art, omfang og konsekvenser, UNIO-konferansen, 2008.

Norsk økonomi - Behandling av svart økonomi i nasjonalregnskapet, publikasjoner SSB.no, 02.2008.

Mange grunner til at private kjøper svart arbeid

- Opinion utførte en undersøkelse om svart arbeid i januar/februar 2011. Undersøkelsen er basert på en omfattende webundersøkelse og 2000 intervjuer. Noen av resultatene var som følger:
- 16% svarte at de har kjøpt svart arbeid de siste to årene. Resultatet endret seg til 20% da definisjonen på svart arbeid ble oppgitt.
- Oppgjøret for den svarte betalingen ble i 89% av tilfellene gjort kontant. Bytte av tjenester/arbeid stod for 15% og betaling over bank/post og lignende stod for 9%.
- 29% av de som har kjøpt svart arbeid de siste to årene har kjøpt dette av utlendinger - hovedsakelig renhold/vask og malerarbeid.
- 51% kjente til regelen om at hvis du kjøper tjenester fra næringsdrivende og betaler over NOK 10 000 kontant så kan du bli gjort medansvarlig hvis den næringsdrivende unndrar skatt. 39% kjente til grensen på NOK 4 000 i løpet av et år til en person som skattefri inntekt så lenge dette er utenfor næringsvirksomhet. 13% kjenner til at ved lønnsarbeid i hjemmet kan en betale inntil NOK 60 000 uten å betale arbeidsgiveravgift.
- Privatpersoner kjøper i størst grad mindre jobber. Av de som har kjøpt svart arbeid har 47% kjøpt for under NOK 4 000 og 21% har kjøpt for mer enn NOK 10 000.

Opinion definerer svart arbeid som:

- Arbeid som du betaler for kontant uten regning eller kvittering
- Arbeid der deler av betalingen er holdt utenfor kvitteringen
- Arbeid som regelmessig utføres for deg uten at betalingen er rapportert til myndighetene

Bedrifter bruker svart arbeid både med og uten ansattes viten

- Bedrifter utnytter svart arbeid både gjennom at den ansatte er klar over (organisert svart arbeid) eller uviten (skjult svart arbeid) om at betalingen foregår svart.
- I følge skatteetaten er det organiserte svarte arbeidet særlig vanlig innenfor byggenæringen, men også innenfor renhold og "kontantbransjer".
- Skjult svart arbeid foregår gjerne ovenfor utlendinger og kan lede til at den ansatte blir skadelidende.
- Det er mange måter bedrifter kan betale en ansatt på. For eksempel kan den ansatte bli betalt med omsetning som ikke har blitt registrert som salg. Dette er den klassiske formen for svart betaling der den ansatte får betaling kontant. Andre former for betaling kan være varer og tjenester som er produsert av arbeidsgiver eller kjøpt og finansiert av arbeidsgiver.
- Det er lite tilgjengelige data på svart arbeid kjøpt av bedrifter. Tall for den svarte økonomien inneholder skatteunndragelse i skatteparadiser og andre faktorer som ikke vil ha relevans for denne rapportens formål.

Kilde: Undersøkelse om svart arbeid, samarbeidmotsvartokonomi.no., 01/02.2011.
 UNIO-konferansen, Svart økonomi - art, omfang og konsekvenser, 2008.
 Norsk økonomi - Behandling av svart økonomi i nasjonalregnskapet, publikasjoner SSB.no, 02.2008.
 Samarbeidsavtale mot svart økonomi, samarbeidmotsvartokonomi.no, 01,09.2008.
 Skattemoral som samfunnsansvar: Skattemyndighetenes kontrollaktivitet – sett fra de autoriserte regnskapsførernes ståsted, magma.no, 02.2013.
 Tiltak mot svart arbeid – krav om føring av personalliste, regjeringen/no/nb/dep/fin, 22.06.2012.
 11 prosent betalte for svart arbeid, abcnyheter.no, 03.10.2012.

Gjennomtenkte tiltak viktigere enn å fjerne kontanter

- Samarbeid mot svart økonomi er en samarbeidsavtale mellom skatteetaten og en rekke parter i arbeidslivet (KS, LO, NHO, Unio og YS). Samarbeidsforumet skal jobbe mot svart økonomi ved å drive holdningsbyggende og forebyggende arbeid gjennom å øke kunnskap og forståelse rundt problemstillingen. Forumet har i 2012 arrangert en holdningskonferanse som tok opp problemstillingene rundt svart økonomi og urettferdig konkurranse.
- En undersøkelse som ble utført i forbindelse med overnevnte holdningskonferanse viser at det gjennomgående er gode holdninger til å overholde regler på skatte- og avgiftsområdet i næringslivet, men at det er stort behov for regelverksforbedring og –forenkling. Hanne Opshal (leder av fagteamet i NARF) og Roy Kristiansen (høyskolelektor ved Handelshøyskolen BI i Oslo) trekker følgende konklusjoner fra undersøkelsen i en artikkel utgitt på Econas tidsskrift for økonomi og ledelse:
 - Holdninger er viktige – faktisk viktigere enn sanksjoner.
 - Sanksjoner har sin plass – men overfor den lojale delen av næringslivet (79,8% ifølge undersøkelsen) er det viktigere å motivere enn å sanksjonere.
 - Det er behov for en mer målrettet virkemiddelbruk når de mest ressurskrevende virkemidlene, som bokettersyn og andre former for kontroll, skal benyttes.
 - Det er stort behov for å forenkle regelverket.
- Krav om føring av personalliste kan løse en del av problemene med bedrifters bruk av svart arbeid. Ordningen stiller krav til at arbeidsplassene skal føre daglige lister over hvem som er på jobb til enhver tid. Finansdepartementet la frem forslag om dette i 2012.
- Nye skattesentre ble åpnet i 2012 for å få oppdatert kunnskap om skatt, skatteunndragelser og etterlevelse i Norge. NOK 100 millioner er investert i prosjektet.

Anonyme betalingskort representerer et problem for Norge i dag. Identifikasjonskrav på slike kort er derfor blitt innført med virkning fra første januar 2013. Utenlandske betalingskort fra skatteparadis vil fortsatt være et problem, fordi disse ikke er sporbare.

Anonyme betalingskort har mange ulemper

- I rapporten "Et kontantfritt Norge innen 10 år" presenteres anonyme betalingskort som et substitutt til kontanter. Fordelene ved et slikt kort er at man slipper de fysiske kostnadene knyttet til kontanter. Problemet med slike kort blir påpekt av førstestatsadvokat og teamleder for finansiell etterretning i Økokrim Svein Arild Damslora

"Utbytte fra kriminalitet kan skjules ved hjelp av betalingskort, uten at det er mulig å følge det. Pengene flyttes også enkelt ut av landet,"

- Svein Arild Damslora, Økokrim

- Problemet med anonyme betalingskort blir også tatt opp i rapporten "Et kontantfritt reiseliv" fra 2013:

"Ulempen for samfunnet er at kontantkort også kan brukes av kriminelle og til kriminelle operasjoner. Vi ser at dette allerede er et problem i dag."

- Olsen og Staalesen, 2013

- Denne typen kort kan også sammenlignes med betalingskort fra skatteparadis der strenge sekretesseregler vanskeliggjør innsyn i transaksjoner og eiere av betalingskortene. Ettersom det er øvre grenser på denne typen kort i Norge er problematikken noe annerledes, men ved å benytte flere kort vil allikevel hvitvasking og smugling lettere muliggjøres enn ved kontanter.
- Hvitvasking er ikke like enkelt med kontanter da smugling lettere blir oppdaget (bruk av hunder og større volum).

Kripos er negative til anonyme betalingskort

- Kripos ga klart uttrykk for at anonyme betalingskort og andre billige betalingskort lett kan manipuleres. De er i dag lett omsettelige og kan benyttes av kriminelle til flere formål. Ved å øke muligheten for å bruke anonyme betalingstjenester øker man den kriminelles mulighet for hvitvasking og transport av verdier.

"Å fjerne anonyme betalingsløsninger hjelper trolig i moderat grad mot kriminelle. Det oppstår nye anonyme betalingsformer, f. eks "bitcoins". En anonym, desentral og digital valuta. Kriminelle har allerede fanget opp dette. Å fjerne kontanter for å fjerne kriminalitet fører bare til at kriminelle flytter til systemer som er enda mindre oversiktlige og enda vanskeligere å overvåke. "Man tar altså problemet der det trykker, fremfor å ta det ved roten" (referer til student Thomas Bjørnsen i Dagbladet 4. oktober 2011)."

- Ove Skåra, Informasjonsdirektør, Datatilsynet

Kilde: Intervju med Leif Veggum, Fungerende direktør Markeder og banktjenester / Kontante betalingsmidler ved Norges Bank, 23.04.2013.
Et kontantfritt Norge innen 10 år, Professor i Informatikk Kai A. Olsen, Universitetet i Bergen og Høgskolen i Molde, Kjetil Staalesen, seniorrådgiver, Finansforbundet, 07.06.2011.
Et kontantfritt reiseliv, Konsekvensutredning, Kai A. Olsen og Kjetil Staalesen, 04.2013.
Hvitvasker penger med kort fra 7-eleven og Narvesen, na24.no, publisert 31.12.2012.
Intervju med representant fra Økokrim som ønsker å være anonym, 28.05.2013.
Intervju med Datatilsynet, 31.05.2013.

Videre problemstillinger...

Tidligere i rapporten har vi presentert et kostnadsbilde som illustrerer vesentlige kostnader ved å tilby kontanter, og hvordan finansnæringen poengterer at kontanter gjør kriminalitet enklere. Dette gjør det relevant å skifte fokus til hvilke ulemper et kontantfritt samfunn kan føre til:

- Hvilke problemstillinger vil oppstå ved et kontantfritt samfunn?
- Hvordan har publikum reagert i eksempler der kontanter er fjernet?
- Hvilke deler av den norske økonomien benytter i stor grad kontanter, og hva anser de at en overgang til et kontantfritt samfunn vil føre til?

**Kapittel 8:
Hva er ulempene med et
kontantfritt samfunn?**

Dette kapitlet omhandler:

- 1. Beredskapsrisiko ved et kontantløst samfunn**
- 2. Hvorvidt benyttelse av digitale betalingsløsninger fører til redusert forhold til verdien av penger og tapt økonomikontroll**
- 3. Mulig effekter på finansiell inkludering og personvern vil drøftes**
- 4. Reaksjon fra "grasrota" ved redusert kontanttilgang i Nord-Norge**
- 5. Potensiell effekt på uformelle markedet som veldedige organisasjoner (Tv-aksjonen, Røde kors, Amnesty), loppemarked og liknende**

Hovedpunkter:

- I en beredskapssituasjon er kontanter et velkjent betalingsmiddel som folk har tillit til. Det kan også fungere uavhengig av om IT-systemer og annen infrastruktur er oppe.
- Andelen av befolkningen med betalingsproblem øker, hvor årsaken til overskridelse hyppig forklares med "manglende økonomikontroll". Lån på kredittkort er en av de farligste typene lån. Partiet Venstre har programfestet at kontanter fortsatt må være et betalingsalternativ av hensyn til personvern.
- Enkelte grupper har ikke tilgang til andre betalingsløsninger enn kontanter. Hva vil skjje med disse ved et tvungent kontantfritt samfunn?
- "Grasrota" reagerte sterkt ved nedleggelse av diverse kontantkasser i Nord-Norge, og skapte en oppmerksomhet i media og blant politikere som illustrerer en sterk uvilje mot et kontantfritt samfunn. Veldedige organisasjoner som TV-aksjonen og Røde kors henter i dag store midler til sitt arbeid som kontanter gjennom ulike aksjoner, men også andre uformelle markeder er sterkt avhengige av kontanter. Det er vanskelig å anslå kostnaden ved å implementere digitale betalingsløsninger i samtlige av disse tilfellene, dersom det i det hele tatt er mulig.

De siste årene har man sett flere eksempler på systemsvikt i de elektroniske betalingsløsningene. Beredskapsekspertene både i Norge og internasjonalt påpeker at kontanter er en sentral beredskapsløsning som publikum har tillitt til.

Systemsvikt kan kvele alt av elektronisk betaling

- Som presentert i kapittel 3, viser professor Kowalski til historien der han påstår at alle systemer før eller senere vil feile. Overraskende hendelser kan slå ut infrastrukturen til det elektroniske systemet og påvirke alle funksjoner som er avhengig av at dette fungerer. Eksempelvis som den Canadiske snøstormen i 1998. Stormen varte lenger og var sterkere enn normalt, hvilket førte til at nesten 400 tusen canadere var uten strøm to uker etter stormen. Den overraskende stormen slo ut alle elektroniske betalingsterminaler.
- I følge Occam Associates er det en vesentlig risiko i katastrofetilfeller for at den gjenværende infrastrukturen for kontanter ødelegges (kontant- sentre, lager, distribusjonskapasitet), og dermed vil være en mangelfull back-up i tilfelle de elektroniske betalingssystemer krasjer i en periode. Kontantinfrastrukturen bør dermed styrkes for å imøtekomme dette behovet.
- Norges Bank poengterer at det kan være en vesentlig risiko omhandlende hva slags beredskapsløsning man skal ha om det elektroniske betalingssystemet svikter i et kontantfritt samfunn.
- Banken poengterer hvordan behovet for kontanter ble illustrert i 2011 da det var varsel om bankstreik, hvor konsumentene i løpet av noen få dager tok ut store mengder kontanter for å være sikre på å kunne gjennomføre nødvendige betalinger om systemene skulle bli stengt.

Note: Stip, Stand In Processing – inngår i et avtalt opplegg uten dekningskontroll.

Kilde: Intervju med professor Stewart James Kowalski, ekspert i IT –sikkerhet 16.05.2013.

The 1998 ice-storm: 10 years retrospective, RMS Special Report, 2008.

Et kontantfritt Norge innen 10 år, Professor i Informatikk Kai A. Olsen, Universitetet i Bergen og Høgskolen i Molde, Kjetil Staalesen, seniorrådgiver, Finansforbundet, 07.06.2011.

Årsrapport om betalingssystemet 2011, Norges Bank, 05.2012.

Intervju med Leif Veggum, Fungerende direktør Markeder og banktjenester / Kontante betalingsmidler ved Norges Bank, 23.04.2013.

IKT Norge: Dette er for dårlig, vg.no, 04.03.2013.

Pre-study, Cash vs. Cards, for Loomis, Occam Associates, 15.11.2010.

Notat 2 - Kontantfritt Norge – Visjon eller mareritt? Stein Stugu, DE FACTO og NBFF, 02.2012.

Finansforetakenes bruk av informasjons- og kommunikasjonsteknologi (IKT), Risiko- og sårbarhetsanalyse 2011, Finanstilsynet, 03.2012.

The economist, World in Figures iPad App, year 2011, 22.05.2013.

- Man trenger ikke å gå lenger tilbake i tid enn noen måneder for å finne eksempler på ustabile betalingsløsninger. I mars 2013 gikk det bare uker mellom ulike krasjer i betalingssystemene tilbudt av Evry og Nets. Sakene har ført til at generalsekretær i IKT Norge, Per Morten Hoff så seg nødt til å kritisere sine egne medlemmer og kalte problemene "uakseptable."
- Problemene hos Nets fikk konsekvenser for 2,8 millioner nordmenn som ikke kunne benytte sin bank ID-tjeneste. Et annet alvorlig tilfelle fant sted i påsken 2011.

"Problemene [påsken 2011, red. anm.] gjaldt både BankAxept transaksjoner og transaksjoner med internasjonale kort. Av totalt 4,3 millioner betalinger med kort ble 1,4 millioner i «stippet» med over 4 sekunder ventetid på svar fra terminalen og ca. 200 000 transaksjoner ble avvist."

- Risiko- og sårbarhetsanalyse, Finanstilsynet, 2011

- Likevel poengterer Finanstilsynet at det ikke er de alvorlige hendelsene som er en hovedutfordring, men de mange små hendelsene. I ROS-rapporten fra 2011 viser tilsynet til statistikk over mobilt bredbånd som viser at 1 av 3 forbindelser er nede mer enn 10 minutter per dag, og nedetiden kan komme opp i rundt 1,5 prosent.
- Til kritiske komponenter i en IKT-infrastruktur, kreves det oftest en nedetid på mindre enn 0,05 prosent.

"Betalinger som benytter mobilt bredbånd, for eksempel billettsalg på busser eller oppgjør for drosjetransport, vil ikke fungere i slike situasjoner."

- Risiko- og sårbarhetsanalyse, Finanstilsynet, 2011

Kontanter sentralt som beredskapsløsning

- Viktigheten av et fungerende betalingssystem i beredskapssituasjoner blir støttet av forskere verden over. Basert på erfaring fra jordskjelv i New Zealand beskriver Allan Boaden i sin presentasjon "Demand For Cash After A Natural Disaster" en situasjon hvor folk hadde en sterk etterspørsel etter, mat, bensin og andre varer, mens elektroniske betalingssystemer og minibanker var utilgjengelige.

- Basert på erfaringene kom Boaden og hans kollegaer frem til at behovet for kontanter bør bli en umiddelbar prioritet ved beredskapsbehov, hvor hver innbygger har behov for omtrent NOK 2070 umiddelbart (justert for forskjell i prisnivå). Lokale kontantlagre kan være utilgjengelige og tilgang gjennom minibank ikke tilstrekkelig.

"Høy bruk av elektroniske betalingsmidler kan være en svakhet, ikke en styrke."

- Allan Boaden, 2011

- Norges Bank har her til lands vedtatt behovet for et beredskapsutvalg for finansiell infrastruktur (BFI). Utvalget består av aktører oppnevnt fra Finanstilsynet, de to bankforeningene, to store leverandører av IKT-tjenester i finansiell sektor (Bankenes Betalingssentral A/S (nå Nets) og EDB Business Partner ASA (nå Evry)) og en aktør i verdipapirsektoren (Verdipapirsentralen ASA). I 2009 stod det i årsrapporten:

"På oppdrag av BFI har en arbeidsgruppe vurdert løsninger for alternative betalingsmåter i en beredskapssituasjon... Arbeidsgruppen anser at kontanter i hovedsak vil være den mest aktuelle betalingsmåten dersom betalingskort ikke kan brukes som instrument."

- Beredskapsutvalget for finansiell infrastruktur, 2009

- I følge Finanstilsynet utgjør BFI en viktig møteplass mellom ulike sentrale aktører med oppgaver innen det norske betalingssystemet. Kontanter benyttes allerede i dag som alternativet dersom andre betalingsmuligheter uteblir.

"Vi anbefaler våre kunder å ha flere kort - et trekortsprogram... Da [om lommebok med alle kort blir stjålet, red anm.] er problemet litt større, men vi klarer å hjelpe de aller fleste gjennom at vi kan bestille nødkontanter."

- Kurt Figenschau, Fokus Bank, Tromsø

- I følge rapporten "Et kontantfritt Norge innen 10 år" fastslås det derimot at kontanter ikke vil ha noen rolle som reserve ved katastrofer, fordi et sammenbrudd i elektroniske betalingssystemer vil være for betydningsfullt for norsk økonomi til at kontanter kan være en effektiv beredskapsløsning.

Kilde: Demand For Cash After A Natural Disaster, Alan Boaden, Head of Currency Reserve Bank of New Zealand, 10.2011.

Et kontantløst Nord-Norge, nordlys.no, 20.03.2011.

Årsrapport om betalingssystemet 2011, Norges Bank, 05.2012.

Intervju med Leif Veggum, Fungerende direktør Markeder og banktjenester / Kontante betalingsmidler ved Norges Bank, 23.04.2013.

Finansforetakenes bruk av informasjons- og kommunikasjonsteknologi (IKT), Risiko- og sårbarhetsanalyse 2011, Finanstilsynet, 03.2012.

Beredskapsutvalget for finansiell infrastruktur årsrapport 2009, finanstilsynet.no, 03.2010.

- Norges Bank poengterer at bankene i utgangspunktet har ansvar for gode beredskapsløsninger for sine tjenester, og ved avvikssituasjoner må det eksistere andre løsninger enn digitale betalingstjenester som kan brukes.

"Kontanter er slik sett en aktuell beredskapsløsning ved at du ikke trenger online eller elektronisk system for å kunne gjøre betalinger. En annen løsning som ikke krever elektronisk system er sjekker."

- Leif Veggum, Norges Bank

- Også Norges Bank poengterer hvordan en effektiv betalingsformidling vil være avhengig av en sikker og stabil drift av IT-systemene. Ansvar for dette er i følge Norges Bank systemeierne, som skal sørge for "trygge og effektive" løsninger, i tillegg til at de skal sørge for at reserveløsningene fungerer. Selv om bankene i stor grad har satt bort driften av IT-systemene til eksterne leverandører, mener Norges Bank og Finanstilsynet at de må ta et tydeligere ansvar for disse tjenestene.

- I "Kontantfritt Norge – Visjon eller mareritt" påpeker Stein Stugu at en reell beredskapssituasjon vil være avhengig av at man har en form for pengeutveksling med et betalingsmiddel som folk har tillit til, og er skeptisk til at nye betalingsmidler vil oppnå denne tilliten dersom kontanter i forkant er fjernet.

"Å snakke om kontanter som noe å falle tilbake på om teknologien svikter, er som å foreslå fallskjerm som sikkerhet i fly eller hester som backup om vi ikke får tilførsel av bensin og diesel."

- Olsen og Staalesen, 2013

Den uforutsigbare sikkerhetseffekten

"Tillitt er viktig. Penger har verdi fordi brukerne har tillit til at de fortsatt vil ha verdi som byttmiddel, dvs. at alle brukerne også i framtida har tillit til dette. Eksempler som Bitcoins kan gå bra så lenge man har tillit til det."

- Leif Veggum, Norges Bank

- Kontantene har verdi fordi en har tillit til at sentralbanken som utsteder kan dekke opp for nytteverdien. Stugu stiller spørsmål til hvordan situasjonen blir dersom Norge blir kontantfritt og kommersielle markedsaktører skal dekke markedet.

"Konsekvensene av at sikkerhet for penger flyttes fra sentralbanken til en kommersiell aktør er det av gode grunner vanskelig å forutse."

- Stein Stugu, 2012

Kilde.: Notat 2 - Kontantfritt Norge – Visjon eller mareritt? Stein Stugu, DE FACTO og NBFF, 02.2012.

Årsrapport om betalingssystemet 2011, Norges Bank, 05.2012.

Intervju med Leif Veggum, Fungerende direktør Markeder og banktjenester / Kontante betalingsmidler ved Norges Bank, 23.04.2013.

Et kontantfritt reiseliv, Konsekvensutredning, Kai A. Olsen og Kjetil Staalesen, 04.2013.

Uten kontanter kan enkelte miste forholdet til verdien av kontanter. Allerede er det observert en urovekkende økning i antall unge personer med den farlige typen gjeld, kredittkort og overtrekk på konto.

Mister forholdet til verdien av kontanter

"Muligheten til kontroll på egen økonomi er for mange en viktig fordel med kontanter."

- Leif Veggum, Norges Bank

- I rapporten "Kontantfritt Norge – visjon eller mareritt" påpeker Stugu hvordan kontanter fører til en klarere oversikt over den personlige økonomi. Han trekker sammenhengen fra økt omfang regnevansker og problematikk med kredittkortgjeld.

"En ren kortøkonomi vil øke fristelsene. Problemet er at uten kontanter er alle penger kun tall på et fysisk papir eller på nett, koblingen mellom de fysiske pengene og ditt forbruk blir effektivt kuttet ut."

- Stein Stugu, 2012

- Stugu påpeker hvordan et kontantløst samfunn kan føre til at man mister oversikten over alle de mindre daglige utgiftene man foretar seg, dermed mister man oversikten over den store andelen kontante betalinger man vet foretas av mindre beløp.

Sterk økning i unge nordmenn med betalingsproblemer

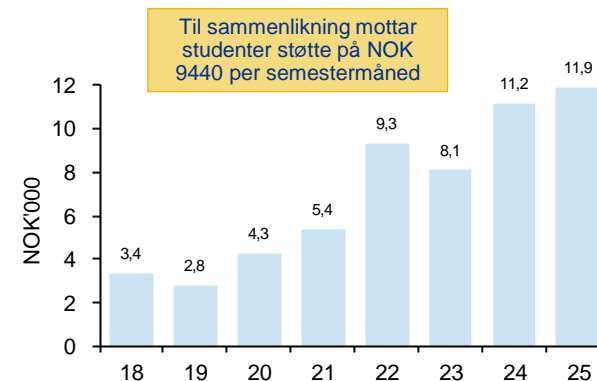
- SIFO har nylig utført et prosjekt for å undersøke unge voksne og deres personlige økonomi, innen temaet unge voksne sin kreditt- og låneatferd. 1000 respondenter i alderen 18-25 besvarte undersøkelsen.

"Selv med liten kreditttramme, klarer ikke unge voksne å betjene disse lånene."

- Forbrukerrådet, 2011

Kilde: Danmarks Nationalbanks working papers: Betalingsvaner i Danmark, Johan Gustav Kaas Jacobsen og Søren Truels Nielsen, Danmarks Nationalbank, 09.2011. - Ragnhild Brusdahl, SIFO
 Pre-study, Cash vs. Cards, for Loomis, Occam Associates, 15.11.2010.
 Notat 2 - Kontantfritt Norge – Visjon eller mareritt? Stein Stugu, DE FACTO og NBFF, 02.2012.
 Norsk ungdom har misligholdt 1,1 mrd, aftenposten.no, 07.03.2012.
 Det håndgripelige gjort uforståelig, En prosjektrapport fra Forbrukerrådet om gjeldsproblematikk i Norge og kommunikasjonen mellom inkassobyråene og skyldnere, 07.2011.
 Den farlige gjelden: Forbrukslånenes nye rolle, Christian Poppe & Randi Lavik, SIFO, 2012.
 www.lanekassen.no, basisstøtte, 27 mai 2013.

Gjeld på kredittkort i ulike aldersgrupper

Kilde: Unge voksne og personlig økonomi, oppdragsrapport nr 4 – 2013, Ragnhild Brusdahl, SIFO, N=173

- SIFO undersøkelser viser at 19% av nordmenn med betalingsproblemer svarer at hovedårsaken til betalingsproblemene skyldes manglende oversikt, mens 36% oppgir dette som den medvirkende årsak. Av unge voksne i alderen 18-24 med betalingsproblemer oppga 48-49% at problemet skyldtes manglende oversikt.
 - Av respondenter som oppga å ha ett eller flere kredittkort oppga 26% å ha gjeld på dette kortet. Av disse respondentene uttalte 26% at de var svært enig, og 37% at de var enige i utsagnet "Jeg har liten oversikt over det som går inn og ut av bankkontoen min."
- "Mange ønsker beskyttelse og hjelp og bedre kunnskap. De ønsker mer undervisning i skolen, og de synes det er for lett å få kreditt."*

- I følge Brusdahl i SIFO er det studenter som mottar kredittkort av egen bank automatisk. Dette er forholdet som ikke er mulig å reservere seg mot. Antall tilsendte kredittkort øker med alder og fast inntekt.
- Her til lands har andelen ungdom mellom 18 og 26 år med ubetalt inkassogjeld økt med 25% fra 2010 til 2011, en økning fra NOK 900 millioner NOK 1,1 milliard. De som ikke betaler får også betalingsanmerkning.

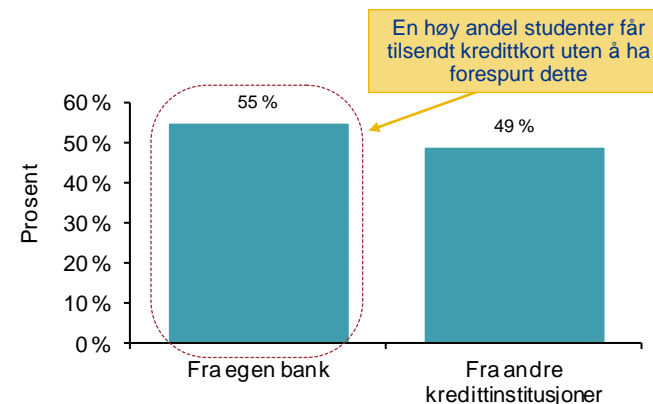
”Det har vært en urovekkende økning i antall unge personer med betalingsanmerkninger det siste året. Disse kommer til å slite i et allerede vanskelig boligmarked.”

- Reidun Korsnes, administrerende direktør, Intrum Justitia

- Allerede i 2011 var Forbrukerrådet på banen med en rapport som omhandlet gjeldsproblematikk i Norge og inkassoprosessen mot unge voksne. De presenterer hvordan unge voksne ligger øverst på misligholdsstatistikken, til tross for at gruppen har en lav andel innehavere av forbrukslån.
- I Danmark har man blant annet analysert ulempene ved ulike betalingsløsninger, hvor 17% svarer at de opplever en risiko for overforbruk ved benyttelse av Dankort, og 14% svarer at de opplever dette som en risiko ved å benytte sitt internasjonale kredittkort.
- Occam Associates påpeker hvordan lett tilgang til kredittkort kan påvirke publikum til å gjøre uplanlagte kjøp de ikke har økonomi til, og dermed øke gjelden deres.

Kilde: Norsk ungdom har misligholdt 1,1 mrd, aftenposten.no, 07.03.2012.
 Det håndgripelige gjort uforståelig, En prosjektrapport fra Forbrukerrådet om gjeldsproblematikk i Norge og kommunikasjonen mellom inkassobyråene og skyldnere, 07.2011.
 Den farlige gjelden: Forbrukslånenes nye rolle, Christian Poppe & Randi Lavik, SIFO, 2012.
 Unge voksne og personlig økonomi, oppdragsrapport nr 4 – 2013, Ragnhild Brusdahl, SIFO, 01.2013.
 Studie över butikens och restaurangens kostnader för att ta betalt, Occam Associates, 04.2013.

Andel unge voksne (18-25 år) tilbudt kredittkort uten forespørsel

Kilde: Unge voksne og personlig økonomi, oppdragsrapport nr 4 – 2013, Ragnhild Brusdahl, SIFO, N=608

Økning i den farlige typen gjeld

"Kredittkort og forbrukslån:

- kommer lettere ut av kontroll enn andre låntyper
- finansierer også fattigdom og fattigdomslignende situasjoner."

- Christian Poppe & Randi Lavik, SIFO

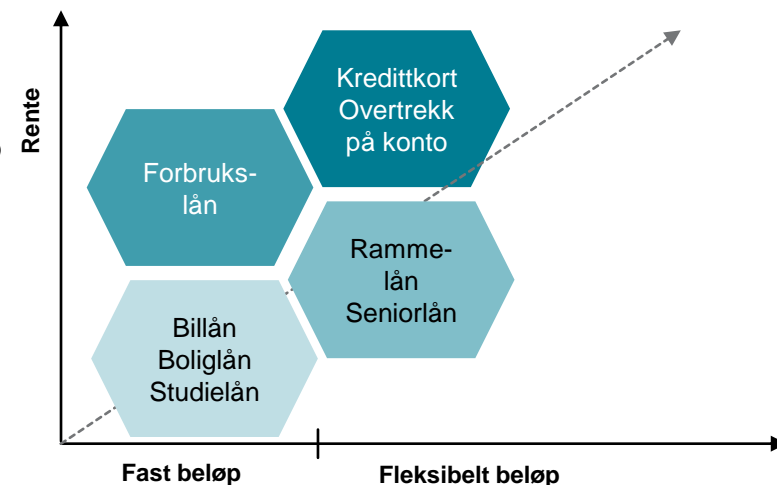
- SIFO peker på hvordan kredittkort og overtrekk på konto er den farligste typen gjeld med mulighet for fleksibelt beløp og svært høy rente. I tillegg påpeker instituttet hvordan det er befolkningen med dårligst økonomiske forutsetninger som får den dyreste og vanskeligst kontrollerte gjelden.

"Forbrukslån - inklusive kredittkortgjeld slik begrepet er definert av Finanstilsynet i undersøkelsen om forbruksfinansiering - har de siste årene klatret opp på listen, også for unge voksne."

- Forbrukerrådet, 2011

- Et av elementene som er slått ned på er den aggressive markedsføringen av enkelte kredittkortprodukter, som ikke oppgir effektiv rente og skjuler dermed hvor mye lånet koster.

Noen typer gjeld er farligere enn andre

Kilde: Den farlige gjelden: Forbrukslånenes nye rolle, Christian Poppe & Randi Lavik, SIFO

Kilde: Den farlige gjelden: Forbrukslånenes nye rolle, Christian Poppe & Randi Lavik, SIFO, 2012.
Unge voksne og personlig økonomi, oppdragsrapport nr 4 – 2013, Ragnhild Brusdahl, SIFO. 01.2013.

Ekspert i IT sikkerhet anser tapet av anonymitet som den største trusselen ved et kontantløst samfunn. Venstre og Datatilsynet arbeider for anonym betaling, hvor Venstre har programfestet tilgang til kontanter.

Tapt anonymitet er den største trusselen

"Den største risikoen ved et kontantløst samfunn er tapet av anonymitet. Det er en stor sannsynlighet for at dette kan skje om det blir bestemt at vi skal inn i et kontantløst samfunn. Kontanter er det eneste eksisterende betalingsmiddelet som ikke er identitetsbasert."

- Professor Stewart Kowalski, Høgskolen i Gjøvik

- En viktig egenskap ved kontanter er at det vil være et anonymt betalingsmiddel, mens korttransaksjoner kan spores. I følge Datatilsynet er et trekk ved dagens samfunn at stadig flere transaksjoner skjer elektronisk.

"Disse kan i sin tur avsløre hvor hun har vært, hva hun har brukt penger på og hvem hun har vært i kontakt med. Det er et viktig utgangspunkt at den enkelte selv kan velge om han eller hun ønsker en anonym eller registrert løsning. I dag er dette ofte ikke et reelt valg."

- Datatilsynet, 2011

- Norges Bank påpeker det positive ved at kontanter ikke hører til i dette bildet.

"En egenskap med kontanter er at de ikke er sporbare. Man behøver ikke å være kriminell for å anse dette som en fordel."

- Leif Veggum, Norges Bank

- Et av argumentene for et kontantfritt Norge er at man reduserer muligheten for skjulte transaksjoner dersom man fjerner kontanter. Samtidig er mange skeptiske til at alle bevegelser i form av transaksjoner skal overvåkes.

"En reduksjon av kontantøkonomien reiser en rekke praktiske spørsmål, men også om det er prinsipielt ønskelig at transaksjoner flest skal kunne overvåkes."

- Bjørn Skogstad Aamo og Emil Steffensen, Kredittilsynet

- I kollektivtransporten har man sett at utviklingen går i retning av færre muligheter for å reise anonymt gjennom å betale kontant. Datatilsynet påpeker at det er mange fordeler med en utvikling mot et samfunn der svært mange tjenester skjer elektronisk, men at medaljen har sin bakside, ved at publikum gjennom en dag legger igjen en rekke elektroniske spor.
- Stugu refererer til hvordan Visa og Mastercard forsøkte å blokkere bevegelser i forbindelse med Wikileaks-saken. Til tross for at de fleste i Norge har tiltro til at det norske maktapparatet ikke vil tillate misbruk av informasjon, og at man har sett tegn på politisk vilje til å kontrollere bruken av innsamlet data, poengterer han at risikoen for overvåkningsproblematikk er vesentlig økt ved et kontantfritt samfunn.

Kilde: Intervju med Leif Veggum, Fungerende direktør Markeder og banktjenester / Kontante betalingsmidler ved Norges Bank, 23.04.2013.
Pre-study, Cash vs. Cards, for Loomis, Occam Associates, 15.11.2010.
Tiltak mot skatteunndragelse, Norges Offentlige utredninger 2009:4, regjeringen.no., 02.2009.
Notat 2 - Kontantfritt Norge – Visjon eller mareritt? Stein Stugu, DE FACTO og NBFF, 02.2012.
Intervju med professor Stewart James Kowalski, ekspert i IT –sikkerhet, 16.05.2013.
Penger og kreditt 4 - Kontantenes plass i det norske betalingssystemet, Aris Kaloudis og Ola Storberg, konsulenter i Avdeling for finansiell infrastruktur og betalingssystemer, 12.2000.
Vurdering av å fjerne tusenkroneseddelen som ledd i å bekjempe økonomisk kriminalitet, brev fra Kredittilsynet til Finansdepartementet, 30.04.2009.

Venstre og Datatilsynet arbeider aktivt for anonym betaling

- Venstre er det eneste politiske partiet som har tatt et aktivt standpunkt til problemstillingen, og fremmer at kontanter skal være tilgjengelige for å fremme det enkelte individ sitt personvern.
- Datatilsynet jobber for å fremme anonyme alternativer, hvor disse gjerne kan bygges inn i elektroniske systemer *”gjennom for eksempel anonyme reisekort, påfyllingskort [kontaktløse kort, red. anm.] og lignende.”*
- Informasjonsdirektør Ove Skåra i Datatilsynet påpekte i intervju at det viktige er å sikre det grunnleggende hensynet knyttet til anonymitet. Selv om flesteparten av befolkningen ikke aktivt bryr seg om anonymiteten i praksis må en ivareta mindretallets behov. Denne friheten er et grunnleggende viktig hensyn som må ivaretas.

”Overføring av penger mellom mennesker handler om retten til å kunne ha omgang med andre mennesker, uten at man må legge igjen elektroniske logger etter seg. Uten anonymt betalingsmiddel er det vanskelig å leve som fritt menneske. Man kan fryses ut ved å låse bankkonto, og kan spores i detalj. Det er ingen smutthull. Om alle dine små og store økonomiske transaksjoner blir sporbare gir de, sammen med andre elektroniske spor, et svært detaljert bilde av hvem du er, hvilke relasjoner du har til andre, hvilke interesser, holdninger og adferd du har – og kan også gi ganske presise antakelser om din fremtidige adferd. Man kan også avsløre sensitive opplysninger, som helseforhold, seksuell legning mv. ”

- Ove Skåra, Informasjonsdirektør Datatilsynet

Kilde: Frihet. Fremtid. Fellesskap, Venstres Stortingsvalgprogram 2013-2017.
Datatilsynets strategi 2011 – 2016, Datatilsynet.no, 11.11.2011.
Intervju med Datatilsynet, 31.05.2013.

I dag er ulike befolkningsgrupper uten tilgang til digitale betalingsmidler. Lavinntektsgruppene subsidierer høyinntektsgruppers benyttelse av dyre kredittkort.

Befolkningsgrupper uten tilgang til digitale betalingsmidler

- Stugu påpeker hvordan tilgangen til kort varierer i befolkningen, og at det er lavinntektsgruppene som er den største gruppen uten tilgang på kortbetaling. Han henviser til EU-kommisjonen som angir at "2 av 10 voksne har ikke adgang til banktransaksjoner 3 av 10 har ikke sparepenger 4 av 10 har ingen muligheter til kreditt."

- I følge Norges største bank er det et utvalg kunder som benytter seg av kontantmulighetene i bank begrunnet med at:

"Det er spesielt eldre mennesker som bruker kassafunksjonen. Noen drop-in-kunder, samt en del innvandrere."

- Dnb Tromsø, Et kontantløst Nord-Norge, nordlys.no

- I følge Norges Bank betaler barn og yngre tenåringer primært med kontanter, dette er beløp som utgjør en lav verdi og dermed begrenset andel av total betaling, men er betalingsformen denne gruppen har tilgjengelig.

Uønsket kostnadsallokerings-effekt

- I Norge er det ikke normal praksis å differensiere priser ut ifra hva slags betalingsmiddel man benytter. Alle kunder møter de samme prisene, hvor kostnaden for dyre kredittkort er inkludert. Dermed allokeres butikkenes kostnad ved kredittkortsbetalinger jevnt over kundene.
- I følge Occam Associates er høyinntektsindivider hyppigere benyttende av kredittkort og belønningsprogrammer, hvilket gjør at individer med lavere inntekt subsidierer dette.

Andre lands valuta kan ekspandere om kronen forsvinner

- Dersom man fjerner den norske kronen som kontanter, aktualiseres en problemstilling om hvorvidt andre valutaer som Euro og Dollar heller vil benyttes.

"Hvis ikke svært mange land samtidig avvikler kontanter, vil det åpnes for et stort marked for bruk av Pund, Euro, Dollar eller annen gangbar valuta."

- Stein Stugu, 2012

- Leif Veggum påpekte at han ikke kunne se for seg en situasjon hvor den norske kronen er fjernet og internasjonal valuta blir benyttet som gangbar valuta i Norge.

Kilde: Notat 2 - Kontantfritt Norge – Visjon eller mareritt? Stein Stugu, DE FACTO og NBFF, 02.2012.
Et kontantløst Nord-Norge, nordlys.no, 20 mars 2011.
Staff Memo No.4 – costs in the Norwegian payment system, Norges Bank, 05.2009.
Pre-study, Cash vs. Cards, for Loomis, Occam Associates, 15.11.2010.
Intervju med Leif Veggum, Fungerende direktør Markeder og banktjenester / Kontante betalingsmidler ved Norges Bank, 23.04.2013.

Til tross for at finansnæringen betegner det som en suksesshistorie, vakte reduksjon av kassefunksjonene i bankfilialer i Nord-Norge voldsom reaksjon fra grasrota, sterkt mediepress og videre debatt i Stortinget og Finansdepartementet.

Reduksjon av kontanter i Nord-Norge vakte stor reaksjon

- Reduksjonen av kontanttilbudet i Nord-Norge blir beskrevet som en suksesshistorie i rapporten "Et kontantfritt Norge innen 10 år", men kontantutviklingen i området har har ført til en rekke reaksjoner. Sparebanken 1 Nord-Norge kommuniserte i starten av 2011 at de ville redusere muligheten for publikum til å benytte manuelle kassefunksjoner ved å legge ned disse ved 15 filialer i Troms og Finnmark.
- Etter nyheten mottok Finanstilsynet en rekke henvendelser fra ulike interessenter i saken; media, organisasjoner og privatpersoner i Troms fylke. Forespørslene førte til at Finanstilsynet skrev til de seks omtalte bankene og ba om en beskrivelse av dagens servicenivå i tillegg til eksisterende planer om å endre dette. Bankene forespurte var Sparebank 1 Nord-Norge, Harstad Sparebank, DnB NOR Bank ASA og Nordea Bank.
- Det viste seg etter forespørselen at det kun var Sparebank 1 Nord-Norge som hadde et vesentlig omfang av kassefunksjon per dags dato, og at denne skulle reduseres. Likevel ble det poengtert etter omfattende møter at kundene stadig kunne sette inn penger på konto, i tillegg til å gjøre uttak, men ikke fra bankens kontantkasse.
- Dette førte til at Finanstilsynet mente at bildet av en fjerning av all manuell kontanthåndtering var feilaktig. Likevel erkjenner Finanstilsynet i sitt brev til Sparebank 1 Nord-Norge at overgangen kunne føre til problemer for eldre kunder, i tillegg til lag og foreninger ved innsamlinger til drift.
- Finanstilsynet konkluderte i saken med at det ikke er grunnlag til å hevde at "Sparebanken 1 Nord-Norge ikke tilbyr effektive og rasjonelle tjenester for innskudd og bruk av kontanter i samsvar med kundegruppens vanlige behov."

Norges Bank åpner for at publikum får kontanter andre steder

- Saken førte også til at Midt-Troms regionråd klaget til Norges Bank og Finanstilsynet på Sparebank 1 sine planer. Svaret fra Norges Bank fremhever at bankenes tilgang til kontanter ikke er forverret, selv om systemet for kontantformidling de senere årene har ført til økte kostnader for bankene ved kontanthåndtering.
- Norges Bank forstår at dette bidrar til en søken etter kostnadseffektivisering fra bankenes side, og Norges Bank poengterer:

"Om dette gir løsninger hvor bankene velger å tilby kontanttjenester til sine kunder i andre lokaler enn bankenes filialer eller minibanker, er ikke dette et problem i forhold til de hensyn som sentralbankloven pålegger Norges Bank å ivareta."

- Svar fra Norges Bank til Midt-Norge regionråd, 16. mai 2011

- Budskapet var at kontanter skal være tilgjengelige for publikum, ikke at publikum nødvendigvis må ha tilgang til å gjøre opp for kontanter i bankenes filialer.
- Videre foreslo Norges Bank at bankene bør prise sine tjenester slik at publikum selv betaler kostnaden for å benytte kontanter, heller enn å gjøre kontanter mindre tilgjengelige for publikum.
- Norges Bank påpekte også i sitt svar at kontanters rolle som tvungent betalingsmiddel kun gjelder ved betalinger mellom debitor direkte til kreditor. Dermed legger Sentralbankloven ikke til rette for at publikum skal kunne kreve å gjøre opp betalingsoppgjør hos en tredjepart som bank eller post med kontanter. Loven sier heller ikke noe om at publikum har krav på å gjøre innskudd eller uttak ved sine konti i kontanter.

Kilde: Et kontantfritt Norge innen 10 år, Professor i Informatikk Kai A. Olsen, Universitetet i Bergen og Høgskolen i Molde, Kjetil Staalesen, seniorrådgiver, Finansforbundet, 07.06.2011.
Brev fra Norges Bank til Midt-Troms regionråd, 16.05.2011.
Brev fra Finanstilsynet til Sparebank 1 Nord-Norge, 05.05.2011.
Et kontantløst Nord-Norge, nordlys.no 20.03.2011.

Alarmering fra "grasrota" i Nord-Norge

- Som introdusert i kapittel 2 varierer bruksmønsteret for betalingsinstrumenter mellom de ulike aldersgruppene, hvor eldre er overrepresentert i gruppen som foretrekker kontanter fremfor betalingskort i større grad enn yngre.
- Pensjonistforbundet Nordland fulgte opp saken ved å slå alarm om et stadig mer kontantløst samfunn og automatiserte banktjenester i mai 2011, hvor flere minibanker ble observert nedlagt. Dette ble støttet av Stortingspolitikere fra Arbeiderpartiet, som fastslo at bankens tjenester var en viktig del av den samfunnsøkonomiske infrastrukturen.

"Bankene har plikt til å både ta i mot kontanter og gi ut kontanter, og det man frykter er et kontantløst samfunn.... Situasjonen i dag er nok mer prekær enn man kanskje tror."

- Stortingspolitiker Tor-Arne Strøm (Ap), 2011

- Pensjonistforbundet poengterte at det var problematisk for deres medlemmer å få gjort opp fakturaer når kassafunksjonene ble lagt ned.

"Dette er noe vi ser særlig rammer folk i distriktene, og kanskje spesielt i Nord-Norge."

- Stortingspolitiker Tor-Arne Strøm (Ap), 2011

Debatten tatt videre til Stortinget og Finansminister

- Debatten fortsatte i Stortinget, hvor eksempelvis Ivar Kristiansen (H) poengterte eksempler på hvordan eldre mennesker blir presset til å benytte kortteknologi de ikke ønsker, og stilte spørsmål til hvor tilfreds finansminister Johnsen var med utviklingen, samt en presisering av regelverket *"dersom finansministeren mener at bankene skal ha plikt til å motta kontanter og å gi ut kontanter når kundene ønsker dette."*

"Jeg mener at det er naturlig at banker, som har enerett på å motta innskudd, er forpliktet til å motta kontanter og å gi ut kontanter når kundene ønsker dette. Bankene plikter etter mitt syn også å ha et tilbud til kunder som ikke ønsker å bruke nettbank til for eksempel å betale regningene sine."

- Finansminister Sigbjørn Johnsen (Ap), 2012

Kilde: En prekær situasjon, an.no, 19.05.2011.

Svar på skriftlig spørsmål nr. 1244 fra stortingsrepresentant Ivar Kristiansen, besvart av Sigbjørn Johnsen, regjeringen.no, 30.04.2012.

Penger og kreditt 4 - Kontanternes plass i det norske betalingssystemet, Aris Kaloudis og Ola Storberg, konsulenter i Avdeling for finansiell infrastruktur og betalingssystemer, 12.2000.

Det er forventet at det frivillige Norge vil tape på et kontantfritt samfunn, i tillegg til at vil oppstå problematikk ved loppemarkeder og andre uformelle markeder som er avhengige av kontanter og der digitale betalingsformer enten er for dyrt eller utilgjengelig.

Frivillige organisasjoner vil tape på kontantfritt samfunn

"De første som sannsynligvis vil tape på å fjerne kontanter er hele det frivillige Norge."

- Stein Stugu, 2012

- Norge er unikt når det gjelder omfanget av frivillige organisasjoner, hvor en stor del av innsamlingsarbeidet foregår med kontanter.
- For å danne en forståelse av viktigheten av kontanter i norsk frivillighet, har KPMG kontaktet noen av de viktigste aktørene.

Potensiell effekt på uformelle markeder

Veldedighet

Tv-aksjonen

- TV-aksjonen er et av årets høydepunkt innen veldedige innsamlinger i Norge. Mottakeren av innsamlingen fra tv-aksjonen byttes årlig, og sørger ved hjelp av et team fra tv-aksjonen for å planlegge og gjennomføre aksjonen som Kari Bucher beskriver *"mobiliserer 100 000 bøssebærere og sørger for at de besøker 2,2 millioner husstander i løpet av 2 timer en søndag i oktober."*
- Av totalt innsamlet beløp på 199 millioner kroner, fikk TV-aksjonen inn NOK 97,5 millioner innsamlet ved bruk av bøsser. I følge aksjonslederen vurderes ulike betalingsløsninger fortløpende med DNB.

"Det er ingen foreløpig trend som sier at kontanter er på vei ned selv om vi hadde noe nedgang på bøssene i fjor. De foregående 5 år har det vært en stadig økning av kontanter."

- Kari Bucher, Aksjonsleder, TV-aksjonen

Kilde: Notat 2 - Kontantfritt Norge – Visjon eller mareritt? Stein Stugu, DE FACTO og NBFF, 02.2012.
 Informasjon om Tv-aksjonen ved Kari Bucher, Aksjonsleder, TV-aksjonen 2011, 2012 og 2013. Oppgitte tall gjelder fjorårets innsamling til Amnesty.
 Informasjon om Røde Kors ved Vidar Jøssang, Seniorrådgiver forretningsutvikling, Røde kors.

Potensiell effekt på uformelle markeder

Veldedighet

Røde kors

- Røde kors anser kontanter som viktigst ved gjennomføring av landsdekkende innsamlingsaksjoner, samt lokalforeningenes innsamlingsvirksomhet.

"Så lenge en Rød bøsse fra Røde Kors oppfattes som en sterk merkevare, vil vi bruke dem når det er snakk om store nasjonale aksjoner. Mindre aksjoner gjennomføres uten mobilisering av bøssebærere."

- Vidar Jøssang, Seniorrådgiver forretningsutvikling, Røde kors

- De mindre aksjonene gjennomføres uten bruk av kontanter, og da benyttes kredittkort, SMS-betaling (CPA-avtalen) og såkalt "elektronisk bøsse".

"Når det gjelder Røde Kors' lokalforeninger og disses lokale innsamlingsarbeid, drives disse i dag på en slik måte at vi ikke ser for oss en mulighet for kun digital betaling."

- Vidar Jøssang, Seniorrådgiver forretningsutvikling, Røde kors

Amnesty

- Amnesty oppgir at organisasjonen kun i liten grad arrangerer innsamling av kontanter, og at dette i tilfelle vil skje i lokallagene. Organisasjonen samler først og fremst inn midler gjennom digitale innbetalinger, og foretar mange aksjoner der publikum skriver seg på liste, men ikke betaler noen kontanter under aksjonen.

Kilde: Informasjon om Røde Kors ved Vidar Jøssang, Seniorrådgiver forretningsutvikling, Røde kors.
Informasjon om Amnesty ved Jørgen Lindback Larsen, Markeds sjef Amnesty.

Potensiell effekt på uformelle markeder

Loppemarkeder **Loppemarkeder**

- I Norge arrangeres det gjennomsnittlig 750 og 1000 loppemarkeder, hvor eier av loppemarked.no anslår at gjennomsnittlig omsetning er mellom NOK 20 til 30 tusen. De fleste loppemarkeder er arrangert for å samle inn til aktiviteter som korps eller veldedige foreninger.

"De større arrangørene leier som oftest inn en betalingsterminal, men det er for dyrt for de fleste arrangørene.... For de arrangørene som benytter seg av betalingsterminal er nok omsetningsandelen på kortkjøp "minimal", mindre enn 5-7%."

- Peter Watz, Eier loppemarked.info

- Watz peker på at loppemarkeder ikke vil bli påvirket av et kontantfritt samfunn dersom betalingsterminalene og transaksjonene er gratis, men påpeker at *"de største arrangørene vil ha behov for 30-50 terminaler hver... De små vil klare seg med 3-5 terminaler. Antallet handler som gjennomføres for de store arrangørene ligger fort på +/- 50000 stk. Flesteparten av transaksjonene finner sted i løpet av de 2-3 første timene i åpningstiden.*
- Likevel viser Watz til at enkelte kunder kan foretrekke digital betaling, fordi de i dette tilfellet ikke har behov for kontanter tilgjengelig.

"Den største utfordringen ligger i at "selgerne" på loppemarkeder er privatpersoner og har liten eller ingen erfaring på "baksiden" av terminalen. Samt at for kjøperne vil det kanskje være noe unaturlig å betale med kort for kjøp i størrelsesordenen 5-20 kroner."

- Peter Watz, Eier loppemarked.info

Kilde: Peter Watz, Eier og administrator, loppemarked.info.

Potensiell effekt på uformelle markeder

Pengegaver, mindre arrangementer, mindre privat infrastruktur og lommepenger

Andre uformelle markeder

- Problematikken reiser seg ikke bare for de mer organiserte delene av norsk frivillighet, men all form for uformelle markeder i småskala som Stugu opplyster som *"kakeotterier, loppemarkeder, basarer, julemesser og innsamlinger."*
- Etter oppslag i media om nedskalering av kontanttilgang, har det vært flere eksempler på reaksjoner fra publikum, eksempelvis:

"Hva skal en putte inn i gavekonvolutten til konfirmanten? Hvordan skal en kunne arrangere loppemarked? Hvordan skal skolekorpset kunne få solgt kalendrene sine på døra til innbyggerne. Hvordan blir det med kollekten i kirka? Og hva med lommepenger til barna?"

- Linda Vaeng Sæbbe, Nordlys.no

Kilde: Notat 2 - Kontantfritt Norge – Visjon eller mareritt? Stein Stugu, DE FACTO og NBFF, 02.2012.
Et kontantløst Nord-Norge, nordlys.no, 20.03.2011.

Videre problemstillinger...

Det er presentert at det er sentrale ulemper i å fjerne kontanter fra hele samfunnet. Likevel er det argumentert for at det i enkelte bransjer vil være mer fornuftig å fjerne muligheten for kontanter, hvilket vil bli undersøkt nærmere:

- Hvilke bransjer er mest utsatt for kontantrelatert kriminalitet?
- Hva slags typer kriminalitet vil man finne i disse bransjene?
- Eksisterer det noen passende løsninger som imøtekommer utfordringene med kontanter i disse bransjene?

**Kapittel 9:
Er det gode argumenter for å
fjerne kontanter i
enkeltsektorer?**

Dette kapitlet omhandler:

1. **Ulike former for kriminalitet relatert til kontanter**
2. **Dagens utvikling av kriminalitet innen bransjene reiseliv, varehandelen og kollektivtransport**
3. **Potensielle løsninger til felles utfordringen, og erfaring fra liknende tilfeller**

Hovedpunkter:

- Aktører innen reiseliv oppgir selv å være mer utsatt for kriminell aktivitet, men det finnes likevel ingen statistikk som underbygger dette.
- Lukket kassesystem med lukkede løsninger i hele verdikjeden er en allerede etablert og velfungerende ordning. Den bidrar til at ransforsøk rettes mot profesjonelle aktører som er utdannet til å håndtere slik risiko, samtidig som den gjør svinn blant ansatte praktisk talt umulig.
- Innføring av lukket billettsystem på enkelte bussruter i Århus har virket begrensende på ransrisikoen.

Ulike typer kriminalitet kan skje i en forretning, økonomisk utroskap/underslag, skatteunndragelse, avgiftskriminalitet og ran.

Vesentlig andel økonomisk utroskap/underslag

- Det er mulig å utføre ulike typer kriminalitet i en forretning. Av aktiviteter forbundet med kontanter, er økonomisk utroskap, skatteunndragelse/avgiftskriminalitet og ran/tyveri sentrale risikoområder.
- I følge trusselvurderingen nylig utgitt av Økokrim, fremkom det at over 60 prosent av virksomhetene som har vært utsatt for økonomisk kriminalitet i 2011, har blitt utsatt for økonomisk utroskap/underslag. Beløpene på dette kunne variere fra noen hundre kroner til mange millioner. Økokrim spesifiserte i forbindelse med dette funnet at:
 - En ulovlig sammenblanding av selskap og eiers økonomi utgjør en spesiell utfordring
 - Ingen spesielle bransjer skilte seg ut, men at generelt foretak med dårlige rutiner var utsatt for denne typen kriminalitet

Skatteunndragelse og avgiftskriminalitet særlig i kontantbransjer

- I følge Økokrim skyldes den største andelen av unndragelser manglende registrering av inntekter.

”Særlig utsatte er kontantbransjer, tjenesteytende virksomhet, virksomhet der man benytter en stor andel ufaglært arbeidskraft, og bransjer med store, udefinerbare varepartier.”

- *Trusselvurdering 2013-2014, Økokrim, 2012*

- I følge Økokrim er bransjer som ”restauranter, bygg og anlegg, transport, rengjøring, maling, bilvask og vedlikehold – alle tjenesteytende næringer som er godt egnet for svart omsetning.”

Ran spesifisert som sentral risiko

”Ran av banker, butikker, restauranter, busser og drosjer er motivert og muliggjort av kontanter. Ved å fjerne kontantene, forsvinner grobunnen for disse formene for kriminalitet. Kontanter muliggjør dessuten en stor svart økonomi og gjør det enkelt å unndra inntekter fra beskatning.”

- *Uttalelse fra Finansforbundet sitt landsmøte, gjengitt av Olsen og Staalesen*

- Av enkelte aktører i kontantdebatten er ran spesifisert som den sentrale risikoen. Enkelte bransjer er satt i et sterkere søkelys enn andre når risiko for ran, økonomisk utroskap og skatteunndragelse/avgiftskriminalitet diskuteres. Under vil vi gå inn på tre av bransjene ofte gjengitt i denne sammenhengen.

Kilde: Vedtak i klagesak – klage over pålegg vedrørende kontanthåndtering, aml 4-3 (4), JF § 4-1 (1) og (3) - Unibuss AS – opphevelse av vedtak, brev sendt fra Arbeidstilsynet til Bugge, Arentz-Hansen & Rasmussen v/ advokat, 08.04.2010.
 PHS Forskning 2 - Kriminalitetens kostnader, En undersøkelse om tyverikriminalitetens kostnader og et anslag over kriminalitetens kostnader, Jostein Bakke, Polithøgskolen, 2011.
 Et kontantfritt Norge innen 10 år, Professor i Informatikk Kai A. Olsen, Universitetet i Bergen og Høgskolen i Molde, Kjetil Staalesen, seniorrådgiver, Finansforbundet, 07.06.2011.
 Trusselvurdering, økonomisk kriminalitet og miljøkriminalitet 2011–2012, Økokrim. 12.2011.
 Trusselvurdering, økonomisk kriminalitet og miljøkriminalitet 2013–2014, Økokrim. 12.2012.

En vesentlig andel av turistene foretrekker å betale med kontanter, og man forventer et inntektstap ved bortfall av kontanter. Reiselivsbransjen anser seg selv som særlig utsatt for kriminalitet.

Mange turister foretrekker kontanter

- I kapittel 2 så vi at reiselivsaktørene mottok andelen betaling med kontanter på mellom 16 og 35% av totale transaksjoner.

- De ulike kildene poengterer at de fleste betaler med kort, men at det vanligvis kommer turister som foretrekker å benytte kontanter.

”Jeg tror at det å fjerne kontantene er uheldig, og sikkert langt fram i tid, om det overhodet blir. Jeg synes det ville være svært brukerfiendtlig om så skulle skje. Mange er fortsatt skeptiske til å bruke kredittkort.”

- Anonym kilde reiseliv 1

”Jo eldre turistene er, dess hyppigere benyttes kontanter.

Betalingskort er mest foretrukket blant turister fra Nord- og Vest-Europa.”

- Anonym kilde reiseliv 3

- Flere hotellkjeder tar forskuddsbetalt for å sikre inntekt, og veileder dermed turistene til å benytte digitale betalingsmidler. Likevel ser flere aktører en potensiell inntektsnedgang ved et kontantløst reiseliv.

- Rapporten *”Et kontantfritt reiseliv”* støtter dette ved å poengtere hvordan spesielt barn, eldre og utenlandske turister fremmer behov for kontantbetaling.

”Jeg tror man går glipp av impuls kjøp i form av kaffe, aviser, øl, kiosksalg etc. dersom man ikke har mulighet til å betale med kontanter.”

- Anonym kilde reiseliv 2

Kilde: Et kontantfritt Norge innen 10 år, Professor i Informatikk Kai A. Olsen, Universitetet i Bergen og Høgskolen i Molde, Kjetil Staalesen, seniorrådgiver, Finansforbundet, 07.06.2011.
Anmeldte lovbrudd, 2012, ssb.no, 03.05.2013.
Virksomheter som ofre for økonomisk kriminalitet - 2008-undersøkelsen, Dag Ellingsen ved SSB, 2010.
Intervjuer med aktører innen reiseliv: reisebyråer og hotell. 2013.
Et kontantfritt reiseliv, Konsekvensutredning, Kai A. Olsen og Kjetil Staalesen, 04.2013.

- I tillegg ser aktørene for seg at mindre steder som privateide hoteller, pensjonater, gjestehus, kafeer, kiosker og liknende vil tape på ikke å kunne ta imot kontanter.

NHO Reiseliv argumenter for et kontantfritt reiseliv

- NHO Reiseliv vedtok i 2012 å danne en arbeidsgruppe hvis formål var å utarbeide en konsekvensanalyse av temaet *”Et kontantfritt reiseliv”*. Rapporten er basert på omfattende spørreundersøkelser av aktører og gjester av reiselivsbransjen. Basert på mange av argumentene presentert i rapporten *”Kontantfritt Norge innen 10 år”*, presenterer rapporten også følgende hovedpunkter relatert til reiseliv.

- Medieoppslag om skattejuks, dårlige lønns – og arbeidsvilkår har gitt reiselivsbransjen et dårlig rykte.
- Næringer med høy andel kontant betaling er i større grad utsatt for mulig omdømmerisiko, eksemplifisert med håndtverksaker. Hovedvekten av bransjens kunder er uenige med denne påstanden, hvilket kommer frem i samme rapport.
- En gruppe konsumenter foretrekker kontanter siden det er enkelt å benytte og ikke kan misbrukes i etterkant.
- Ved kontantbruk opplever 10% av ansatte ransfaren som et stort problem, mens over 10% opplever problemer med feiltelling. 20% av respondenter oppgir utrygghet ved kontantrelaterte oppgaver, som oppbevaring.

- Ved kortbetaling opplever mer enn 20% det som et stort problem at terminalene slutter å fungere, mens 20% ser at et bortfallende nett er et stort problem for denne typen betaling.
- Dersom alle kunder betalte med BankAxept kan marginen til reiselivsaktøren økes.

Kundene ønsker å betale med kontanter av flere grunner

- I *Et kontantfritt reiseliv innen 10 år* presenteres resultatene fra intervjuer med ansatte i reiselivsbransjen, som ser følgende årsaker til at kundene foretrekker kontanter:
 1. Bedre kontroll over økonomien (understøttes i kap. 8)
 2. Eldre foretrekker dette (understøttes i kap. 2)
 3. Frykt for svindel/kriminalitet ved kortbruk (understøttes i kap.7)
 4. Ønske om anonymitet (understøttes i kap. 8)
 5. Lettere å tipse servitøren
 6. Uvitenhet
 7. Turister betaler alltid med kontanter (understøttes tidligere kap.9)
 8. Ønsker ikke gebyr
 9. Effektivt betalingsmiddel (understøttes kap. 2)
 10. Idrettslag og andre organisasjoner har samlet inn kontanter i forkant (understøttes kap.8)
 11. Svarte penger skal benyttes (debatteres kap.7)

Reiseliv oppfatter seg selv som mest utsatt for kriminalitet

1. Statistikk

- I 2012 ble det utført nesten 6 600 simple tyverier fra kafé og restaurant, som er 27 prosent flere enn i 2011 og det høyeste antallet siden 2002, i følge statistikk fra SSB.

2. Annen form for kriminalitet

- SSB har laget en analyse som etterspør næringsdrivendes egne oppfatninger av forekomsten av lovbrudd rettet mot virksomheter i deres næring. I følge denne opplever respondenter fra overnattings- og serveringsvirksomheter at deres bransje er mest utsatt på nesten alle lovbruddsfelter, og "særlig for underslag, skatteunndragelser mv, bedrageri, forbrytelser i gjeldsforhold og utroskap korrupsjon eller bestikkelser".
- Dette bildet kan stemme overens med bildet skapt av *"Kontantfritt reiseliv"*. Denne viser at 33% av reiselivsaktørene selv oppgir at det ville gi et bedre inntrykk av næringen om det ikke ble mulig å bruke kontanter.

Kilde: Anmeldte lovbrudd, 2012, ssb.no, 03.05.2013.
Et kontantfritt reiseliv, Konsekvensutredning, Kai A. Olsen og Kjetil Staalesen, 04.2013.

Aktører i varehandelen vurderer å la kundene betale en avgift når de benytter dyre kredittkort. Bransjen forventer et mulig inntektstap ved en fjerning av kontanter, men anser seg særlig utsatt for kriminalitet.

Risikerer å miste kunder om kontanter blir fjernet

- Vi så i kapittel 2 at andelen betaling med kontanter (målt etter antall transaksjoner) var 39% for dagligvare og 42% for servicehandel.
- Aktørene opplever at enkelte kunder foretrekker å betale med kontanter, og vil vurdere andre alternativer dersom denne muligheten forsvinner.

”Kanskje særlig jo lenger bort fra byene du kom var det en risiko for at vi ville miste kunder dersom denne muligheten [for å benytte kontanter, red. anm.] ble fjernet.”

- Anonym kilde bensinstasjon 1

- Ingen av aktørene innen dagligvare har vurdert å la kundene betale for kostnaden ved å ha kontanter. Flere aktører har derimot vurdert å la kundene betale for kostnaden ved ulike typer kredittkort, som presentert i kapittel 2 og 6, utgjør en betydelig kostnad for handelsstedene. Kontanthåndteringen fordyres ved en manuell håndtering.

”Totalt sett var digital løsning mye dyrere grunnet volumet. Men prosentvis var det dyrest med kontantløsningen. Spesielt fordi det krevde manuell håndtering. Kassene måtte tømmes og pengene måtte settes inn i banken. Administrasjon ved oppfølging av kontantene var også betydelig. Vanskeligere bankavstemming, flere bankkonti etc.”

- Anonym kilde bensinstasjon 1

- En kilde innen bensinstasjonsvirksomhet erkjenner også den potensielle sårbarheten man vil oppleve i offline situasjoner for betalingsinstrumentene.

Særlig utsatt for kriminalitet

1. Statistikk

- SSB oppgir at det i 2012 ble det utført 19 100 tilfeller av simpelt tyveri fra butikk og naskeri, hvilket er 4,5 prosent flere enn i 2011.

2. Annen form for kriminalitet

- I følge SSBs analyse av virksomheters risiko for kriminalitet, opplever respondenter fra varehandel seg *”særlig utsatt for grovt bedrageri, utroskap mv., underslag og til en viss grad pris- og anbudssamarbeid.”*

Kilde: Anmeldte lovbrudd, 2012, ssb.no, 03.05.2013.
Virksomheter som ofre for økonomisk kriminalitet - 2008-undersøkelsen, Dag Ellingsen ved SSB, 2010.
Intervjuer med aktører innen varehandelen: dagligvare og servicehandelen, 2013.

Kontantfri buss en problematisk "løsning"

Enkelte aktører sitt ønske om kontantfri buss er både lovstridig og ikke nødvendigvis den best egnede løsningen for å få bukt med kriminalitetsproblemer.

Dagens regelverk krever mulighet for betaling med kontanter

- Som beskrevet i kapittel 4, har det fra 2010 foregått en debatt om hvorvidt man skal ha mulighet til å betale med kontanter på buss. I debatten konkluderte både Finans – og Justisdepartementet med at man skal følge dagens eksisterende regelverk som krever at publikum skal ha mulighet til å betale med tvungent betalingsmiddel, kontanter.

Problematiske løsninger med billettsalg hos kommisjonærer

- I denne saken er det en viss avstand mellom NHO-forbundene NHO Service og NHO Transport. NHO Transport har bidratt i arbeidsgruppen som la frem rapporten "Pengehåndtering i kollektivtransport", hvor det poengteres at:

"Det ligger også som et premiss for arbeidet at kontanter fortsatt skal være et gyldig betalingsmiddel, at forslagene fortrinnsvis skal kunne gjennomføres innenfor gjeldende økonomiske rammer og at behovene til de reisende skal hensyntas i arbeidet."

- Arbeidsgruppe kollektivtransport, 2011

- Rapporten konkluderer med at betaling med kontanter ikke nødvendigvis skal skje på bussen, men i stedet hos kommisjonærer, men erkjenner at Norges geografi spiller inn.

Kilde: NHO-språk om kontanter på bussen, fagbladet.no, 21.03.2012.
Pengehåndtering i kollektivtransporten, Rapport fra partssammensatt arbeidsgruppe, 02.04.2011.
Henvendelse om kontanthåndtering på busser, brev fra Finansdepartementet til NHO Service, 11.05.2012.
Unibuss, årsrapport 2010.
Bussarbeiderklubben OSA ved Marit Sauge.
Svein Furøy, Forbundsleder, Yrkestrafikkforbundet.
Virksomheter som ofre for økonomisk kriminalitet - 2008-undersøkelsen, Dag Ellingsen ved SSB, 2010.

"Det kan derfor by på problemer på enkelte strekninger å ta bort muligheten til å betale med kontanter dersom det ikke finnes andre salgskanaler innen rimelig avstand."

- Arbeidsgruppe kollektivtransport, 2011

1. Statistikk

- I følge årsrapporten for 2010 fra Unibuss, hadde Unibuss til sammen seks ran/vesketyverier i 2010, et antall som var stabilt fra foregående år. Som et ledd i tiltak ble førernes veskebeholdning vesentlig redusert i 2009 og 2010, grunnet overgang til kun salg av enkeltbillett på buss.
- Historisk viste Unibuss en situasjon hvor antall ran og antall utkjørte kilometer økte i perioden fra 2002 til 2009. Unibuss konkluderer med dette at risiko den enkelte sjåfør har for å utsettes for ran har sunket.
- Yrkestrafikkforbundet viser til at det ser ut til at risikoen for ran kan ha sunket noe, og viser til tall "Fra rundt 20 ran i 2010 og til tre hittil i år." Forbundet poengterer at de mener ingen tiltak vil ha samme effekt for sjåførens sikkerhet som å fjerne kontanter.
- Bussarbeiderklubben OSA poengterer at det er en sterk påkjenning for den enkelte bussjåfør å utsettes for både ransforsøk og ran, og viser til en hverdag hvor man ikke har mulighet til å legge vekk pengene eller komme seg vekk ved en truende situasjon.

2. Annen form for kriminalitet

- SSB analyse viser at transport peker seg ut som utsatt for pris- og anbudssamarbeid, i tillegg til underslag, utroskap og unndragelse av skatt.

Direktoratet påpeker andre alternativer enn kontantfri buss

- I saken som omhandler Unibuss påpeker Direktoratet for Arbeidstilsyn hvordan Unibuss har gjort en rekke tilpasninger som *"hevet enkeltbillettprisen, avviklet klippekortsalget i Oslo og Akershus, redusert veskebeholdningen, lagt forholdene til rette for hyppigere deponering av kontanter, opplæring av sjåførere i forhold til håndtering av konfliktsituasjoner, fjernsynsovervåking i alle busser, bedre varslingsrutiner og oppgradert alarmfunksjonen i bussene slik at trafikklederne blir varslet ved behov."*
- For å imøtekomme målet om å gi bussjåførere en tryggere hverdag, er en rekke ulike tiltak belyst. Direktoratet for Arbeidstilsyn påpekte i sin utgreiing at en rekke mulige tiltak kan bidra til en tryggere hverdag for bussjåførere, og listet opp muligheter for:
 - Skjerming/innbygging av sjåfør
 - Uniformering av personell
 - Vektertjeneste
 - Alarmberedskap
 - Bruk av safe
 - Fjernsynsovervåking
 - Fjerning av kontanthåndteringen

Kilde: Application story Midttraffik, Cashless into the future, Almex by Höft and Wessel

Kilde: Vedtak i klagesak – klage over pålegg vedrørende kontanthåndtering, aml 4-3 (4), JF § 4-1 (1) og (3) - Unibuss AS – opphevelse av vedtak, brev sendt fra Arbeidstilsynet til Bugge, Arentz-Hansen & Rasmussen v/ advokat, 08.04.2010.

Utfordringene i bransjene beskrevet over minner om hverandre. I følge Økokrim kan lukket kassesystem bidra til å begrense ran, skatteunndragelse og annen svinn, mens man forflytter ransrisikoen til profesjonelle som får trening og betalt for å takle denne risikoen. Det er påvist en ransdempende effekt ved innføring av lukket kassesystem ved handelssteder i Sverige og i kollektivtransport i Danmark.

Felles utfordringer – felles løsninger?

- Felles for samtlige nevnte bransjer er egenskapen at de i stor grad omfatter kontanter. I følge professor Stewart James Kowalski, er det ulike løsninger man kan ha for å imøtekomme denne typen problemer.

"I disse bransjene kan det være relevant å ha lukket kassesystem."

- Professor Stewart Kowalski, Høgskolen i Gjøvik

- Allerede i 2009 var konseptet med å motta betaling i et lukket system presentert og installert ved enkelte varehandler og bensinstasjoner som Coop, Ica og Statoil.

"Lukket kassesystem vil begrense ran ettersom en ikke får penger. Det vil også vanskeliggjøre skatteunndragelse. De uten disse løsningene vil være mer risikoutsatt, men gjerne være mindre kiosker som vil være mindre attraktive for kriminelle."

- Medarbeider Økokrim

- Løsninger innen lukket kassesystem som Cash Guard Presidio og SafePay sørger for at kontantene er forseglet i hele verdikjeden fra omsetning og lagring i butikk, til avhenting og transport til bank.

Forflytning av ransrisiko til profesjonelle

- Det er tidligere i kapittelet presentert hvordan 20% av ansatte innen reiseliv opplever utrygghet ved kontantrelaterte tjenester. Dette er et problem som bør imøtekommes.

Kilde: Intervju med professor Stewart James Kowalski, ekspert i IT –sikkerhet 16.05.2013.
 Intervju med representant fra Økokrim, 28.05.2013.
 Pengene i lukket system, dagligvarehandelen.no, 21.05.2009.
 100 prosent lukket kontanthåndtering, handelsbladet.no., 27.11.2012.
 Kontantstrøm uten berøring, Aktuell sikkerhet, 6 – 12., 28.11.2012.
 Application story Midttrafik - Cashless into the future, Almex by Höft and Wessel.
 SafePay II, Kontanthåndtering for fremtiden, Safepay by Gunnebo.

- Professor Kowalski påpeker at gjennom å hindre muligheten for kriminelle handlinger ved daglig drift, kan man sørge for at profesjonelle utsettes for risikoen det er å innhente verdiene fra de ulike kontantboksene etter endt inntektsperiode. På denne måten hindrer man at de som ikke er forberedt på ransfaren utsettes for dette.
- Kripos er skeptiske til argumentasjonen om at en fjerning av kontanter kan ha en begrensende effekt på kriminaliteten i utvalgte bransjer. De kommenterer at risikoen sannsynligvis vil forsvinne et sted, men dukke opp et annet hvis kontanter fjernes. Risikoen overflyttes til et annet segment, for eksempel fra ran av bensinstasjon til ran av verditransporter.

Økokrim anerkjenner effekten av lukket kassesystem

- Flere av de ulike løsningene for kontantkasse innehar mulighet for tellefunksjon, resirkulering av penger og fjerning av kassedifferanser. Detaljisten kan kontinuerlig følge hvor store verdier boksen inneholder.

"Kontantkassen vanskeliggjør både skatt- og avgiftsunndragelse og ran."

- Medarbeider, Økokrim

- Ved denne typen funksjoner imøtekommer man problemet enkelte aktører innen reiseliv opplever, med manglende oversikt ved telling av kontanter, siden lukkede kassesystemer gjør det mulig å alltid ha oppdaterte informasjon om beløpet i systemet.

Minsket ran i Sverige etter innføring av lukket kasse

"Det beste hadde vært om alle hadde lukkede kassesystemer [lukket kassesystem red. anm]."

- Marie-Louise Löwgren, Skyddsombud i Örebro

Kontantkasse innført på buss i Aarhus

- I Aarhus, Danmark ble billettmaskinen Almex innført i 2008. Denne aksepterer kontanter og ulike typer kort. Maskinen erstattet billettmaskiner som var utdatert sikkerhetsmessig.
- Almex erstattet et tidligere billettmaskinsystem, hvilket indikerer at det er lenge siden man lot bussjåførene behandle transaksjoner og ha ansvar for en veske med kontanter ved inngangen på bussen i Aarhus.
- Ved innføringen av billettmaskinen, så man følgende positive egenskaper ved mobile betalingskasseløsninger for billetter på buss:
 - Hurtigere påstigning ved stoppesteder, kortere reisetid
 - Større fleksibilitet og brukervennlighet ved salg av kort og billetter

Kilde: Application story Midttrafik - Cashless into the future, Almex by Höft and Wessel.
 www.sikret-mot-ran.no, Mindre ran mot butikker i Sverie første halvår 2010.
 Midttrafik, Chaufførbillettering eller selvbillettering, Pro et contra, 06.2011.
 Kollektiv trafik - Nye billetteautomater i Århus, Flemming Mogensen, Midttrafik,, Danske Vejtidskrift, 12.2008.
 Intervju med representanter fra Kripos, 30.05.2013.

- Besparelser på drift og vedlikehold ved stor mynt/papirkapasitet og kortbetaling
- Økt sikkerhet for sjåføren, når det ikke er tilgjengelige kontanter i bussen
- Muliggjør kontinuerlig informasjonsoppdatering til busselskapets systemer
- Etter en innføring av lukket kassesystem i 2010 opplevde man i Sverige en markant nedgang i antall butikkran med 129 færre første halvår i 2010 enn året før. Man har derimot sett en økning i ran av verditransporter. Det kan tenkes at dette er et utslag av forflytning av kriminalitet, men også at store deler av norsk ransmiljø er arrestert etter aktivt politiarbeid i Norge.
- Økt opplæring og kartlegging av ransrisiko, samt en økt innsats fra politiet har i denne forbindelse hatt en vesentlig effekt.

Erfaring fra Aarhus: lavere ransrisiko med lukket kassesystem

- Effekten av de nye kontantkassene ble et ledd i vurderingen av hvordan det fremtidige billettssystemet burde se ut i Aarhus. Midttrafik hyret til dette inn eksterne til å sammenlikne de ulike eksisterende og mulige billettssystemene, og ransrisikoen ved disse.

- I bybussene i Aarhus kjøper kundene billetter i kontantkassen Almax etter innstigning. Dette gjør man enten ved å kjøpe en ny billett med kontanter eller betalingskort, eller ved å benytte klippekort eller periodebillett. I regionalrutene blir det derimot sjåføren som utfører kontroll og salg av billett, klippekort og periodekort ved innstigning.
- Analysen viste at selve pengehåndteringen ble svært ulik for sjåføren i de to tilfellene. I tilfellet med lukket kassesystem har sjåføren kun et mindre vekselebeløp tilgjengelig. Mens uten kontantkasse sitter sjåførene med en vesentlig kassebeholdning.

"Dette betyr at risikoen for ran og overfall mot sjåførene i Aarhus [med kontantkasse i buss, red. anm.] er betydelig mindre enn i København og Odense [billettsalg hos sjåfør, red. anm.]."

- Midttrafik, 2011

- Konklusjonen fra rapporten har blitt underbygd ved at Midttrafik har opplevd ett ran de siste tre årene, - av en buss uten kontantkasse.

"Det [risiko for ran, red. anm.] er generelt ikke et problem, som Midttrafik er plaget av."

- Rikke M. Østergaard, Midttrafik 2013

- Som påpekt av kilder innen bensinstasjon vil aktører med lukket kassesystem fortsatt møte kostnader relatert til kontanthåndtering som: safepay automater, verditransport, mistet renteinntekt ved å få pengene senere på konto enn ved korttransaksjoner, i tillegg til annen nødvendig ransbeskyttelse.

Kilde: Intervjuer med aktører innen varehandelen: dagligvare og servicehandelen, 2013.
Midttrafik ved Rikke M. Østergaard, Information og Markedsføring, 28.05.2013.
Midttrafik, Chaufførbillettering eller selvbillettering, Pro et contra, 06.2011.

Oppsummering

Kontanter har en viktig betydning i dagens samfunn, hvor det er kommersielle aktører som har sterkest incentiver til å fremme et kontantfritt samfunn.

Det er betydelig kontantbruk i enkelte bransjer og demografiske grupper

- Kontanter har en betydelig rolle i publikums daglige konsum, for eksempel i dagligvarebransjen hvor 39% av transaksjonene betales med kontanter. Dette tilsier at til tross for at bruken av kontanter som andel av transaksjoner totalt sett har gått ned, er betalingsløsningen brukt i stor grad innenfor enkelte sektorer.
- I rapporten "Et kontantfritt reiseliv" omtaler forfatterne Finansdepartementet og Norges Bank som "sta" som ivaretar loven om publikums rett til å betale med kontanter, men innrømmer at mange aktører innen reiseliv er redd de vil miste omsetning om de hindrer publikum fra muligheten til å betale med kontanter.
- Enkelte demografiske grupper foretrekker kontanter i høyere grad enn andre, eksempelvis eldre personer og folk i lavere inntektsgrupper. Er det et mål ved et kontantløst samfunn at man skal benytte tvang mot visse grupper av publikum for å presse dem til å benytte et betalingsmiddel de ikke er komfortable med?

Ønsket om å fjerne kontanter kommer ikke fra publikum

- Sentrale aktører i finansnæringen har sterke økonomiske incentiver til å kjempe for et kontantfritt samfunn. Bankene vil oppnå en dobbel inntektseffekt ved et kontantløst samfunn, i tillegg til en betydningsfull kostnadsbesparelse.
- De ulike aktørenes incentiver vil være sentrale for å forsøke å estimere hvilken retning utviklingen kan ta. Reiselivsaktører ønsker ifølge *Et kontantfritt reiseliv* økt betaling med BankAxept som en konsekvens av et kontantløst samfunn, en løsning som er svært billig for handelsstedene.
- Likevel er andelen kredittkort økende i forhold til BankAxept, da kortleverandørene (rene kortleverandører, banker) ønsker å utstede kredittkort de får gode marginer på. Professor Kowalski poengterer at det sterkeste leddet i en verdikjede vil vinne ved en endring i verdikjeden. Det er dermed et vesentlig skille mellom reiselivsnæringens og kortleverandørers incentiver, selv om begge grupper argumenterer for et kontantløst samfunn. Er da reiselivsaktørenes håp om høyere margin sannsynlig?

Kilde: Et kontantfritt reiseliv, Konsekvensutredning, Kai A. Olsen og Kjetil Staalesen, 04.2013.

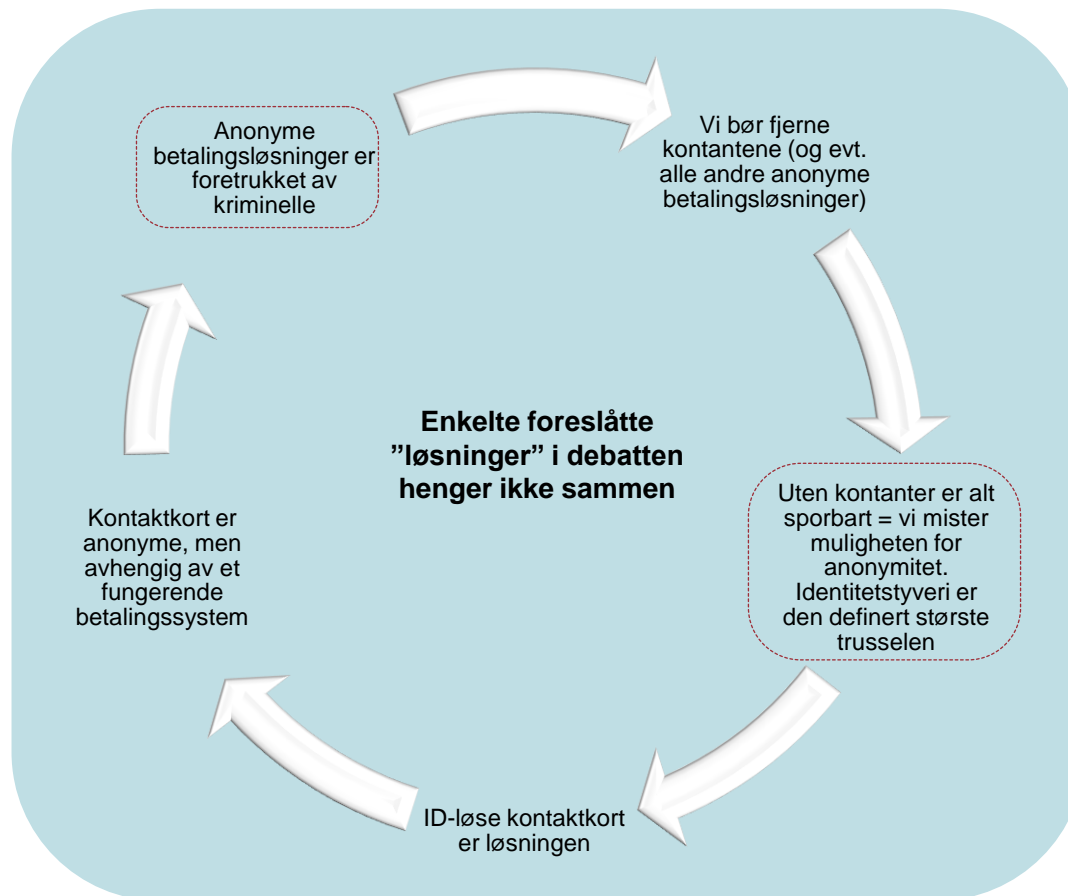
Kontanter øker ikke risikoen for kriminalitet og ran

- Det er få (om noen) holdepunkter som sier at kriminalitet går opp som følge av kontanter. Kripos gav klart uttrykk for at de kriminelles tilpasningsdyktighet kombinert med behovet hos de kriminelle for å drive vinningskriminalitet alltid vil lede til mer sofistikerte og endrede løsninger.
- Noe kriminalitet kan forenkles av at kontanter er en enkel oppgjørsform, men til syvende og sist er det holdningsarbeid, opplysning og klare regler som vil kunne bøte med problemet, ikke fjerning av en enkeltfaktor alene. Bransjer med risiko for ran av kasse kan innføre et lukket kassesystem.

Kontanter har viktige egenskaper i dagens samfunn

- Omfattende erfaring viser at et kontantfritt samfunn vil gå ut over beredskap, økonomikontroll, personvern og eksistens av uformelle markeder. Som forbrukere har publikum i de fleste tilfeller i dag muligheten til selv å velge hva slags betalingsmiddel man vil benytte, om man vil benytte seg av betalingsløsninger som oppgir ens identitet, eller eventuelt foreta betalingsaktiviteter anonymt med kontanter.
- Dersom bruken av kontanter går sakte men sikkert ned, vil butikkenes etterspørsel også gå ned. Finansnæringen argumenterer for aktivt press på forbrukere mot å benytte digitale betalingsløsninger. Hvorfor ikke la etterspørselen bestemme tilbudet som i de fleste andre tilfeller?
- Man vet heller ikke noe om hvor mye det vil koste å innføre andre former for betalingsløsninger enn kontanter i samtlige handelssammenhenger. I mindre, uformelle markeder kan dette være skillet mellom lønnsom og ulønnsom drift, og vil uansett påvirke snittkostnaden per transaksjon med betalingskort. Kalkulasjonene av enhetskostnad indikerer at kortkostnaden mest sannsynlig vil overstige snittkostnaden ved kontant betaling dersom det ikke skjer noe drastisk med avgiftene på enkelte av kortbetalingene.

Uforutsette konsekvenser og nye problemstillinger vil oppstå ved å tvinge gjennom en endring i stedet for å la utviklingen skje naturlig.

Appendiks

Norges Banks Staff Memo No.4 – Costs in the Norwegian payment system (2009)

- Norges Bank gav i 2009 ut en omfattende rapport hvor de kalkulerte de bedriftsøkonomiske og samfunnsøkonomiske kostnadene ved det norske betalingssystemet. I denne rapporten går vi gjennom resultatene fra denne rapporten.

Aktørene dekket i rapporten

- Norges Bank har kartlagt kostnadene ved forskjellige betalingsløsninger for forskjellige aktører i betalingskjeden. Aktørene er inndelt i husholdninger, handelssteder, underleverandører, banker og sentralbank.

”Analysen dekker de mest brukte innenlandske betalingstjenestene; betalingskort, kontanter og giro. I alt er det beregnet kostnader for 26 tjenester. Bank-til-bank betalinger, grensekryssende betalinger og betalinger ved bruk av sjekker og e-penger er ikke med. Undersøkelsen dekker heller ikke alle kostnadene til alle betalingsmottakere, for eksempel kostnader ved utstedelse av regninger. Nordmenns bruk av betalingstjenester i utlandet er ikke dekket.”

- Norges Bank, 2009

Vår avgrensning

- Vi har ikke tatt med giroer i vår rapport ettersom dette ikke er et vanlig betalingsalternativ ved en direkte transaksjon. Seigniorage er ikke tatt med i disse dataene. Totale seignioragekostnader var på 732 millioner, som i sin helhet tilfaller sentralbanken som en inntekt. Kostnadene fordeler seg utover bankene (20,18%), husholdningene (63,31%) og handelsstedene (16,51%).

Datagrunnlaget i rapporten

- Datagrunnlaget for analysene fra tre uavhengige undersøkelser;
- For handelsstedene er datagrunnlaget basert på undersøkelser utført høsten 2007 og vinteren 2008. I besvarelsene er det en overvekt av dagligvarebutikker, kiosker, hoteller og restauranter. Svarprosenten var lav (under 5%), noe som ledet til at ikke all informasjonen fra undersøkelsen hadde tilstrekkelig kvalitet til å bli benyttet.
- For husholdningene ble det utført telefonintervjuer i 2007 som kartla husholdningenes betalingsvaner. Denne undersøkelsen, sammen med statistikk for antall betalinger (Norges Bank) og statistikk for lønn og tidsbruk gav, grunnlag for beregningene av henholdsvis antall transaksjoner og kostnader per transaksjon.
- For bankene ble det utarbeidet elektroniske spørreskjema som ble besvart av 12 banker (55% av forvaltningskapitalen i markedet).
- I tillegg ble det benyttet statistikk fra Norges Bank, informasjon om kontante innskudd i Norges Bank og NOKAS, informasjon fra bankenes regnskaper og data fra statistisk sentralbyrå for demografi, lønninger og inflasjon.

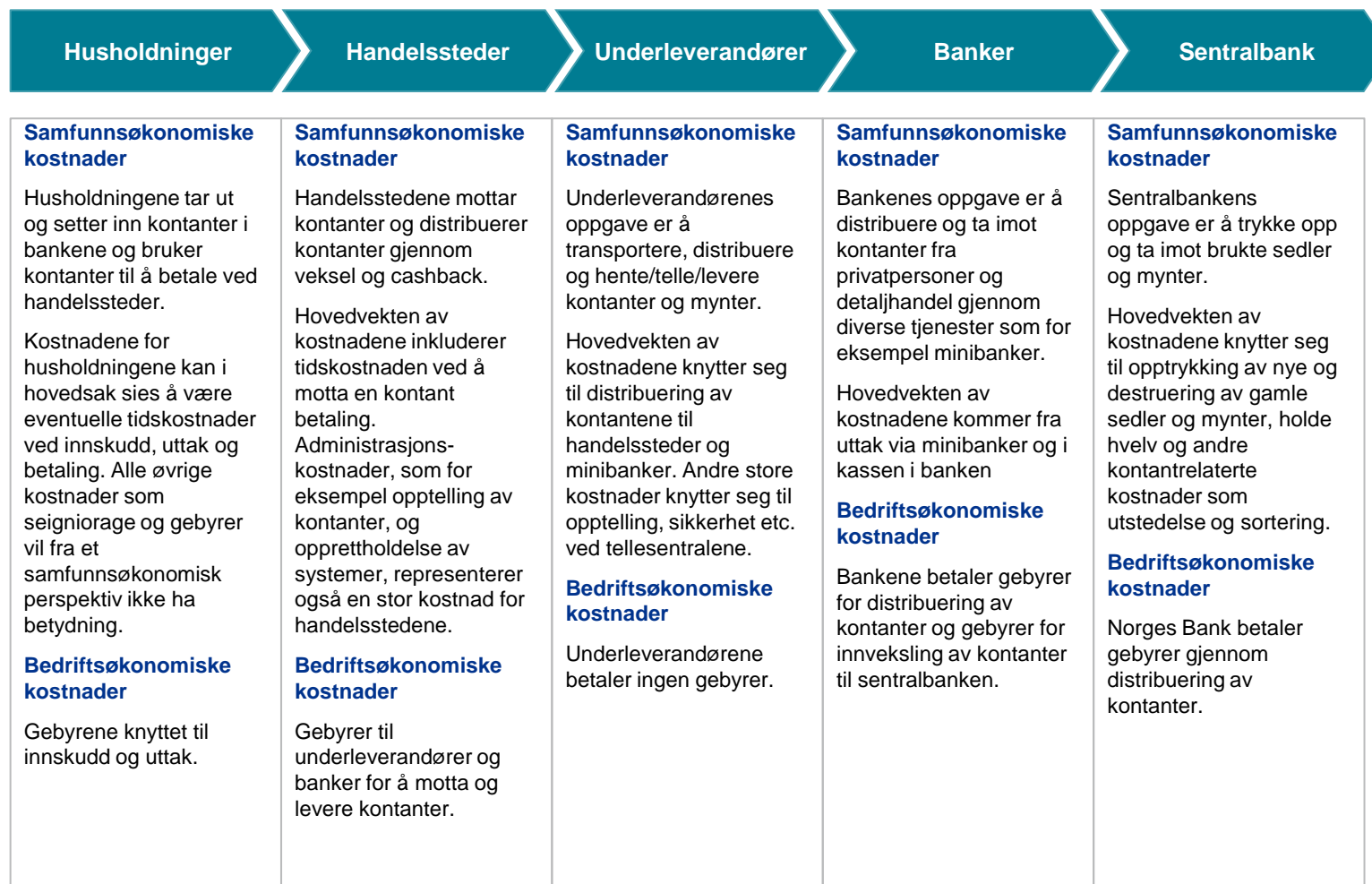
Kilde: Staff Memo No.4 – costs in the Norwegian payment system, Norges Bank, 05.2009.

Bedriftsøkonomiske/privatøkonomiske kostnader

- De bedriftsøkonomiske kostnadene er alle kostnadene bedriften pådrar seg ved å produsere en vare eller yte en service, direkte eller indirekte. Eksempelvis; Lønn, gebyrer, administrasjon, varekostnad og investeringskostnad (av – og nedskrivning).
- For husholdningene vil de bedriftsøkonomiske kostnadene være privatøkonomiske gjennom gebyrer og avgifter, seigniorageeffekter, tidskostnader (en form for alternativkostnad) osv.

Samfunnsøkonomiske kostnader

- $\text{Bedriftsøkonomiske/privatøkonomiske kostnader} + \text{eksterne kostnader} = \text{samfunnsøkonomiske kostnader}$.
- De eksterne kostnadene er kostnader som ikke slår direkte ut på de bedrifts- eller privatøkonomiske kostnadene og således blir en kostnad for samfunnet. Det er få (om noen) eksterne kostnader når en ser på betalingsløsningene slik de er i dag. En kan argumentere for at for eksempel trykking av kontanter og transport av disse er en form for ekstern kostnad gjennom forurensing, men i kalkulasjonene fra Norges Bank er ikke dette tatt med. De samfunnsøkonomiske kostnadene blir derfor de bedriftsøkonomiske kostnadene fratrukket gebyrer betalt.
- Netto bedriftsøkonomisk kostnad er på aggregert nivå lik de samfunnsøkonomiske kostnadene. Forskjellen ligger i at ved å se på netto bedriftsøkonomiske kostnader tar en hensyn til hvem som betaler og mottar gebyrer, mens ved samfunnsøkonomiske kostnader ser en vekk ifra dette og fokuserer på hvor kostnaden oppstår.

Kilde: Spørsmål sendt til Olaf Gresvik (tidligere ansatt i Norges Bank) og Harald Haare i Norges Bank, 05.2013.
 Staff Memo No.4 – costs in the Norwegian payment system, Norges Bank, 05.2009.
 Working Paper Series 262 – The cost of consumer Payments in Sweden, Sveriges Riksbank, 06.2012.

Note: Gebyrer mellom to aktører innenfor samme steg i verdikjeden vil ikke vises som kostnader. Eksempelvis vil bankene også måtte betale visse gebyrer seg imellom gjennom utsteder bank (kortbrukers bank) og innløserbank (brukerstedets bank) ved en betaling.

Kilde: Spørsmål sendt til Olaf Gresvik (tidligere ansatt i Norges Bank) og Harald Haare i Norges Bank, 05.2013.
Staff Memo No.4 – costs in the Norwegian payment system, Norges Bank, 05.2009.
Working Paper Series 262 – The cost of consumer Payments in Sweden, Sveriges Riksbank, 06.2012.

Metode

- Norges Bank har i sine kalkulasjoner beregnet de bedriftsøkonomiske kostnadene ved å regne ut enhetskostnader som multipliseres med antall transaksjoner. Summen av enhetskostnadene per aktivitet/tjeneste blir således de bedriftsøkonomiske kostnadene. For å beregne hvilke aktiviteter de forskjellige kostnadene skal omhandle, har Norges Bank benyttet seg av en aktivitetsbasert kostnadsanalyse (ABC), hvor inndelingen var rettet mot direkte og indirekte kostnader.

Forutsetninger om tidskostnad

- Det vil ikke være mulig å regne seg frem til et tall som viser 100% av de bedriftsøkonomiske kostnadene ved de ulike betalingsløsningene. En er avhengig av å foreta visse forutsetninger, samtidig som man ikke vil få et fullstendig kostnadsbilde for alle aktørene. Tidskostnaden for husholdningene og handelsstedene er en forutsetning som skaper grunnlag for diskusjon, hvilket KPMG undersøkte nærmere. Dermed er forfatterne av rapporten blitt kontaktet for å utdype sine forutsetninger.

Forutsetningene om tidskostnad for husholdningene og hvorfor vi har valgt å ekskludere disse

- Tidskostnaden som er benyttet for å regne ut de privatøkonomiske kostnadene er basert på estimert tidsbruk multiplisert med gjennomsnittslønnen fratrukket skatt. Totalt representerer dette ca 48% av de totale kostnadene for husholdningene ved å betale (41% for kort, 59% for kontanter).
- Vi kontaktet Norges Bank og stilte spørsmål om tidskostnaden for husholdningene var misvisende da alternativkostnaden for å foreta en betaling ikke var målbar og at å jobbe ikke er et direkte substitutt til å foreta en transaksjon. En av forfatterne på rapporten begrunnet forutsetningene slik; *individet avveier disposisjonen mellom arbeid og fritid ved lønnskompensasjon, og fritiden er så verdifull at nåværende lønnsnivå ikke er høyt nok til at individet ønsker å jobbe mer. Lønnskostnaden blir dermed et konservativt anslag på verdien av individets tid – en minimumsverdi.*
- På forespørsel sier Norges Bank at en vurderte alternative fremgangsmåter for beregningen av tidskostnaden for husholdningene, men kom til at det var mest naturlig å benytte samme fremgangsmåte som Sveriges Riksbank hadde valgt. Det gjorde det også lettere å sammenligne resultatene med forhold som ikke er ulike situasjonen i Norge. Norges Bank var kjent med at enkelte andre sentralbanker hadde valgt å se bort fra denne kostnaden i sine kostnadsundersøkelser.
- Fra et teoretisk perspektiv ser vi ingen problemer med denne vinklingen. I praksis vil derimot individet selv velge hvordan han eller hun vil betale, da de aller fleste har mulighet til å benytte seg av flere betalingsformer, og det må således være en viss egenverdi (kost/nytte) for individet å velge kontanter fremfor kort (og vice versa). Denne verdien er ikke med i kalkulasjonene.
- Samtidig mener vi at rent praktisk vil ikke avveiningen mellom jobb og fritid basere seg utelukkende på lønn. Det er bestemmelser i Norge som regulerer hvor mye individet kan jobbe (arbeidsmiljøloven) og individet har andre forpliktelser og andre verdier som også spiller inn på denne avveiningen.
- Vi har derfor valgt å vise kostnadene for betalingsmidlene med og uten tidskostnaden for husholdningene.

Kilde: Spørsmål sendt til Olaf Gresvik (tidligere ansatt i Norges Bank) og Harald Haare i Norges Bank, 05.2013.

Forutsetningene om tidskostnad for handelsstedene og hvorfor vi har valgt å beholde disse

- Vi hadde også en innvending i forbindelse med tidskostnaden for handelsstedene da vi mener denne burde vært utregnet som en stegvis fast kostnad. Gitt at en butikk uansett må ha en ansatt, vil det da være den eventuelle økningen av antall ansatte som følge av tiden det tar ved en betaling, som vil være den faktiske kostnaden.
- På forespørsel sier Norges Bank at det var vesentlig å beregne kostnaden for kassepersonalet så riktig som mulig. Undersøkelsen omfattet imidlertid svært ulike forretninger: Mange ganske små, og noen store med permanent bemanning i kassene og mange kasser. I de små forretningene fikk Norges Bank inntrykk av at det ikke var behov for permanent bemanning i kassen, og kassepersonalet ble også benyttet til andre oppgaver som å plassere varer, ta i mot varer, ordne noe på lageret, rydde osv. Disse kostnadene måtte derfor fordeles, og den samme løsningen ble valgt for de større forretningene.
- Tidskostnadene for handelsstedene er en kostnad vi ser som både praktisk og teoretisk forståelig. Å regne ut hva de eventuelle stegvise faste kostnadene ville vært for et handelssted er dessuten en tilnærmet umulig oppgave. Samtidig vil de stegvise kostnadene variere mellom store og små butikker. Store butikker som må ansette nye folk for utelukkende å ta i mot betaling, vil ha en annen kostnadsprofil enn mindre butikker hvor de ansatte betjener flere oppgaver.
- Vi har derfor valgt å vise kostnadene for betalingsmidlene inkludert tidskostnaden for handelsstedene

Transaksjoner utenfor handelssteder og eventuelle eksterne kostnader

- Når det gjelder transaksjoner utført utenfor forretningsvirksomhet, ble dette inkludert ved å spørre husholdningene om de hadde betalt til "andre steder" og til "personer (utenom forretningsvirksomhet)". Det ble også gjort noen beregninger av hvor mange transaksjoner som var nødvendige for å opprettholde den uregistrerte økonomien.
- Eksterne kostnader er ikke inkludert i rapporten. Eksempel på eksterne kostnader kan være miljøkostnaden ved å trykke og transportere penger. Kostnadene knyttet til kriminalitet er inkludert for bankene og POS (Point of sale), men ikke for husholdningene.

Kilde: Spørsmål sendt til Olaf Gresvik (tidligere ansatt i Norges Bank) og Harald Haare i Norges Bank, 05.2013.

Våre avgrensninger

For å kunne strukturere debatten rundt kontantrelatert kriminalitet har vi valgt å dele opp kriminaliteten i to hovedområder:

1. Kriminalitet som blir fremprovosert som følge av at man har kontanter/fordre at kontanter er tilgjengelig
2. Kriminalitet som blir muliggjort som følge av at man har kontanter
 - Det første området omhandler kriminalitet som fordre at man han kontanter. Innunder dette området har vi inkludert følgende former for kriminalitet.
 - Grovt og simpelt tyveri av kontanter
 - Grovt og simpelt ran av kontanter
 - Forfalskning av kontanter
 - Det andre området omhandler kriminalitet som i større grad muliggjøres gjennom kontanter (for eksempel i form av oppgjør). Innunder dette området har vi inkludert følgende former for kriminalitet.
 - Hvitvasking
 - Skatteunndragelse
 - Svart arbeid
 - Heleri av tyvegods og narkotikahandel, menneskehandel (herunder prostitusjon) og andre former av ulovelig kjøp og salg

De fleste av disse områdene vil bli diskutert i kapittel 7. Heleri og annet ulovlig kjøp og salg diskuteres på et overordnet nivå.

Typen av kort- og digital kriminalitet/IKT-kriminalitet

Det finnes en rekke måter kriminelle kan få tilgang til de digitale pengene til en intetanende person eller bedrift. Vi har her summert opp noen av de mest vanlige. Informasjonen og klassifiseringen er hentet fra St George bank (Australia) som er et datterselskap av Wespac Banking corporation.

- Phishing – en prosess der en prøver å få tak i sensitiv informasjon som brukernavn, passord eller kredittkortdetaljer gjennom å utgi seg for å være en troverdig person eller organisasjon.
- Identitetstyveri – fungerer på mange forskjellige måter fra primitive metoder til velorganisert svindel. Konseptet er at en tar identiteten til en person eller organisasjon og bruker dette for å lure andre personer eller organisasjoner. En hensikt med dette kan være å få tilgang til en persons bankkonto.
- Virus og trojanere – skadelige programmer som blir lastet ned og installert på en datamaskin uten at brukeren vet om det. Det finnes mange typer virus og trojanere. Eksempelvis kan virus og trojanere være ute etter å hente eller ødelegge informasjon, begrense ytelsen på datamaskinen eller florere datamaskinen med reklame. Virus spres fra en datamaskin til en annen (for eksempel gjennom vedlegg i e-poster). Trojanere skjuler seg i datamaskinen kamouflert som ekte programvare og brukes til å overvåke aktivitet og samle informasjon.
- Spyware og Adware - denne typen programvare samler informasjon og overvåker aktiviteten på datamaskinen. Intensjonen er som oftest reklamevirksomhet.
- Kortskimming – skimming er ulovlig kopiering og oppfangning av magnetstripen eller chip og PIN koden til et betalingskort eller kredittkort. Skimming kan foregå gjennom en minibank eller ved en vanlig EFTPOS terminal. Informasjonen på kortet blir så brukt til å lage et forfalsket kort som kan brukes til å ta ut penger og/eller gjennomføre transaksjoner.

En del av de overnevnte formene for digital kriminalitet er ikke relevante for problemstillingen ”verdien av kontanter”. Nettbank er noe vi har holdt utenfor, da nettbankangrep og dataangrep rammer bankkontoen og ikke betalingsmiddelet. Kortskimming og annen misbruk av kort er direkte relatert til betalingsmidlet og er denne formen for kortkriminalitet vi ser på videre i kapittel 7.

Kilde: Types of fraud, stgeorge.com.au, 2013.

cutting through complexity™

© 2013 KPMG AS, a Norwegian member firm of the KPMG network of independent member firms affiliated with KPMG International Cooperative (“KPMG International”), a Swiss entity. All rights reserved.

The KPMG name, logo and ‘cutting through complexity’ are registered trademarks or trademarks of KPMG International Cooperative (KPMG International).